GÖNDERİM İŞLEVLİ DİL BİRİMLERİ

Esra AKTAŞ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2019

GÖNDERİM İŞLEVLİ DİL BİRİMLERİ

Esra AKTAŞ

T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2019

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Esra AKTAŞ tarafından hazırlanan ‘‘Gönderim İşlevli Dil Birimleri’’ başlıklı bu çalışma 10.05.2019 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Türk Dili Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan ……...

Doç. Dr. Cüneyt AKIN

Üye ……...

Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Danışman

Üye ……

Doç. Dr. Dilek ERENOĞLU ATAİZİ

ONAY

…/05/2019

Prof. Dr. Mesut ERŞAN

Enstitü Müdürü

10/05/2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Esra AKTAŞ

ÖZET

GÖNDERİM İŞLEVLİ DİL BİRİMLERİ

AKTAŞ, Esra

Yüksek Lisans-2019

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Dilin anlam boyutuyla ilgilenen gönderim, bir metindeki sözcüklerin yorumunun önündeki veya ardındaki başka bir sözcüğe bağlı olduğu durumları ifade eden bağdaşıklık sağlayıcı bir kavramdır. Bilindiği üzere dilde adlara gönderim yapabilen temel dil birimi adıllardır. Ancak adıllar dışında gönderim yapabilen farklı dil birimleri de vardır.

Çalışmada metin bağlamı dikkate alınarak hem adıllar hem de adıllardan başka gönderim yapabilen diğer gönderim işlevli dil birimleri (işaret ve soru sıfatları, soru belirteçleri, iyelik ekleri, belirtme eki ve kişi ekleri) incelenmiş ve taranan metinden sağlanan verilerle teorik bilgiler teyit edildiği gibi teoriyi geliştiren yeni bilgilere de ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *gönderim, artgönderim, öngönderim, adıl, adılsılık.*

ABSTRACT

LANGUAGE UNITS WITH REFERENCE FUNCTION

AKTAŞ, Esra

Master Degree-2019

Department of Turkish Language and Literature

Field of Turkish Language

Adviser: Prof. Dr. Erdoğan BOZ

A reference dealing with the meaning trait of language is a notion of cohesion that refers to situations in which a word is bound to another word in front of or behind the interpretation of words. As it is known, the basic language unit that can make reference to names in the language is pronouns. However, there are different language units that can make reference out of the pronouns.

In this research, other language units with reference function (demonstrative and interrogative adjectives, interrogative adverbs, possessive suffixes, accusative suffix and personal ending) which can can make reference to other than pronouns and pronouns by considering the text context were examined and new information which developed the theory as the theoretical information was confirmed with the data obtained from the scanned text was reached.

Key words: *reference, anaphora, cataphora, pronoun, pronominality.*

İÇİNDEKİLER

ÖZET V

ABSTRACT VI

İÇİNDEKİLER VII

TABLOLAR LİSTESİ XIII

ŞEKİLLER LİSTESİ XIV

EKLER LİSTESİ XV

KISALTMALAR XVI

ÖN SÖZ XVII

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

METİN, METİNDİLBİLİM, BAĞDAŞIKLIK VE TUTARLILIK

1.1. Metin 2

1.2. Metindilbilim 3

1.3. Bağdaşıklık ve Tutarlılık 5

2. BÖLÜM

GÖNDERİM (KAVRAM, TANIM)

2.1. Gönderim Kavramı 8

2.2. Gönderim Nedir? 9

3. BÖLÜM

GÖNDERİM TÜRLERİ

3.1. Metindışı Gönderim 13

3.2. Metiniçi Gönderim 14

3.2.1. Artgönderim 15

3.2.1.1. Boş Artgönderim 20

3.2.2. Öngönderim 21

3.2.3. Bağımsız Gönderim Ögeleri 22

3.2.3.1. Adıl ve Adılsı Kullanımı ile Gönderim 22

3.2.3.1.1. Kişi Adılları ile Gönderim 26

3.2.3.1.2. Dönüşlülük Adılları ile Gönderim 27

3.2.3.1.3. İşaret Adılları ile Gönderim 27

3.2.3.1.4. Belirsizlik Adılları ile Gönderim 28

3.2.3.1.5. Soru Adılları ile Gönderim 29

3.2.3.2. Sıfat Kullanımı ile Gönderim 30

3.2.3.2.1. İşaret Sıfatı ile Gönderim 30

3.2.3.2.2. Soru Sıfatı ile Gönderim 31

3.2.3.3. Belirteç Kullanımı ile Gönderim 32

3.2.3.3.1. Soru Belirteci ile Gönderim 32

3.2.4. Bağımlı Gönderim Ögeleri 32

3.2.4.1. İyelik Ekleri ile Gönderim 32

3.2.4.2. Belirtme Eki ile Gönderim 34

3.2.4.3. Kişi Ekleri ile Gönderim 34

3.2.4.4. İlgi Eki ile Gönderim 35

4. BÖLÜM

‘‘FİKRİMİN İNCE GÜLÜ’’ ADLI ROMANDA

GÖNDERİM İŞLEVLİ DİL BİRİMLERİ

4.1. Bağımsız Artgönderimler 36

4.1.1. Adıl Kullanımı ile Artgönderim..... 36

4.1.1.1. Kişi Adılı ile Yapılan Artgönderimler 36

4.1.1.1.1. Birinci Teklik Kişi Adılı ile Yapılan Artgönderimler . 36

4.1.1.1.2. İkinci Teklik Kişi Adılı ile Yapılan Artgönderimler... 37

4.1.1.1.3. Üçüncü Teklik Kişi Adılı ile Yapılan Artgönderimler 38

4.1.1.1.4. Birinci Çokluk Kişi Adılı ile Yapılan Artgönderimler 39

4.1.1.1.5. İkinci Çokluk Kişi Adılı ile Yapılan Artgönderimler . 40

4.1.1.1.6. Üçüncü Çokluk Kişi Adılı ile Yapılan Artgönderimler 41

4.1.1.2. Dönüşlülük Adılı ile Yapılan Artgönderimler 42

4.1.1.3. İşaret Adılı ile Yapılan Artgönderimler 44

4.1.1.3.1. Bu/Bunlar İşaret Adılı ile Yapılan Artgönderimler..... 44

4.1.1.3.2. Şu/Şunlar İşaret Adılı ile Yapılan Artgönderimler..... 45

4.1.1.3.3. O/Onlar İşaret Adılı ile Yapılan Artgönderimler 46

4.1.1.4. Belirsizlik Adılı ile Yapılan Artgönderimler 47

4.1.1.5. Soru Adılı ile Yapılan Artgönderimler 47

4.1.2. Sıfat Kullanımı ile Artgönderim 48

4.1.2.1. İşaret Sıfatı ile Yapılan Artgönderimler..... 48

4.1.2.1.1. Bu İşaret Sıfatı ile Yapılan Artgönderimler 48

4.1.2.1.2. Şu İşaret Sıfatı ile Yapılan Artgönderimler..... 49

4.1.2.1.3. O İşaret Sıfatı ile Yapılan Artgönderimler 50
4.2. Bağımsız Öngönderimler 51
4.2.1. Adıl Kullanımı ile Öngönderim 51
4.2.1.1. Kişi Adılı ile Yapılan Öngönderimler 51
4.2.1.1.1. Birinci Teklik Kişi Adılı ile Yapılan Öngönderimler . 51
4.2.1.1.2. İkinci Teklik Kişi Adılı ile Yapılan Öngönderimler ... 52
4.2.1.1.3. Üçüncü Teklik Kişi Adılı ile Yapılan Öngönderimler 53
4.2.1.1.4. Birinci Çokluk Kişi Adılı ile Yapılan Öngönderimler 54
4.2.1.1.5. İkinci Çokluk Kişi Adılı ile Yapılan Öngönderimler .. 54
4.2.1.1.6. Üçüncü Çokluk Kişi Adılı ile Yapılan Öngönderimler55
4.2.1.2. Dönüşlülük Adılı ile Yapılan Öngönderimler 55
4.2.1.3. İşaret Adılı ile Yapılan Öngönderimler 56
4.2.1.3.1. Bu/Bunlar İşaret Adılı ile Yapılan Öngönderimler 56
4.2.1.3.2. Şu/Şunlar İşaret Adılı ile Yapılan Öngönderimler 57
4.2.1.3.3. O/Onlar İşaret Adılı ile Yapılan Öngönderimler..... 58
4.2.1.4. Belirsizlik Adılı ile Yapılan Öngönderimler 59
4.2.1.5. Soru Adılı ile Yapılan Öngönderimler 59
4.2.2. Sıfat Kullanımı ile Öngönderim 60
4.2.2.1. İşaret Sıfatı ile Yapılan Öngönderimler 60
4.2.2.1.1. Bu İşaret Sıfatı ile Yapılan Öngönderimler 60
4.2.2.1.2. Şu İşaret Sıfatı ile Yapılan Öngönderimler 61
4.2.2.1.3. O İşaret Sıfatı ile Yapılan Öngönderimler 62
4.2.2.2. Soru Sıfatı ile Yapılan Öngönderimler 62
4.2.3. Belirteç Kullanımı ile Öngönderim 63
4.2.3.1. Soru Belirteci ile Yapılan Öngönderimler 63

4.3. Bağımlı Artgönderimsel Tespitler 63
4.3.1. İyelik Ekleri ile Artgönderim 63
4.3.1.1. Birinci Teklik Kişi İyelik Eki ile Yapılan Artgönderimler 63
4.3.1.2. İkinci Teklik Kişi İyelik Eki ile Yapılan Artgönderimler 64
4.3.1.3. Üçüncü Teklik Kişi İyelik Eki ile Yapılan Artgönderimler 65
4.3.1.4. Birinci Çokluk Kişi İyelik Eki ile Yapılan Artgönderimler 65
4.3.1.5. İkinci Çokluk Kişi İyelik Eki ile Yapılan Artgönderimler 66
4.3.1.6. Üçüncü Çokluk Kişi İyelik Eki ile Yapılan Artgönderimler 66
4.3.2. Belirtme Eki ile Artgönderim 67
4.3.3. Kişi Ekleri ile Artgönderim 67
4.3.3.1. Birinci Teklik Kişi Eki ile Yapılan Artgönderimler 67
4.3.3.2. İkinci Teklik Kişi Eki ile Yapılan Artgönderimler 68
4.3.3.3. Üçüncü Teklik Kişi Eki ile Yapılan Artgönderimler 69
4.3.3.4. Birinci Çokluk Kişi Eki ile Yapılan Artgönderimler 69
4.3.3.5. İkinci Çokluk Kişi Eki ile Yapılan Artgönderimler 70
4.3.3.6. Üçüncü Çokluk Kişi Eki ile Yapılan Artgönderimler 71
4.4. Bağımlı Öngönderimsel Tespitler 72
4.4.1. İyelik Ekleri ile Öngönderim 72
4.4.1.1. Birinci Teklik Kişi İyelik Eki ile Yapılan Öngönderimler 72
4.4.1.2. İkinci Teklik Kişi İyelik Eki ile Yapılan Öngönderimler 72
4.4.1.3. Üçüncü Teklik Kişi İyelik Eki ile Yapılan Öngönderimler 73
4.4.1.4. Birinci Çokluk Kişi İyelik Eki ile Yapılan Öngönderimler 74
4.4.1.5. İkinci Çokluk Kişi İyelik Eki ile Yapılan Öngönderimler 74
4.4.1.6. Üçüncü Çokluk Kişi İyelik Eki ile Yapılan Öngönderimler 74
4.4.2. Kişi Ekleri ile Öngönderim 75

4.4.2.1. Birinci Teklik Kişi Eki ile Yapılan Öngönderimler 75
4.4.2.2. İkinci Teklik Kişi Eki ile Yapılan Öngönderimler 75
4.4.2.3. Üçüncü Teklik Kişi Eki ile Yapılan Öngönderimler 76
4.4.2.4. Birinci Çokluk Kişi Eki ile Yapılan Öngönderimler 76
4.4.2.5. İkinci Çokluk Kişi Eki ile Yapılan Öngönderimler 77
4.4.2.6. Üçüncü Çokluk Kişi Eki ile Yapılan Öngönderimler 78

DEĞERLENDİRME 79
SONUÇ 81
KAYNAKÇA 82
EKLER 85

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: FİG'de Kullanılan Artgönderim ve Öngönderimler..... 80

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Beaugrande ve Dressler'in (1981) Metinsellik Ölçütleri 4

Şekil 2: Halliday ve Hasan'ın (1976) Bağdaşıklık Sınıflandırması 7

Şekil 3: Günay'ın (2017) Bağdaşıklık Sınıflandırması 7

Şekil 4: Subaşı Uzun'un (1995) Bağdaşıklık Sınıflandırması..... 7

Şekil 5: Halliday ve Hasan'ın (1976) Gönderim Sınıflandırması 12

Şekil 6: Subaşı Uzun'un (1995) Gönderimsel Bağdaşıklık Sınıflandırması 12

Şekil 7: Subaşı Uzun'un (1995) Gönderim Sınıflandırmasının Yeniden Düzenlenmiş Biçimi..... 79

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Taranan Eser 85

Ek 2: Türkçe-İngilizce Terim Dizini 86

Ek 3: İngilizce-Türkçe Terim Dizini 89

KISALTMALAR

akt. : aktaran

BAG : Belirsizlik adılları ile gönderim

BEG : Belirtme eki ile gönderim

DAG : Dönüşlülük adılları ile gönderim

FİG : Fikrimin İnce Gülü

İAG : İşaret adılları ile gönderim

İEG : İyelik ekleri ile gönderim

İSG : İşaret sıfatları ile gönderim

KAG : Kişi adılları ile gönderim

KEG : Kişi ekleri ile gönderim

ör. : örneğin

SAG : Soru adılları ile gönderim

SBG : Soru belirteçleri ile gönderim

ss. : sayfa sayısı

SSG : Soru sıfatları ile gönderim

vb. : ve benzerleri

vd. : ve diğerleri

vs. : vesaire

ÖN SÖZ

Bir dil birimi olarak bugüne kadar hep ‘‘adların yerine geçme’’ işlevlerinden dolayı temel gönderim birimi olarak düşünülmüş olan adılların dışında dilde gönderim yapabilen başka dil birimleri de vardır. Bu birimler, bu işlevlerini adılsılaşma yoluyla kazanmaktadır. Yani köken itibarıyla adıl olmayan bir sözcük metin içinde kazandığı işlevle aynı adıllar gibi gönderim yapabilmektedir.

Gönderim konusu bu çalışmada anlamsal boyutuyla ele alınmış ve gönderim yapabilen farklı dil birimlerinin aracılığıyla gönderim konusuna daha geniş bir çerçeveden bakılmaya çalışılmıştır.

Öncelikle lisans ve lisansüstü eğitimim boyunca beni destekleyen, gerek çalışmamın konusu belirlenirken gerekse tez yazma aşamasında her daim yanımda olan saygıdeğer tez danışmanım Prof. Dr. Erdoğan BOZ’a, bölümümüzün diğer kıymetli hocalarına ve her daim desteğini yanımda hissettiğim sevgili eşim H. Emre AKTAŞ’a gönülden teşekkürlerimi sunuyorum.

Esra AKTAŞ

Mayıs 2019-Eskişehir

GİRİŞ

Dilin anlam boyutunu inceleme konusu edinen gönderim, dilbilim ve dil felsefesinin ortak kavramlarındandır. Bu çalışmada gönderim, metindilbilim çerçevesinde ve dil içi gönderimler esas alınarak incelenmiştir.

Herkes tarafından bilinen bir ifadeyle ‘‘*adın yerine geçen sözcükler*’’ olarak tanımlanan adıllar, adlara gönderim yapan temel dil birimleridir. Ancak kullanıldığı dil içi bağlam dikkate alındığında adıllar dışında adılsılar, işaret ve soru sıfatları, soru belirteçleri, iyelik ekleri, belirtme eki ve kişi ekleri de gönderim yapabilen dil birimleridir. Çalışmada, bu dil birimlerinin gönderim işlevi üzerinde durulmuş ve metin bağlamında gönderimleri örneklendirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde metin, metindilbilim, metinsellik, bağdaşıklık ve tutarlılık kavramları hakkında bilgi verilmiş ve gönderim kavramına bir temel oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde gönderim, kavram ve tanım boyutuyla ele alınmış gönderim ögeleri ve gönderimin işlevleri açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde gönderim türleri hakkında örneklerle bilgi verilmiş ve bazı dil araştırmacılarının gönderim sınıflandırmaları aktarılmıştır. Aynı zamanda adıl kullanımı ile gönderim başlığı altında *adılsı* ve *ikâme/yerine geçme* kavramları örneklerle desteklenerek ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Böylece dilde gönderim yapan dil birimlerinin sadece adıllar olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümü ise inceleme bölümü olup bütünce kabul edilen eser bağlamında gönderim türleri ile ilgili elde edilen bulgular ortaya konularak teorik bilgiler teyit edilmiş ve teoriyi geliştiren yeni bilgilere ulaşılmıştır.

1. BÖLÜM

METİN, METİNDİLBİLİM, BAĞDAŞIKLIK VE TUTARLILIK

1.1. Metin

Fransızcada *texte*, İngilizcede *text* olarak geçen *metin* sözcüğünün kökeni, Latincede kumaş anlamına gelen *textus* sözcüğüne dayanmaktadır. Kumaş, nasıl ki ipliklerden dokunarak bir bütün oluşturuyorsa bir metin de kendini oluşturan ögelerin birbirine eklenmesiyle bir dokuma süreci sonunda ortaya çıkan bir bütündür (Onursal, 2003:121-132).

Dilsel anlamda tanımlanacak olursa metin, birbirini izleyen, sıralı ve anlamlı tümceler dizisidir. Bu sıralı diziliş, rastlantısal olmayıp yazar tarafından belirli bir mantık sırasına göre yapılır. Ancak metin kendisini oluşturan bu tümcelerin toplamından farklı olup kendi içinde de bir bütünlük gösterir. Yani metin sadece tümcelerden oluşmayıp tümcelerle gerçekleşen anlamlı bir bütünlüktür (Günay, 2017: 47).

Uzun, *metin nedir* sorusunu cevaplamadan önce metindilbilimde metin tümceleri ile dizge tümceleri arasındaki farkın ortaya konulması gerektiğini belirterek şu iki örneği verir (2011: 154):

> *''Öğretmen sınıfa girdi ve 'Çocuklar bugün tümcenin ögeleri üzerine konuşacağız. Söyleyin bakalım! Ali bir trafik kazası geçirdi, tümcesinin öznesi nedir?' dedi. Çocuklardan biri söz isteyerek 'Ali' öğretmenim diyerek yanıt verdi.''*
>
> *''Öğretmen sınıfa girdi ve 'Çocuklar çok üzgünüm. Arkadaşınız Ali bir trafik kazası geçirdi.' Dedi. Çocuklar söz istemeden nerede öğretmenim, bir şey olmuş mu öğretmenim, ne zaman öğretmenim, diyerek ağlamaya başladılar.''*

Bu iki örnekte *Ali trafik kazası geçirdi* ifadesi öğrenciler için her iki durumda da aynı değere sahip değildir. İlk metindeki ifade dış dünya ile ilgili bir ilişki ifade etmez. Sadece dilbilgisel bir ilişki söz konusudur. Bu nedenle ilk metinde toplumsal etkileşim yoktur. Ancak ikinci metindeki aynı ifade artık öğrenciler için bilindik bir kişinin başına gelen kötü bir olay üzerine şekillenmiştir. Söylem bağlamında kullanılarak öğrenciler üzerinde duygusal bir etki de yaratmıştır. Dolayısıyla ilk durum, dizge tümcesi iken ikinci durum metin tümcesidir (Uzun, 2011: 154).

Bu açıklamalardan hareketle dilin devingen bir süreci sonunda ortaya çıkan metnin, hem yazar tarafından oluşturulan bir ürün hem de okuyucu tarafından anlamlandırılmayı içeren bir süreç olduğunu ve bağlamdan bağımsız olarak düşünülemeyeceğini belirtebiliriz (Günay, 2017: 48). Dolayısıyla her metin, oluştuğu ortama ve yaşam koşullarına bağlı olarak bir değer kazanır (Erkman Akerson, 2007: 119).

1.2. Metindilbilim

Chomsky ve takipçileri tarafından ortaya konulan tümce merkezli bakış açısı, 70'li yılların başından itibaren metni ya da söylemi ön plana çıkaran bir bakış açısına geçiş yapar. Bu geçişin nedeni ise sadece tümceyi esas alan bir çalışma yönteminin kapsam açısından dilbilim çalışmalarını sınırlıyor oluşudur. Oysaki dilbilim, dilin doğal bağlamında ortaya çıkan tüm görünümlerini açıklayabilecek niteliktedir (Uzun, 2011: 154).

Araştırmalar, dilin birbiriyle çok sıkı ilişkiler kuran birimlerin oluşturduğu bir sistem olduğunu kanıtlamıştır. Bu nedenle günümüzde yapılan çalışmalar sadece tümceye yönelik değildir. Artık tümce üstü birimler de dilin çalışma sahasına dâhil edilmiştir. Çünkü tümce tek başına dil birimi olarak bir düşünceyi aktarmada yetersiz kalacaktır. Bu nedenle de en büyük dil birimi olarak tümcenin değil, tümceden büyük birimlerin alınması gerekmektedir (Üstünova, 2002: 150-153). Yani metni bir zincir, metni oluşturan tümceleri de bu zincirin birer halkası gibi düşünebiliriz. Tüm birimler ya önündeki ya da ardındaki birimlerle bir bağ içerisindedir. Örneğin *Çocuğun bu davranışına annesi kızdı* tümcesi bir yargı bildirdiği halde bağlamdan bağımsız olarak verilmiştir. Bu da tümcenin metin çözücü tarafından tam olarak anlaşılmasına engel olur. Ancak tümce metin yaratıcı tarafından *Ali okulda arkadaşına vurdu. Çocuğun bu davranışına annesi kızdı* şeklinde bir bağlamla verilmiş olsaydı tümce metin çözücü tarafından daha anlaşılır olacaktı.

Metindilbilim, tümceyi metin incelemeleri için yetersiz gören dilbilimcilerin ilk ürünlerini ortaya koydukları dilbilim alanıdır (Uzun, 2011: 154). Böylece daha önceleri sadece tümce ile sınırlandırılan metin incelemesi alanı, metindilbilim ile tümceden

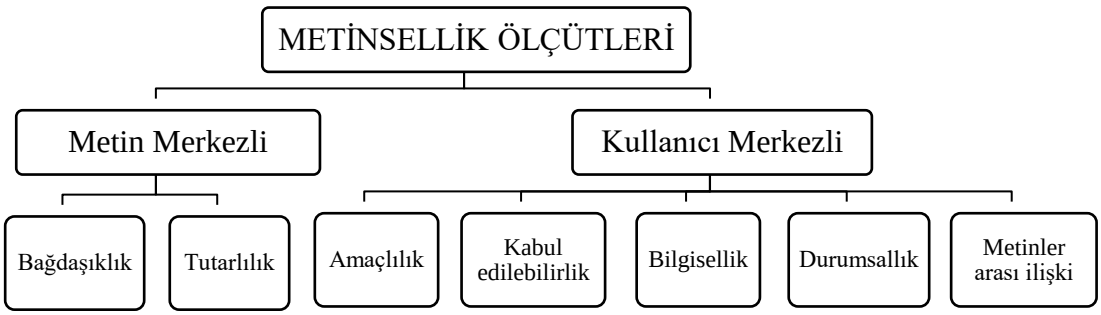
büyük birimlere ve metnin bütününe yayılmıştır. Dil kullanıcılarının bireysel özellikleri, birbirlerine karşı tutumları, deneyimleri, niyetleri ve çevre ile etkileşimleri gibi unsurlar da metin çözümlemelerinde dikkate alınmıştır (Balyemez, 2011: 3).

Tümceden daha büyük birimler üzerinde durulması gerektiğine ilk dikkat çeken dilbilimci Harris'tir. Harris'le birlikte Hartmann, Weinrich, Petöfi, Van Dijk, De Beaugrande, Dressler gibi birçok araştırmacı da metindilbilim çalışmalarına önemli katkılar sağlamıştır (Aksan, 1998: 149).

Metindilbilim, *metin nedir* ve *metni metin yapan özellikler nelerdir* gibi sorulara yanıt arar (Uzun, 2011: 153). Metindilbilim bu sorulara yanıt aramakla kalmayıp metnin örgütleniş biçimini, bünyesinde yer alan toplumsal, düşünsel, imgesel ve daha birçok yapının belirlenimlerini de inceler. Yazınsal iletişimin hangi aşamalardan geçerek geliştiğini ve okur ile yazar etkileşiminde her birinin konumunun ne olduğunu da ele alır (Günay, 2017: 54). Kısaca metindilbilim, bir metnin metinsellik ölçütleri taşıyıp taşımadığını inceler (Parlak, 2009: 21).

Metinsellik, bir metni metin olmayan tümce ya da sözce topluluğundan ayırmak için başvurulan ölçütler ya da bir metnin oluşması için gerekli koşullardır (Toklu, 2009: 127). Beaugrande ve Dressler, metni bildirişimsel bir gerçekleşme biçimi olarak tanımlamışlar ve herhangi bir dilsel yapının metin olabilmesi için yedi metinsellik ölçütünün tümünü birden yerine getirmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bu iki dilbilimcinin ortaya attığı ölçütler tartışmalı olsa da birçok dilbilimci tarafından da kabul görmüştür (Ayata Şenöz, 2005: 32).

Beaugrande ve Dressler tarafından belirlenen metinselliğin yedi ölçütü şöyledir (1981: 3):

Şekil 1. Beaugrande ve Dressler'in (1981) Metinsellik Ölçütleri

Diğer bilim dallarında olduğu gibi metindilbilimde de çeşitli inceleme yöntemleri bulunmaktadır. Ancak her ne kadar inceleme yöntemleri farklı olsa da hepsinin temelinde metin vardır. Metnin bir bütün olarak yapısı ve işlevi inceleme konusudur (Oraliş ve Ozil, 1992: 37). Metindilbilim alanındaki bu farklı inceleme yöntemleri *metin dilbilgisi*, *metindilbilim*, *söylem çözümlemesi* gibi farklı terimleri ortaya çıkarmıştır (Uzun, 2011: 154). Ancak Batılı araştırmacıların çalışmalarında geçen *analyse de discours* (söylem çözümlemesi), *grammaire de discours* (söylem dilbilgisi), *linguistique textuelle* (metinsel dilbilim), *textologie* (metindilbilim), *recherches textuelles* (metin incelemesi), *théorie de texte* (metin kuramı), *grammaire de texte* (metin dilbilgisi), *narratologie* (anlatıbilim), *analyse textuelle* (metinbilimsel çözümleme), *sémiotique littéraire* (yazınsal göstergebilim) gibi terimlerin çoğu aynı konuyla ilgilidir denilebilir (Günay, 2017: 53).

1.3. Bağdaşıklık ve Tutarlılık

Bir dili kullananlar ortaya bir metin koyarlar. Dil kullanımında her dilin kendine özgü kuralları doğrultusunda dil birimleri bir araya gelirler. Bu dil birimlerinin bir metin oluşturabilmesinin ise iki temel şartı vardır: bağdaşıklık (cohesion) ve tutarlılık (coherence) (Karaağaç, 2013: 169-170). Ancak bağdaşıklık ve tutarlılık konusunda dilbilimciler arasında tam bir görüş birliği yoktur. Her iki kavram da metindilbilimin çeşitli yönelimlerinde farklı kullanılmıştır (Toklu, 2009: 130).

Bir metin oluşturmanın temel şartlarından olan bağdaşıklık ve tutarlılık, her ne kadar birbirlerini metin içinde tamamlasalar da düzey açısından iki kavram arasında fark vardır. Şöyle ki bağdaşıklık metnin *yüzey* yapısındaki dilsel birimler aracılığıyla görülebilirken, tutarlılık metnin *derin* yapısındaki anlamlar arasında bulunan mantıksal bağdır ve bağdaşıklıkta olan dilsel birimler aracılığıyla görülebilme durumu tutarlılık için söz konusu değildir. Tutarlılık, derin yapıdaki soyut anlam düzeyiyle ilgilendiği için dil dışı dünya gerçekliğini de içine alır. Ancak bağdaşıklık kendisini sadece metnin yüzeyinde somut bir şekilde açığa çıkarır (Onursal, 2003: 121-132).

Bağdaşıklık, bir ögenin söylemdeki yorumunun bir başka ögeye bağlı olduğu durumdur. Farklı yaklaşım ve tanımlar olmakla birlikte bağdaşıklık, tüm

metindilbilimsel yaklaşımlarda bir tümce dizisinin metin olma niteliği taşıması için gerekli olan ölçütlerden biri olarak düşünülmüştür (Subaşı Uzun, 1995: 36).

Bağdaşıklık, doğası gereği metnin dünyasına ait olan parçaları hem dilbilgisel hem de sözcüksel olarak iki yönlü bir şekilde bağlar (Uzun, 2011: 156). Örneğin *Çok hastaymış, eve gitti* şeklindeki bir tümcede hem anlam bağı hem de mantıksal bir bağ vardır. *Eve gitti çünkü çok hastaymış* şeklindeki bir tümcede ise iki durum arasında anlamsal bir ilişkinin yanında dilbilgisel bir ilişki de söz konusudur. İlk örnekte mantıklı bir çıkarım sonucu çıkarılan neden-sonuç ilişkisi, ikinci örnekte *çünkü* bağlacı ile sağlanmış ve bağdaşıklık oluşturulmuştur. Dolayısıyla bir metindeki bütün tümceler anlam, yapı, mantık gibi çeşitli ögelerle birbirine bağlanmıştır (Balyemez, 2011: 24).

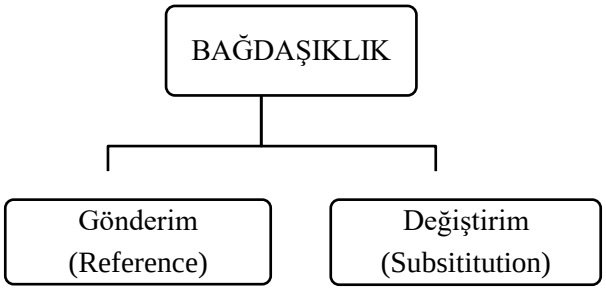
Halliday ve Hasan, bağdaşıklığı metinselliğin tek ölçütü olarak belirtmiş ve bağdaşıklık türlerini *gönderim* ve *değiştirim* başlıkları altında toplamışlardır. Gönderimi dilin *anlam* düzeyiyle, değiştirimi ise *biçim* düzeyiyle ilgili görmüşlerdir (Subaşı Uzun, 1995: 36). De Beaugrande ve Dressler ise bağdaşıklığı bir parçanın metin olmasının ilk şartı olarak değerlendirmiş ve bağdaşıklığı bir metnin tümceleri arasındaki *sözdizimsel bağ* olarak kabul etmişlerdir (Balyemez, 2011: 25).

Bir metnin bağdaşıklık açısından incelenmesinde şunlar göz önünde bulundurulur (Günay, 2017: 78):

> ‘‘*Metindeki temel ögeler metin boyunca yinelenir. Her şey çok açık olarak anlatılmaz. Bazı kısımlar es geçilir, bazen de sezdirilir. Metinde okuyucunun da tamamlayacağı kısımlar vardır. Her metnin temel bir izleği vardır. Kullanılan anlatım biçimine uygun dilbilgisel zamanlarla olay anlatılır. Metindeki tümceler arası ve bölümler arası ilişkileri belirten yapılar söz konusudur.’’*

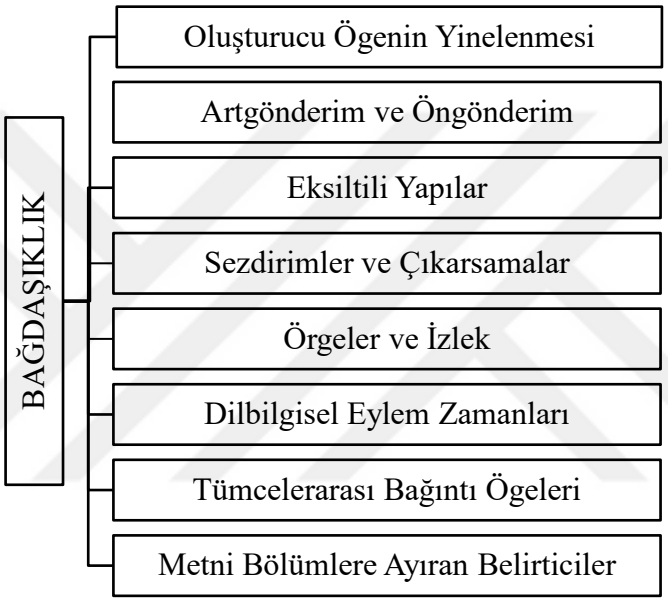
Bütün bu açıklamalardan sonra bağdaşıklık konusunda yapılan bazı sınıflandırmaları inceleyelim.

Türkiye’deki metindilbilim çalışmalarının birçoğunda Halliday ve Hasan’ın (1976) bağdaşıklık sınıflandırması esas alınmaktadır.

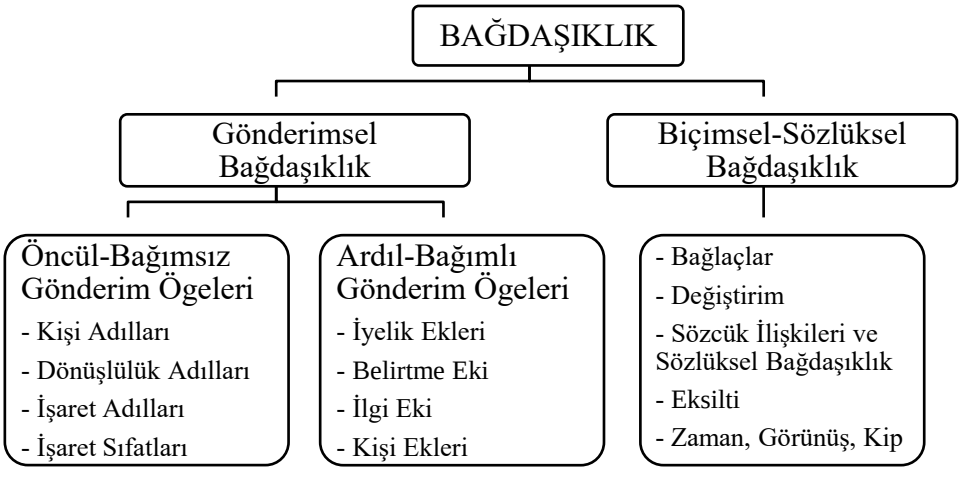
Şekil 2. Halliday ve Hasan'ın (1976) Bağdaşıklık Sınıflandırması

Günay'ın (2017) bağdaşıklık sınıflandırması şöyledir:

Şekil 3. Günay'ın (2017) Bağdaşıklık Sınıflandırması

Subaşı Uzun'un (1995) bağdaşıklık sınıflandırması ise şöyledir:

Şekil 4. Subaşı Uzun'un (1995) Bağdaşıklık Sınıflandırması

2. BÖLÜM

GÖNDERİM (KAVRAM, TANIM)

2.1. Gönderim Kavramı

Gönderim veya *gönderme* kavramı son yıllarda metindilbilim ve dil felsefesi üzerine çalışan dil araştırmacılarının oldukça ilgisini çekmektedir. İngilizcedeki *reference* teriminin karşılığı olarak Türkçede *yönletim* (Arda Denkel), *yöneltim* (Vehbi Hacıkadiroğlu) ve *imleme* (Harun Rızatepe) terimleri kullanılmış olsa da dilbilimciler ve dil felsefecileri tarafından kolay anlaşılır olması ve yeni türetmelere açık olmasından dolayı *gönderim* ve *gönderme* kavramları daha sık kullanılmıştır (İnan, 2012: 7).

Gönderim, Vardar'ın sözlüğünde (2002) şu kavramlar çerçevesinde ele alınmıştır: *gönderim* (reference), *yinelem* (anaphora), *öncül* (antecedent), *eşgönderim* (coreference) ve *önyinelem* (cataphora). Bunlardan gönderim *''bir göstergeyi bir göndergeye bağlama''* biçiminde, yinelem *''sözcede daha önce kullanılmış bir biçime (öncül) daha sonra gelen bir öge (özellikle de bir adıl) aracılığıyla gönderim yapılması sonucu gerçekleşen sözdizimsel süreç''* biçiminde, öncül *''bir adılın gönderme yaptığı ve adıldan önce gelen öge. Ör. Kız, çocuğu kucağına aldı, sonra onu yatağına yatırdı tümcesinde çocuk, o adılının öncülüdür.''* Biçiminde, eşgönderim *''iki ya da daha çok sayıda göstergenin tek göndergeyi belirtmesi.''* Biçiminde ve önyinelem ise *''anlamlı bir birimin yerini tutan bir ögenin söylemde ondan daha önce anılması (ör. Sesinden tanıdık arkadaşımı tümcesinde yer alan sesinden sözcüğündeki –i eki)''* biçiminde tanımlanmıştır.

Hengirmen (2009) gönderimi, *gönderim* (reference) ve *eşgönderim* (coreference) kavramları çerçevesinde ele almıştır. Buna göre gönderim *''bir dil ögesinin anlamca işaret ettiği kavram, nesne veya kişi. Ör. Çocuk bahçede koşuyor tümcesinde çocuk ile belirli bir kişi, bahçe ile belirli bir yer, koş- eylemi ile de belirli bir hareket kastedilmektedir. Bu kastedilenler, ilgili sözcüklerin gönderimidir.''* Biçiminde, eşgönderim ise *''iki ya da daha fazla birim arasında, gösterdikleri kavramca bir eşliğin bulunması. Ör. Ali kendini savundu tümcesinde Ali ile kendi sözcüklerinin gösterdiği kişi eştir, aynıdır.''* Biçiminde tanımlanmıştır.

İmer vd.nin sözlüğünde (2011) gönderim, *gönderim* (reference), *artgönderim* (anaphora), *eşgönderim* (coreference), *öncül* (antecedent) ve *öngönderim* (cataphora) kavramları çerçevesinde ele alınmıştır. Gönderim, *''bir dil birimi ile bunun dış dünyada anlattığı varlık arasındaki ilişki; ör. Kalem sözcüğünün göndereni yazma aracı olan 'kalem'dir, kalem nesnesidir.''* Biçiminde, artgönderim *''bir dil biriminin tümcede daha önce kullanılan bir birimle bağlantısını gösteren dilbilgisi ilişkisi; ör. Ali cin gibi bir çocuk, onu sizin de görmenizi isterdim tümcesinde onu, Ali'ye artgönderimde bulunmaktadır.''* Biçiminde, *eşgönderim ''iki ya da daha çok sayıda birimin tek göndergeyi belirtmesi; ör. Ahmet dün bize uğradı, biz onu çok özlemiştik sözcesinde Ahmet ve onu eşgönderimlidir.''* Biçiminde, öncül *''bir göndergesel ya da adılsının gönderim kaynağı olan öge. Bir yapıda göndergesel olarak bağlantılı olan iki birimden genellikle ilk kullanılan birime verilen ad. Öncüller genellikle ad ya da ad öbekleridir; ör. Ahmet [polisin onu takip etmesinden] hoşlanmadı tümcesinde o-nu adılının öncülü Ahmet'tir.''* Biçiminde ve öngönderim ise *''bir dil biriminin daha sonraki bir birime göndermede bulunması durumu; ör. Söylemek istediğim şudur: hoşgörü erdemdir tümcesinde şudur daha sonraki tümceye öngönderimde bulunmaktadır.''* Biçiminde tanımlanmıştır.

2.2. Gönderim Nedir?

Gönderim, bir metindeki sözcükler, nesneler, olaylar ve durumlar arasındaki ilişkidir ve aynı metindeki bir ögenin başka bir ögeye bağlı olarak anlaşılabilmesidir (De Beaugrande, 1998, Akt. Karataş, 2008: 73).

Bir metinde eğer dil kullanımı bir bütünlük arz ediyorsa ve mantıksal bir tutarlılık söz konusuysa dil kullanıcısı karşı tarafa bilgisini başarılı bir şekilde aktarıyor demektir. Dil kullanımını bu duruma getiren ise aynı konudan düzenli bir biçimde söz edebilmektir. Bu da gönderim ögelerine başvurmayı gerektirir (Karaağaç, 2013: 154).

Gönderimin *gönderim ögesi* ve *gönderimde bulunulan öge* olmak üzere iki temel ögesi vardır. Metnin alıcısı kendisine ulaşan gönderim ögesini anlamlandırmak için onu gönderimde bulunulan öge ile ilişkilendirir. Gönderimde bulunulan öge metinde geçmiyorsa gönderim ögesi tam olarak anlaşılamaz (Balyemez, 2011: 29).

Gönderim ilişkisindeki gönderim ögelerinin (reference items) sadece kendilerine ait anlamsal bir yorumları yoktur. Gönderim ögeleri, anlamsal yorumlarını bir diğer ögeyle kurdukları ilişkiyle kazanırlar (Subaşı Uzun, 1995: 37). Ör. *Ali dün ödevini yapmamıştı. O, bunu tamamen unutmuş* tümcelerinin bir bütün oluşturabilmesinde *Ali* ve *o* sözcükleri ile *ödevi yapmama* durumu ve *bunu* birimleri arasındaki gönderim ilişkisi etkilidir. Eğer ilk tümce metin yaratıcı tarafından söylenmemiş olsaydı ikinci tümce metin çözücü için belirsiz olacaktı. Bu nedenle gönderim bir metindeki bağdaşıklığı sağlayan temel yapılardandır.

Gönderim ögeleri, metnin kuruluşunda esas olan doğal dilin yapısı gereği farklılık gösterse de kullanılan dilbilgisel kategorilerde ortaklıklar vardır. Ör. Adıllar başka bir adın yerini tutan sözcükler olduğu için doğal dillerde bağdaşıklığın gönderim ilişkisi kuran en belirgin örnekleridir. Türkçe bağlantılı bir dil olduğundan gönderim ögelerinin çoğu ekli bir yapı görünümündedir (Subaşı Uzun, 1995: 37).

Bir metinde gönderim ögelerinin kullanılmasının en önemli nedeni dil ekonomisi yapmaktır (Günay, 2017: 80). Ancak metne edimbilim açısından bakarsak gönderim ögeleri gizleme, yok sayma, bilinmezlik, önemsizlik ve nefret gibi ifadeleri belirtmek için de kullanılabilir.

Gönderim ögeleri bir metinde tekrara düşülmesini engellediği gibi metnin gereksiz yere uzamasına da engel olur (Balyemez, 2011: 29).

Her metinde az da olsa gönderim ögelerine rastlamak mümkündür. Bu bağlamda metin içinde kısa aralıklarla yapılan gönderimler metin merkezli metinsellik ölçütlerinden *bağdaşıklık* içinde değerlendirilirken, uzun aralıklarla yapılan gönderimler metin merkezli metinsellik ölçütlerinden *tutarlılık* içinde değerlendirilir (Parlak, 2009: 65).

Akçataş, gönderim ögelerinin işlevini şu şekilde sıralamıştır:

i. Gönderim hem metin içinde hem de metin dışında olabilen bir unsurdur. Metiniçi gönderim metindeki parçaları bütünleştirerek ana metni kurarken, metindışı gönderim ise anlamlandırmada metindışı bilgilerin kullanılmasına imkân sağlar.

ii. Metiniçi gönderimde gönderimin yönü geriye doğru veya ileriye doğru olabilir.

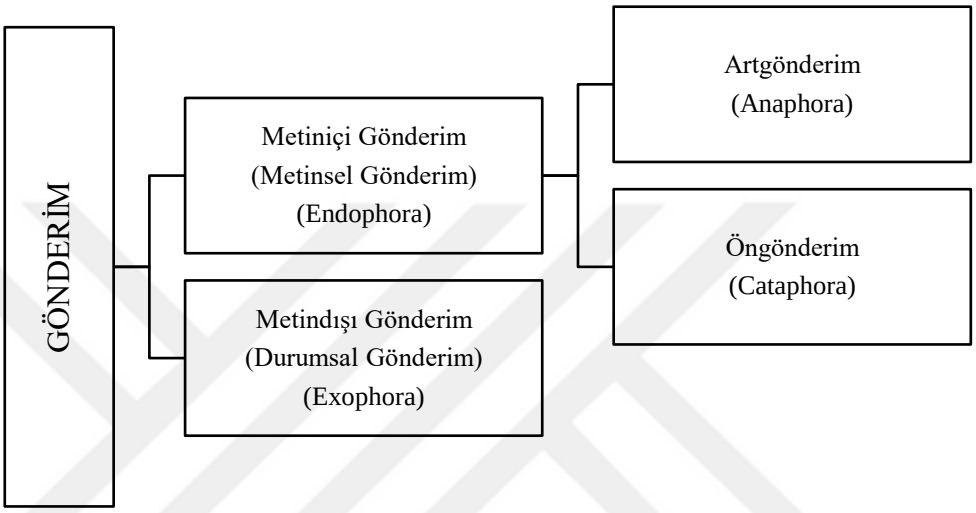
iii. Gönderim ögeleri arasındaki mesafe önemlidir. Yakın ögeler tümceleri bir metin boyutuna getirirken, uzak ögeler metindeki konu bütünlüğünü sağlar.

iv. Zaman, mekân ve kişilere yapılan gönderimler metnin temel yapı iskeletini oluşturur (2001: 28-29).

3. BÖLÜM

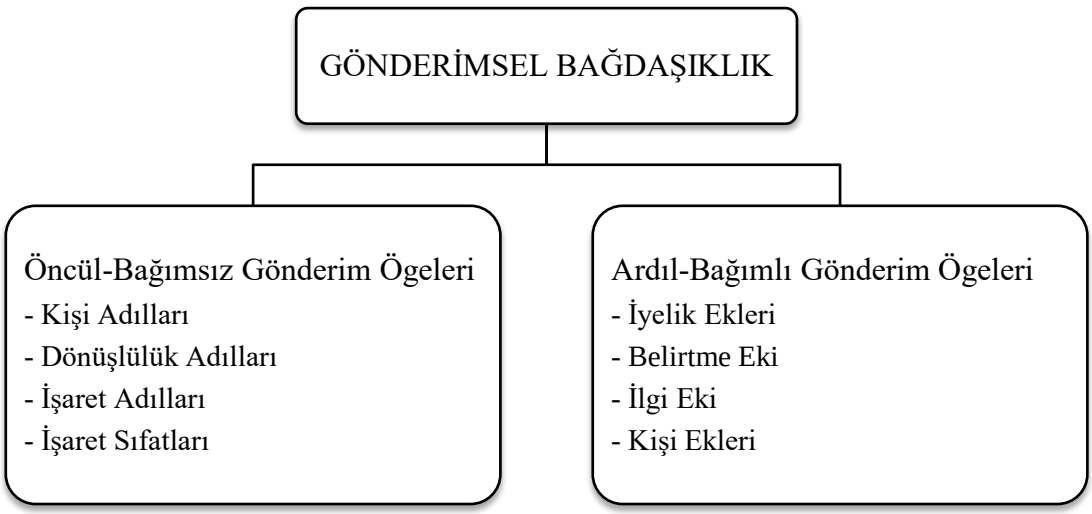
GÖNDERİM TÜRLERİ

Halliday ve Hasan, gönderimi, *metindışı gönderim* (exophoric) ve *metiniçi gönderim* (endophoric) olmak üzere iki başlık altında incelemiştir (1976: 31).

Şekil 5. Halliday ve Hasan'ın (1976) Gönderim Sınıflandırması

Gönderim konusundaki başka bir sınıflandırma da Subaşı Uzun'un (1995) Türkçe için yapmış olduğu sınıflandırmadır.

Şekil 6. Subaşı Uzun'un (1995) Gönderimsel Bağdaşıklık Sınıflandırması

Farklı gönderim türlerinin ortaya çıkışında göndergenin metin içinde yer alıp almaması ve metin akışında göndergeler ile onlara gönderim yapan ögelerin birbirlerine göre değişen konumu etkili olmuştur (Uzun, 2011:158).

Gönderim, göndergenin metin içinde yer alıp almamasına göre *metindışı (durumsal) gönderim* ve *metiniçi (metinsel) gönderim* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

3.1. Metindışı Gönderim

Gönderim aracı olan ögenin metin içinde yer alıp göndergesinin metin içinde yer almadığı gönderim türüdür. Metnin kullanıldığı durum bağlamında gönderge belirginleşir. Metindışı gönderim özellikle doğal konuşma ortamlarında, anlatmaya bağlı metinlerde ya da reklam metinleri gibi etkileşimsel metinler ile bazı özel metin türlerinde sıklıkla kullanılır (Uzun, 2011:158). Metindışı gönderimde artgönderim veya öngönderim yapılabilecek hiçbir bilgi, metinde veri olarak bulunmaz. Kişi sezgi ve çağrışımlarıyla verileri bağlam içinde değerlendirerek bilgiye ulaşır (Bozkurt, 2016: 100). Ör. Bir okulun duvar panosunda yazılı olan *Okul sizin ikinci evinizdir* tümcesinde yer alan *siz* ikinci çokluk kişi adılının gönderimi bu metnin alıcısı olan herkese yöneliktir. Yani alıcı okuldaki öğrencilerin tümüdür. Dolayısıyla da gönderim aracı olan *siz* ikinci çokluk kişi adılı belirli bir göndergeye işaret etmemektedir.

Metindışı gönderim, metnin dışında bir nesne, durum ya da kişiye gönderimde bulunur. Dolayısıyla da metinle ilgili değildir (Günay, 2017: 80). Bu nedenle de metiniçi gönderim kadar etkin bir bağdaşıklık aracı değildir. Yine de dilin durum bağlamıyla ilişkisini kurarak metnin oluşumuna katkı sağlar (Karataş, 2008: 74).

Bu çalışmanın konusu ise metiniçi gönderimdir. Dolayısıyla kapı zilinin çalması, trafikte araçlar için yanan kırmızı ışığın dur anlamına gelmesi, birinin susması istendiğinde işaret parmağının dudaklara değdirilmesi, kişinin bilinçli veya bilinçsiz bir nezaket örneği olarak bir yere girerken o yerin kapısını çalması gibi metindışı gönderimler (Yüceol Özezen, 2013: 773-774), dil araştırmacılarının ve bu çalışmanın öncelikli araştırma konusu değildir.

3.2. Metiniçi Gönderim

Gönderim aracı olan ögenin ve göndergesinin metin içinde beraber yer aldığı durumlarda metiniçi gönderim söz konusu olur (Uzun, 2011:158). Bir söylem ya da metindeki artgönderim ve öngönderimler metiniçi gönderimin kapsamına girer (Günay, 2017: 80-81). Eğer bir metinde gönderimin yönü geriye doğru ise *artgönderim*, ileriye doğru ise *öngönderim* mevcuttur. Artgönderim, metinde önceden geçen bilgileri hatırlatarak anlatımın daha kısa olmasını sağlar. Öngönderim ise metinde geçen bilginin okuyucu tarafından yanlış yorumlanmasına engel olur (Akçataş, 2001: 28).

Hem artgönderimde hem de öngönderimde gönderim ögesi ile gönderimde bulunulan öge arasına başka ifadeler girebilir; bu iki öge metin içinde birbirinden ayrı düşebilir. Artgönderim ve öngönderimler bazen aynı tümce ya da paragraf içinde, yani kısa aralıklarla geçer. Bunlara *yakın artgönderim* ya da *yakın öngönderim* denilebilir. Ancak bazı gönderimler ise metin içinde uzak aralıklarla bulunur ve bunlar için ayrıntılı okumaya ihtiyaç vardır. Bunlara da *uzak artgönderim* ve *uzak öngönderim* denilebilir (Günay, 2017: 85).

Gönderim ögesi ile gönderimde bulunulan öge arasındaki mesafe artgönderimde daha uzun olabilirken öngönderimde fazla uzun olamaz. Bir gönderim ilişkisinde asıl öge gönderimde bulunulan ögedir. Artgönderimde gönderimde bulunulan öge daha önce söylendiği için alıcının zihninde daha çok yer eder. Öngönderimde ise gönderimde bulunulan öge daha sonra söylendiği için alıcının zihninde yerleşik bir anlam oluşmaz ve gönderim ilişkisi zayıflar. Bu nedenle öngönderimde gönderim yapan öge ile gönderim yapılan öge birbirinden çok uzak olamaz (Balyemez, 2011: 94-95).

Metiniçi gönderim, çok yönlü ve disiplinler arası bir çalışma gerektirir. Çünkü metiniçi gönderimlerin tespit edilmesi, o dilin bilgi yapısının ortaya konulması, bilgi yapısının ortaya konulması ise dilin bütün işlevsel ve iletişimsel özelliklerinin belirlenip ortaya konulması anlamına gelir. Bu nedenle de metiniçi gönderim hem metindilbilim hem de edimbilimle ilişkilidir. Metiniçi gönderimin edimbilimle ilişkisi, bilgi yapısının edimbilimsel koşullara göre değişmesinden kaynaklanır. Ör. *Pardon, saatiniz var mı* tümcesi genel anlamda dinleyicinin saatinin var olup olmadığı bilgisini sorgulamaz. Bu

tümcede konuşucu, dinleyiciden saati söylemesini istemektedir (Yüceol Özezen, 2013: 771).

Metiniçi gönderim, aynı zamanda somut veya soyut dünya gerçekliğiyle ilişki kurmaktır. Dilsel bilgi birimleri, *nesnel* gönderimler yapabildiği gibi *öznel* gönderimler de yapabilir. Nesnel gönderimde dilsel bilgi birimi herhangi bir yanlış anlamaya imkân vermeyecek biçimde açıktır. Ör. *Veli arkadaşıyla konuşuyor* tümcesinde bir *konuşma* eylemi yapıldığı, bu *konuşma* eyleminin *biriyle karşılıklı* yapıldığı, *konuşma* eyleminin *şu anda* yapıldığı, *konuşma* eyleminin *Veli* tarafından ve *bir arkadaşla* yapıldığı bilgileri dünya gerçekliğine gönderimde bulunur. Bu gönderimler, *nesnel* ve *doğrudan gönderimler* olarak adlandırılır. Öznel gönderimde ise dilsel bilgi birimleri yoruma açık bir özellik gösterir. Ör. *O arkadaşıyla konuşuyor* tümcesinde yine bir *konuşma* eyleminin olduğu, bu *konuşma* eyleminin *biriyle karşılıklı* ve *şu anda* yapıldığı bilgisi açıktır. Ancak *o* kişi adılı ile kimin kastedildiği yoruma açık bir özellik gösterir. Bu gönderimler ise *öznel* yani *kapalı gönderimler* olarak adlandırılır. Gönderimler, çok uçlu bir yapıya da sahip olabilir. Özellikle de kapalı gönderimler olumlu bir anlam taşımanın yanında olumsuz bir anlamı da beraberinde taşıyabilir. Ör. *Veli gitti* tümcesinde *Veli'nin gittiğine* bir gönderim yapılırken, *Veli'den başka birinin gitmediğine* de gönderim yapılır. Burada önemli olan istenilenin hangisi olduğudur. Veli *gitsin* mi *gitmesin* mi? (Yüceol Özezen, 2013: 761).

3.2.1. Artgönderim

Artgönderim, bir sözcük, ek veya ifadenin metin içinde kendinden önce söylenmiş başka sözcük ve ifadeleri işaret etmesidir (Balyemez, 2011: 30). Terim olarak artgönderim, Yunancada *''yeniden söz etmek''* anlamına gelen αναφορά (anafora) sözcüğünden gelmektedir. Çağdaş dilbilimde ise artgönderim, iki dilsel ifade arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere kullanılır. Birbiriyle ilişkili bu ifadelerden yorumlanması bir diğer ifadenin yorumlanmasına bağlı olan ifadeye artgönderim, diğerine de öncül denilmektedir (Huang, 2000, Akt. Çeltek, 2008: 10). Artgönderim, *gönderge, metinsel bağdaşıklık* ve *izleksel gelişme* ile ilgili bir kavramdır. Bu nedenle de artgönderim, metindilbilgisi ve söylem çözümlemesinin temel konularındandır (Günay, 2017: 80).

Artgönderim kavramı yalnızca metindilbilim üzerine çalışanlar tarafından ilgi görmemiş; filozoflar, psikologlar ve yapay zekâ ile ilgilenen bilim insanlarının da ilgisini üzerine çekmiştir. Bu ilginin nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür (Huang, 2000, Akt. Çeltek, 2008: 9-10):

i. Artgönderim karmaşık bir yapıya sahiptir. Ör. İngilizcede özne konumundaki adıl düşmezken; İtalyanca, İspanyolca, Türkçe gibi dillerde özne konumundaki adıl düşme eğilimi gösterir.

ii. Chomsky'nin dilbilimin en temel sorunu olarak gördüğü dil edinimi konusundaki sorulara yanıt olabilecek kadar geniş bir inceleme alanına sahiptir.

iii. Artgönderim dilin hem sözdizimsel hem anlambilimsel hem de edimsel yönleriyle etkileşim içindedir.

Artgönderimde, gönderimin yönü *geriye* doğrudur. Artgönderim, metin içinde daha önce söylenen diğer dil unsurlarının tekrar edilmesinin önüne geçer. Anlatımda bazı sözcüklerin ve ifadelerin, ahenk, vurgu, pekiştirme gibi özel amaçlar dışında sürekli tekrar edilmesi anlatımda estetiği bozar. Ör. Adların, kişilerin ve nesnelerin yerini tutma özelliğine sahip olan adıllar, bu yönden artgönderim yapmaya en elverişli dil ögesidir (Balyemez, 2011: 30).

Metindeki bulunuş ve anlamlandırma biçimine göre artgönderimler, *belirtik* (fr. Explicite) ve *örtük* (fr. İmplicite) artgönderim olarak adlandırılabilir. Ör. Bir adın tekrarlanması, adıl veya belirteç kullanımı belirtik artgönderimdir. Örtük artgönderim, metindeki gönderimsel ögelerin açık dilsel bir işaretleyici ile gösterilmemesi durumu olup metindeki kavramların anlambilimsel yakınlıklarına göre oluşturduğu özdeşlik ilişkisidir (Brinker, 2001, Akt. Çıkrıkçı, 2007: 43-57). Harveg (1979), sözcükler arasındaki bu yakınlıkların üç görünüme bağlı olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir (Akt. Çıkrıkçı, 2007: 43-57):

i. Mantıksal/kavramsal (logisch) ilişki: problem/çözüm; soru/yanıt; savaş/barış.

ii. Doğal oluşuma (ontologisch) dayalı ilişki: çocuk/anne; duman/ateş.

iii. Kavramsal ilişki: kent/tren istasyonu; cami/minare.

Örtük artgönderim, çoğunlukla metindışı gönderimin kapsamı içinde değerlendirilir. Bunun nedeni örtük artgönderimlerin ne olduğunun bağlamdan çıkarılmasının zor olmasıdır. Ör. Bir caminin minaresinin olması veya bir okulun

öğrencilerinin olması alıcının bilgi birikimine bağlı yorumlardır. Bu türden yorumlar örtük artgönderim olarak adlandırılır (Günay, 2017: 81-82). Ör. *Öğretmen hızlı adımlarla sınıfa girdi* ya da *Kek yapmayı çok seven Ayşe kendisine yeni bir fırın satın aldı* tümcelerinde metnin alıcısı doğal dil dizgesi içinde var olan yakınlık ilişkilerine göre *öğretmen-sınıf* ve *kek-fırın* kavramlarını zihninde ilişkilendirecektir. Dolayısıyla örtük artgönderimler, metindışı gönderimin inceleme konusudur.

Metindeki kullanım biçimlerine göre artgönderimler on başlık altında incelenebilir: *adıl kullanımı ile artgönderim, sözcüksel artgönderim, gösterilenin yinelenmesi olarak artgönderim, gösterenin yinelenmesi olarak artgönderim, göndergenin yinelenmesi olarak artgönderim, çağrışımsal artgönderim, belirteçle yapılan artgönderim, ortak göndergesi olan artgönderimler, çok bağımlı artgönderim* ve *önvarsayımsal artgönderim* (Günay, 2017: 82-86).

i. **Adıl kullanımı ile artgönderim:** Önce bir ad kullanılır, daha sonra ilgili adın yerine bir adıl kullanılır. Ör. *Veli sınıfta öğretmeninin gözde öğrencisidir. O bütün ödevlerini günü gününe yapar* tümce dizisinde ilk tümcede *Veli* adı söylenmiş, ikinci tümcede ise Veli'ye gönderim yapılarak *o* adılı kullanılmıştır.

ii. **Sözcüksel artgönderim:** Anlatım bir sözcük ya da sözcük grubu ile verilir, daha sonra bu sözcük farklı biçimlerle tekrarlanır. Yani aynı kavram ya da sözcüğün eşanlamlısı ya da üstanlamlısı metin içinde tekrarlanır. Ör. *Adıllar, en bilindik tanımıyla adın yerini tutan sözcüklerdir. Kişi zamirleri, dönüşlülük zamirleri, işaret zamirleri, belirsizlik zamirleri ve soru zamirleri gibi türleri vardır* tümce dizisinde ilk tümcede geçen *adıl* sözcüğü ile sonraki tümcede geçen *zamir* sözcükleri eşanlamlı bir artgönderim örneğidir. Ör. *Hayvanları çok seven Ahmet annesine bir kedi sahiplenip sahiplenemeyeceklerini sordu* tümcesinde *hayvan* sözcüğü ile *kedi* sözcüğü arasında üstanlamlılık ilişkisine dayanan bir artgönderim söz konusudur.

iii. **Gösterilenin yinelenmesi olarak artgönderim:** Bir söylemde aynı sözcük daha sonra gösterilen bakımından yinelenir. Ör. *Ali yemeğini yemediği için onunkini de ben yedim* tümcesinde *onunkini* ifadesi aynı gösterilenin (Ali'nin yemeği) yinelenmesidir.

iv. **Gösterenin yinelenmesi olarak artgönderim:** Bir söylemde aynı sözcük daha sonra gösteren olarak yinelenir. Ör. *Ahmet sınavdan yine çok yüksek bir puan aldı. O, sınıfın en çalışkanıdır* tümce dizisinde ikinci tümcede yer alan *o* adılı birinci tümcedeki açıklamayı belirtir.

v. **Göndergenin yinelenmesi olarak artgönderim:** Aynı göndereni belirten farklı dilsel birimlerin kullanılmasıdır. Ör. *Hasan henüz on iki yaşındaydı. Gözlerinde hüzün olan bu ürkek çocuk kısacık ömrüne birçok yaşanmışlık sığdırmıştı* tümce dizisinde ilk kısımdaki *Hasan* adı ikinci kısımda *gözlerinde hüzün olan bu ürkek çocuk* ifadesiyle yinelenmiştir.

vi. **Çağrışımsal artgönderim:** Bu tür artgönderim sözcüksel artgönderime bağlı olarak yapılır.

Bir kişiye, yere, nesneye, sürece ya da olaya gönderimde bulunmak için farklı gönderimsel ifadeler kullanılabilir. Bu gönderimsel ifadeler genellikle adıllar ve ad öbekleridir. Bir ad öbeği, öncül ifadesi ile farklı türlerden gönderim ilişkileri kurabilir. Bu ilişkiler yineleme, küme-altküme, iyelik ve küme-üye ilişkileridir (Munoz, Saiz-Noeda, Suarez ve Palomar 2000, Akt. Türkkan, 2005: 126). Yineleme ilişkisi eşgönderimselliği ifade ederken küme, altküme, iyelik gibi anlamsal ilişkiler metinde daha önce geçen birimlerle köprü ilişkisi kurmaya yarayan gönderimsel ifadelerdir. Bu gönderimsel ifadelerden eşgönderimsellik metin içinde dolaysız bir bağdaşıklık ilişkisi kurarken küme, altküme, iyelik belirten gönderimsel ifadeler dolaylı bir bağdaşıklık ilişkisi kurarlar (Türkkan, 2005: 124-126).

Eşgönderimde daha önce dilbilimsel bağlamdaki tek öncüle bir veya daha fazla sözcüğün gönderim yapması söz konusudur (Elyıldırım, 2008: 121-146). Ör. *Ali okula gitmemişti. Çünkü o çok hastaydı* ifadelerinde *Ali* ve *o* aynı şeye gönderim yapar yani eşgönderimlidir. Ör. *Ayşe'nin telefonu bozuldu. Onu tamire götürmesi gerek* tümcelerinde ise *onu* adılı ilk tümcedeki *telefon* sözcüğüne gönderim yapmaktadır. *Onu* ve *telefon* sözcükleri aynı 'telefon' nesnesine gönderim yapar. Bu nedenle tümcede dolaysız bir bağdaşıklık ilişkisi söz konusudur ve bağdaşıklık eşgönderim bildiren artgönderimle sağlanmıştır.

Metin içinde önceden sözü edilen belirli tanımlamalara farklı gönderimsel ifadeler yoluyla gönderimde bulunan *köprü gönderimler* (Clark 1977, Akt. Türkkan,

2005: 126) sadece biçimsel bilgiyle anlamlandırılamayan ve okuyucunun kendi sözlüksel bilgisi ve yorumlarıyla metindeki boşlukları doldurması gereken artgönderimsel ifadelerdir (Türkkan, 2005: 126). Ör. *Ali hasta oldu. Babası doktora götürdü* tümcelerinde ilk tümcedeki *Ali* ile ikinci tümcedeki *babası* dil birimleri iyelik ilişkisi içindedir. Ör. *Öğrencilerim sınav sonuçlarına itiraz ettiler. Mesela Ayşe* tümcelerinde ilk tümcedeki *öğrencilerim* ile ikinci tümcedeki *Ayşe* üye ilişkisi içindedir. Ör. *Türkiye'de çeşitli iklim tipleri görülmektedir. Denizden uzak iç kesimlerde karasal iklim hakimdir* tümcelerinde ikinci tümcedeki *karasal iklim* birimi ilk tümcedeki *iklim tipleri*nin alt kollarından biridir. Dolayısıyla *iklim tipleri* ve *karasal iklim* arasında küme-altküme ilişkisi vardır.

Çağrışım bildiren artgönderimin şu iki özelliğe sahip olması beklenir (Elyıldırım, 2008: 121-146):

a. Söylemde yeni olan ve bağlamda daha önce açıkça belirtilmemiş nesnelere gönderim yapması.

b. Söylem evreninde daha önceki bir bölümde tanıtılmış veri yoluyla gönderimsel olarak yorumlanması.

vii. Belirteçle yapılan artgönderim: Artgönderim ilişkisini belirteç kullanarak kurmaktır. Günay (2017), belirteç kullanımı ile artgönderime şu örneği vermiştir: *Kanlıca'ya gittik. Oranın yoğurdu bir başka oluyor*. İkinci tümcede *oranın* ifadesinin belirteç kullanımı ile artgönderim yaptığı belirtilmiştir. Ancak işaret adılları ile gönderim başlığı altında da değinileceği gibi *oranın* ifadesi işaret adılıdır ve kendinden önceki tümcede geçen *Kanlıca* adına işaret etmek suretiyle artgönderimde bulunmaktadır. Dolayısıyla da *oranın* ifadesini belirteçle yapılan artgönderim olarak değerlendirmemiz doğru bir kullanım olmayacaktır.

viii. Ortak göndergesi olan artgönderimler: Farklı anlatımların aynı göndergeyle ilgili olmasıdır. Ör. *Ali işlerini bitirdi. Sen de kendininkini bitir* tümcelerinde *kendininkini* ifadesi *kendi işini* demektir.

ix. Çok bağımlı artgönderim: Aynı sözcük söylemin farklı yerlerinde farklı sözcüklerle yinelenir.

Metindilbilimde bir sözcüğün önündeki ya da ardındaki ifadeleri değiştirerek metnin farklı yerlerinde tekrar etmek çok bağımlı artgönderim olarak adlandırılır (Parlak, 2009: 126). Aynı sözcüğün farklı tanımlar alarak kullanılmasıyla yapılan bu artgönderimde, sözcük aldığı eklerle önündeki ve ardındaki sözcüklerle mantıksal bir ilişki içine girerek tamlamalar oluşturur. Burada sözcüğe eklenen ekler farklılaşabileceği gibi sözcüğün kurduğu tamlamalar da farklılaşabilir. Yani tümce yapısı değişebileceği gibi sözcüğün yapısında da bir değişiklik olabilir. Ancak bu yapısal değişiklik yapım eki alarak gerçekleşen bir değişiklik değildir. Tümce içindeki diğer sözcüklerle ilişki kurmayı sağlayan çeşitli çekim ekleri ile sağlanan bir artgönderim türüdür (Demir, 2006: 46). Ör. *Ayşe* ***elbise*** *alır.* ***Bu elbiseyi*** *alınca çok mutlu olan Ayşe* ***yeni elbisesini*** *giyerek işe gider* tümcelerinde ilk tümcede yer alan *elbise* sözcüğü başına başka tanımlıklar alarak ikinci tümcede yinelenir.

x. **Önvarsayımsal artgönderim:** Bu kullanım tam olarak bir artgönderim değildir. Her dilin kendi kullanım olanaklarından yararlanılarak oluşturulan önvarsayımlar, bir konuşma ortamı içinde belirtilmese de bağlamdan çıkartılan yorumlardır. Ör. *Ankara, Türkiye'nin başkenti* ifadesinde, *Ankara* birimi 'Türkiye'nin başkenti' biriminin açılımıdır.

3.2.1.1. Boş Artgönderim

Üretici Dilbilgisinin İlkeler ve Değiştirgenler Kuramı çerçevesinde boş artgönderim, *adıl düşürme/boş özne* başlıkları altında incelenmiştir (Çeltek, 2008: 19). Üretici Dilbilgisi çerçevesinde Türkçe belli durumlarda adılların düşmesine izin vermektedir. Bu nenenle Türkçe birçok araştırmacı tarafından bir *adıl düşürme dili* olarak tanımlanmaktadır. Ancak Üretici Dilbilgisi, çalışmalarını tümce ile sınırlandırmaktadır. Türkçede boş artgönderimin özellikleri ve işlevleri için tümceden çok söylem düzeyinde çalışmalar yapmak gerekir (Çeltek, 2008: 21).

Chen'e göre boş artgönderim, bir tümcede göndergesi anlaşılan ancak açıkça ifade edilmeyen, sözdizimsel boşluk olan bir artgönderim türüdür (1986: 110, Akt. Çeltek, 2008: 21). Bir boş artgönderimin oluşturduğu boşluk, bağlamda bulunan aynı

göndergeye gönderimde bulunan bir ad öbeği ya da adıl gibi diğer artgönderim türleriyle doldurulabilir. Ancak bu ad ya da adıl gönderimde bulunulan öncül ile aynı dilsel biçime sahip olmak zorunda değildir. Ör. *Zübeyde Hanım İzmir'e beyaz çarşafıyla geldi, ama* ***Ø*** *peçesizdi* tümcesinde boş artgönderimin oluşturduğu boşluk, biçim olarak öncülden farklı ama aynı gönderim değerine sahip artgönderim türleriyle doldurulabilir. Bu işlem tümcenin kabul edilebilirliğini etkilemez. Yani tümceyi *Zübeyde Hanım İzmir'e beyaz çarşafıyla geldi, ama* ***o*** *peçesizdi* tümcesinde olduğu gibi boş artgönderimin yerini *o* adılı ile; *Zübeyde Hanım İzmir'e beyaz çarşafıyla geldi, ama* ***bu yaşlı kadın*** *peçesizdi* tümcesinde olduğu gibi boş artgönderimin yerini bir ad öbeği ile doldurabiliriz. Adıl veya ad öbeğinin kullanımı dilbilgiselliği bozmamıştır. Buna karşın eşgönderimli bir adıl ya da bir ad öbeği sözdizimsel olarak denetlenen bir boş ulamın boşluğunu doldurmak için kullanılmaz. Ör. *Mustafa Kemal [****ADIL*** *İstanbul'a gitmek] istiyordu* tümcesi *Mustafa Kemal [****o*** *İstanbul'a gitmek] istiyordu* tümcesinde olduğu gibi bir adılla veya *Mustafa Kemal [****bu büyük önder*** *İstanbul'a gitmek] istiyordu* tümcesinde olduğu gibi bir ad öbeği ile doldurulamamaktadır. Dolayısıyla boş artgönderim, yalnızca edimbilimsel olarak denetlenebilen boşlukları tanımlar (Çeltek, 2008: 25-26).

3.2.2. Öngönderim

Öngönderim, bir sözcük veya sözcük grubunun kendisinden sonra gelen herhangi bir dil ögesini işaret etmesidir. Öngönderimde, söz dizimine göre önce gönderim ögesi sonra gönderimde bulunulan öge gelir (Balyemez, 2011: 94). Öngönderimde gönderimin yönü *ileriye* doğrudur. Dolayısıyla öngönderimi artgönderimin simetrisi olarak düşünebiliriz (Günay, 2017: 80).

Gönderge ile gönderim aracının öngönderim ile birbirine bağlandığı durumlarda alıcının önce kendi içinde anlamı belirginleşmeyen sözcüğe, sonra da bu sözcüğün anlamsal yorumunu belirleyen ögeye ulaşmasına neden olur. Bu da anlamlandırma aşamasını geciktirir (Uzun, 2011:159).

Ör. *Ali oraya üniversite eğitimi için gidiyor. İstanbul'a* ifadelerinde önce *oraya* adılı söylenmiş ve ikinci ifadede *İstanbul* adına öngönderimde bulunulmuştur.

Hayattan çıkardığım ders şuydu: Asla, asla deme! Tümcelerinde ise *şu* işaret adılı, ikinci tümceye öngönderimde bulunmaktadır.

-O, bizim sınıfın en çalışkanıdır.

+Kimmiş o?

-Ali'den bahsediyorum tabii ki tümcelerinde ise ilk iki tümcede geçen *o* adılı üçüncü tümcedeki *Ali* adına öngönderimde bulunmuştur.

Öngönderim hemen her anlatmaya bağlı metinde az çok bulunur (Günay, 2017: 85). Ancak Hint Avrupa dillerinde var olan boş ögenin Türkçede olmaması ve Türkçede asıl unsurun sonda bulunması öngönderimin kullanım sıklığını kısıtlamıştır (Parlak, 2009: 98).

3.2.3. Bağımsız Gönderim Ögeleri

3.2.3.1. Adıl ve Adılsı Kullanımı ile Gönderim

Adların yerini tutan, kişileri ve nesneleri temsil veya işaret etmek suretiyle karşılayan dilbilgisi kategorisi olan adıllar, adların yerini tuttukları halde bazı yönlerden adlardan ayrılırlar (Korkmaz, 2017: 387). Bu ayrılığın kilit noktası ise adların bağımsız ve kalıcı bir gönderim işlevi taşımasıdır (Sebzecioğlu, 2016: 327). Ancak aynı durum adıllar için söz konusu değildir. Adıllar, nesnelerin adları değil temsilcisi konumundadırlar ve geçici olarak adların yerini tutarlar. Bu nedenle yalnızca yerlerini tuttukları adlarla anlam bağıntıları bilindiği zaman birer anlam kazanırlar (Korkmaz, 2017: 387). Ör. *Kuş, kalem, ayakkabı* gibi sözcüklerin birer sözlüksel anlamı vardır. Dolayısıyla da kalıcı bir gönderimleri vardır. Ancak *bunlar, şunun, ona* gibi adılların tek başlarına bir gönderimleri yoktur. Tek başlarına bir nesne veya kavrama gönderimde bulunmadıkları için yalnızca bir ada bağlandıkları durumlarda bir gönderimleri olabilir. Ancak Sebzecioğlu, bu duruma farklı bir yaklaşım getirir ve bir romanın giriş tümcelerinde yer alan *ben, sen* gibi adılların hangi ada veya öncüle bağlanacağı sorusunu sorar. Böyle bir durumda roman girişinde yer alan ve daha önce hiçbir ada veya öncüle bağlanmamış *ben, sen* gibi adıllara bir konuşma veya söylem içinde yer alan katılımcılar açısından bakılması gerektiğini; bu adılların gerçekte konuşucu ve dinleyiciye veya yazar ve okura gönderimde bulunduğunu belirtir (2016: 328-329).

Adılların gönderim işlevi, önce bir ad ardından da ilgili adın yerine adılın kullanılmasıyla gerçekleşir (Demir, 2006: 20). Ör. *Oya anahtarlarını evde unuttuğunu zannetmişti. Ama onlar orada değildi* tümce dizisinde ilk tümcede *anahtar* ve *ev* adları kullanılmış; ikinci tümcede ise bu adların yerine sırasıyla *onlar* ve *orada* işaret adılları ile ilk tümceye gönderimde bulunulmuştur.

Dil araştırmacıları tarafından gönderimin en önemli aracı olarak görülen adılların, bazı önemli kullanımlarıyla ilgili yeterince yorum yoktur. Ör. *Geçen gün sözleştiğimiz yere doğru giderken yolda arkadaşımla karşılaştım*, *Geçen gün, sözleştiğimiz yere doğru giderken yolda bir arkadaşla karşılaştım, Geçen gün sözleştiğimiz yere doğru giderken yolda onunla karşılaştım* tümcelerinde kaç tane doğrudan veya dolaylı gönderim vardır? Kaç tane adıl ve örtük ad vardır? Dolaylı gönderim konusu dil araştırmacılarına göre sonsuz sayıda gönderim görünümünde olabilir. Birinci ve ikinci tümcede dil araştırmacıları herhangi bir adıl ve örtük ad belirlememekle birlikte olgusal düzeyde bazı gönderimlerin (geçmiş bir gün olması, iki veya daha çok kişinin sözleşmesi, bir kişinin bir arkadaşıyla karşılaşması) olduğunu belirtirler. Üçüncü tümcede ise herkesçe malum olan *o* adılı bir kişi, hayvan veya nesneye gönderim yapar. Ancak bu tümceler için asıl önemli olan nokta şudur ki bu tümcelerde başka örtük ve gizli adlar vardır. Ör. *Geçen gün* söz öbeği, hangi belirli tarihe örtük bir gönderimdir? *Sözleşilen yer*, neresidir ve bu yerin özel bir adı var mıdır? Türkçedeki temel gönderim aracı olan adılların *adın yerini tutma* klişesi bu söz öbeklerinden hangi noktada ayrılmaktadır (Yüceol Özezen, 2013: 767-768). Bu sorular bizi *adılsı* ve *ikâme/yerine geçme* kavramlarına götürür.

Kökeni itibarıyla adıl olarak ortaya çıkmamış herhangi bir dil ögesinin zamanla adıl gibi kullanılmaya başlanmasına *adılsılık* veya *adılsılaşma* denir. Dolayısıyla sözcük türü olarak herkes tarafından bilinen adıllardan olmayıp adıl görevinde kullanılan ve adılların *örtme, gizleme, kapatma* işlevini yerine getiren dil ögelerine *adılsı* denir (Demirci, 2014: 65). Adılsılık, adılları kendi sınırları içerisinden çıkaran ve adıllara daha geniş bir çerçeveyle bakılmasını sağlayan bir kategoridir (Bozkurt, 2016: 48).

Adılsılığın bir türü olan *ikâme/yerine geçme* ise adıllar gibi davranarak metin içinde bağdaşıklığı sağlama durumudur (Demirci, 2014: 65). İkâme; ses, ek, sözcük ve tümce düzeyinde olabilir.

Ses düzeyinde ikâme, daha çok kişisel, zümresel ve bazen de bölgesel dil kullanımlarından kaynaklanan farklı telaffuzlara dayanmaktadır. Bu farklı telaffuzlar aynı sesin farklı biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. Ör. Konya ilinin farklı telaffuzlarına bakarsak *Konya=Gonya=Qonya* kullanımlarıyla karşılaşırız. Bu kullanımlarda *k, g* ve *q* sesleri sözcük üzerinde anlam değişikliği yapmamışlardır. (k=g=q) Dolayısıyla bir ses diğer sesin adılı olmasa da bu sesler birbirlerini ikâme etmiştir. Yani adılsılık söz konusudur (Demirci, 2014: 68-69).

Ek düzeyinde ikâme, bazı eklerin kendi işlevlerinin yanı sıra farklı işlevler kazanmasına dayanır. Bu durum daha çok zaman ekleri ve hâl eklerinde görülmektedir (Demirci, 2014: 69).

Babam yarın Ankara'ya gidiyor. –{Iyor} = -{AcAk}

Yukarıdaki tümcede ekler birbirinin adılı değildir ancak birbirini ikâme etmiştir.

*Öğrenciler**den** biri geziye gitmemişti.*
*Öğrenciler**in** biri geziye gitmemişti.*

Yukarıdaki tümcelerde ayrılma hâl eki +{Dan} ile ilgi eki +{(n)In} birbirlerini ikâme etmiştir.

Sözcük düzeyinde ikâme, bazı eylemlerde, enklitiklerde, adlarda, sıfatlarda ve soru sözcüklerinde görülen adılsılıktır. Türkçede sıklıkla kullanılan de/da enklitiği, vs., vb. türünden kısaltmalar da adılsılığa örnektir.(Demirci, 2014: 70).

*-Ali **bugün okula gitmedi.***
*+Ben **de.***

Yukarıdaki örnekte *de* enklitiği kendinden önce söylenen tümcenin tekrarlanmasına gerek bırakmadan o tümceye artgönderimde bulunmuştur.

*-Okulda en çok tarih, coğrafya **vb.** sözel dersleri severdi.*

Yukarıdaki tümcede *vb.* kısaltması tarih ve coğrafya dışında kalan sözel derslere gönderimde bulunmaktadır. Bu dersler Türkçe veya felsefe olabilir. Ancak bu gönderim, metindışı bir gönderimdir.

Sözcük düzeyinde ikâme, cins adlar, sıfatlar, soru sözcükleri ve tümce düzeyinde gerçekleşebilir (Bozkurt, 2016: 49).

Cins Adlarda Adılsılık: Özel adlar belirli bir varlığa verilip onu temsil ederken cins adların temsil ettiği varlıkların sayısı daha fazladır. Bu nedenle birçok varlığı tek kelimeyle temsil eden cins adlar adılsı özellik gösterirler (Demirci, 2014: 76).

*Okulun bahçesine **ağaç** diktik.*

Yukarıdaki tümcede *ağaç* sözcüğü bu tümceyi duyan herkese göre değişiklik gösterebilir. Sözcüğün kavram alanına giren tüm ağaç türleri bu sözcük tarafından temsil edilebilir. Yani ağaç sözcüğü dinleyenin zihnindeki ağaç türüne metindışı gönderim yapar.

Sıfatlarda Adılsılık: Sıfatlarda adılsılık *adlaşma* düzeyinde gerçekleşir. Adlaşma bir adı niteleyen sözcüğün o adın düşmesi sonucu adı temsil etmesidir. Dolayısıyla adı niteleyen sıfat, adın düşmesiyle ek alarak o adı temsil eder (Demirci, 2014: 78).

*Birinci sınıfa giden Ayşe'nin **ayakkabıları** ona dar geliyordu. Annesi ona **yenisi**ni aldı.*

Yukarıdaki örnekte ikinci tümcede ayakkabı sözcüğü kullanılmamış ve ilk tümcedeki ayakkabı sözcüğüne artgönderimde bulunulmuştur. Yeni sözcüğü ek alıp adlaşarak ayakkabı sözcüğünü temsil etmiştir.

Soru Sözcüklerinde Adılsılık: Adılsı özellik gösteren en belirgin türler soru sözcükleridir. Bir tümcede soru adılları, soru sıfatları ve soru belirteçleri doğalarındaki gizleme, örtme, kapatma işlevi dolayısıyla adılsı özellik gösterirler (Demirci, 2014: 78).

-*İstanbul'daki konferansa **kim** gidecek?* (Soru adılı)
+*İstanbul'daki konferansa **Ahmet Bey** gidecek.*

-***Hangi** evde oturuyorsunuz?* (Soru sıfatı)
+***Şu** evde oturuyoruz.*

-***Neden** yemek yemiyorsun?* (Soru belirteci)
+***Tok olduğum için** yemek yemiyorum.*

Tümce düzeyinde ikâme, daha çok atasözleri ve deyimler üzerinden gerçekleşir. Çünkü atasözlerinde ve deyimlerde benzerlik yoluyla yerine geçme ve

temsil etme durumu söz konusudur (Demirci, 2014: 81). Aşağıdaki örnek Demirci'nin (2014: 84) kitabından alınmıştır:

Ayağını	*yorganına*	*göre*	*uzat*
Harcamanı	maaşına	göre	ayarla
Binayı	arsaya	göre	ayarla
Yemeği	erzak durumuna	göre	ayarla
Mermileri	cephanene	göre	ayarla
Çıktıları	tonerine	göre	ayarla
Yemi	güvercin sayısına	göre	ayarla
Deterjanı	çamaşır miktarına	göre	ayarla

Yukarıdaki örnekte *Ayağını yorganına göre uzat* tümcesi dışındaki tümcelerin hiçbiri atasözü değildir. Dolayısıyla da temsil yetenekleri yoktur. Ancak atasözündeki sözcüklerin her biri gerçek anlamlarının dışına çıkarak başka sözcükleri temsil etmişlerdir.

3.2.3.1.1. Kişi Adılları ile Gönderim

Kişi adılları, varlıkları kişi olarak temsil eden ve kişi adlarının yerine geçen adıl kategorisidir (Korkmaz, 2017: 391). Kişi adılları bir bağlam içindeki konuşucu, dinleyici ve hakkında konuşulan kişi olarak adlandırılabilecek katılımcılara gönderimde bulunur (Sebzecioğlu, 2016: 321). Bunlardan ilki: *ben, biz*; ikincisi: *sen, siz*; üçüncüsü de: *o, onlar* adıllarıdır. (Korkmaz, 2017: 391). Herhangi bir metinde bahsedilen kişinin kimliğine ait daha önce verilmiş bilgiler var ise o kişiye gönderimde bulunurken adıl kullanılır (Gül, 2015: 135-148).

3.2.3.1.2. Dönüşlülük Adılları ile Gönderim

Dönüşlülük adılları, kişi adıllarından daha güçlü bir anlam taşımakla birlikte onları anlamca daha katmerli kılan pekiştirilmiş kişi adıllarıdır. (Korkmaz, 2017: 398). Bazı dilcilerin dönüşlülük adılını kişi adılları başlığı altında incelediğini bazılarının da bunları ayrı bir grup olarak ele aldığını belirten Demirci'ye göre dönüşlülük adılları salt kişi adılları değildir. Genel olarak bakıldığında her ne kadar dönüşlülük adılları insanlar için daha çok kullanılsa da bu adıllar hayvanlar, farklı canlılar ve nesneler için de kullanılabilir diyen Demirci şu örnekleri verir (2014: 51-52): *Lamba kendi dibine ışık vermiyor* (lamba), *Bıçak kendini kesmez* (bıçak), *Bu renk yaprağın kendi rengi, sonradan boyanmadı* (yaprak).

Kişilerin aslını, özünü bildiren ve *kendi* sözcüğüne iyelik eklerinin getirilmesiyle kurulan bu adıl türü *kendim, kendin, kendi, kendisi, kendimiz, kendiniz, kendileri* biçimleriyle tüm kişileri temsil eder. *Kendi* sözcüğü esasında *'kendi, öz'* anlamını taşıyan bir addır. Bunun adıla dönüşmesi ise iyelik eklerinin yardımı ile olmuştur. Bu kategorideki adıllara dönüşlülük adılı denmesinin nedeni ise, adılın yapılan işin yapana tekrar dönüşünü gösteren bir işlev yüklenmiş olmasındandır (Korkmaz, 2017: 398).

Dönüşlülük adılının üçüncü teklik kişi kategorisinde hem *kendi* hem de *kendisi* biçimi kullanılmaktadır. Bu kullanımın nedeni *kendi* sözcüğündeki /i/ son ses ünlüsünün üçüncü teklik kişi iyelik eki sanılarak adıla +{sI} iyelik ekinin getirilmemiş olmasıdır. Böylece ikinci bir *kendi* biçimi doğmuş ve bu kullanım da yaygınlaşmıştır (Korkmaz, 2017: 399).

3.2.3.1.3. İşaret Adılları ile Gönderim

İşaret adılları; işaret etmek, göstermek suretiyle nesneleri karşılayan sözcüklerdir. İşaret adılları nesneleri bir yer içinde gösterdiğinden bu adıllarla işaret edilen varlıklar başka bir vasıfla değil de yerleri ile ifade edilmiş olurlar. Bugün kullanılan işaret adılları *bu, şu, o* ve bunların çokluk şekilleri olan *bunlar, şunlar, onlar*'dır (Ergin, 2007: 273). İşaret; zamanda, mekânda ve tasavvurda uzaklık ve

yakınlık kavramına bağlı olduğundan, konuşana oranla *bu* ve *bunlar* en yakında, *şu* ve *şunlar* biraz daha uzakta, *o* ve *onlar* da uzakta olan varlıkları göstermek için kullanılır (Korkmaz, 2017: 403).

İşaret adılları ile ilgili üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri *bura, şura, ora* sözcükleri ve bunların hâl ekli kullanımlardır. Ülkemizde metindilbilim alanında yapılan çalışmalarda bu sözcükler belirteç olarak ele alınmış ve bu sözcüklerle yapılan artgönderimler belirteç kullanımı ile artgönderim başlığı altında incelenmiştir. Ancak bu sözcükler belirteç olmayıp işaret adılarıdır (Balyemez, 2011: 62-63). Türkiye Türkçesindeki *bura, şura, ora* gibi yer gösteren işaret adılları biçimce yön gösterme eki almış gibi görünse de bunların Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesindeki +{rA} yön gösterme eki ile ilgisi yoktur. Çünkü işaret adılları yön eklerini almaz (Ergin, 2007: 275). Bunlar Eski Anadolu Türkçesinde sık rastlanan sıfat tamlamalarının bu ara > bura, şu ara > şura, ol ara > ora biçiminde kaynaşmasından oluşmuş adıllardır (Korkmaz, 2017: 405).

3.2.3.1.4. Belirsizlik Adılları ile Gönderim

Belirsizlik adılları, kişileri ve nesneleri belirsiz olarak temsil eden adıllardır. Belirsizlik adılları esas olarak oldukça azdır: *adam, insan, kimse, herkes, falan, filan, şey* gibi. Bunlar dışındaki belirsizlik adılları bazı belirsiz sıfatlara, soru adıllarına ve belirteçlere iyelik eki getirilmesiyle oluşan belirsizlik adıllarıdır. *Başkası, bazısı, bazıları, biri, birisi, biriniz, birimiz, birileri, büyüğü, büyükleri, çoğu, çokları, gerisi, hepsi, kimi, kimisi, öbürü, öbürleri, öteki, topu, tümü* vb. (Korkmaz, 2017: 412).

Belirsizlik adıllarının, diğer adıllara göre kapsamı daha geniştir. Çünkü belirsizlik adılları birçok varlığı temsil edebilirler. Dolayısıyla adılsı özellik gösterirler (Bozkurt, 2016: 49). Özellikle de *şey* adılı, en sık kullanılan belirsizlik adılıdır. Adılların *örtme, gizleme* işlevini başarılı bir şekilde yerine getirir. Bu nedenle de adılsı olarak değerlendirilir.

*-Kütüphanenin **şeyi** kayboldu.*
*+**Anahtarı**…*

Yukarıdaki tümcede *şey* belirsizlik adılı örtme, gizleme özelliğiyle adı gizlemiş ve ada gönderimde bulunmuştur.

Belirsizlik adıllarını soru adıllarından tam olarak ayırmak mümkün değildir. Şöyle ki soru sözcükleri *bilinmezlikleri* ifade etmek için kullanılır. Belirsizlik adılları ise *belirsizlikleri* ifade etmek için kullanılır. *Bilinmezlik* ve *belirsizlik* her ne kadar aynı kavramlar olmasa da ortak özellikler taşırlar. Bu nedenle belirsizlik adılları ve soru adıllarını birbirinden ayırmak güçtür. Ör. *Kim* soru adılı iken bu adıldan türemiş olan *kimi, kimisi, kimileri* adılları belirsizlik adıllarıdır (Demirci, 2014: 59).

3.2.3.1.5. Soru Adılları ile Gönderim

Soru adılları, Ergin (2007: 276) tarafından ‘‘nesneleri soru şeklinde temsil eden onların soru şeklindeki karşılıkları olan, onları soru hâlinde ifade eden ve onları sormak için kullanılan adıllardır’’ biçiminde tanımlanmıştır. Başlıca soru adılları şunlardır: *kim, kimin, kime, ne, neden, nere, nereye, nereden, kaça, kaçıncısı, hani, hangisi, hangisinden* vb. (Korkmaz, 2017: 419). Esas itibarıyla soru adılları *kim*, *kaç*, *hangi* ve *ne* sözcükleridir. Bu sözcükler yapım eki aldıkları bazı durumlarda ve çekim eki aldıkları her durumda soru adılı olarak kullanılırlar. Tüm soru sözcüklerinde olduğu gibi soru adılları da adılsı bir nitelik taşırlar (Demirci, 2014: 61-62).

Soru adıllarının gönderim işlevi ise şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

*-Bugün pazardan **ne** aldın?*

*+Bugün pazardan **elma** aldım.*

*-Yemekleri **kim** pişirdi?*

*+Yemekleri **Oya** pişirdi.*

*-Aliler tatil için **nereye** gidecekler?*

*+Aliler tatil için **İzmir**’e gidecekler.*

Yukarıda ilk tümcelerdeki soru adılları doğaları gereği cevap tümcelerindeki adı gizlemişler ve ada gönderimde bulunmuşlardır.

3.2.3.2. Sıfat Kullanımı ile Gönderim

3.2.3.2.1. İşaret Sıfatı ile Gönderim

İşaret sıfatları, nesneleri yerlerine işaret etmek suretiyle belirten sözcüklerdir. Esasında bunlar tek başlarına işaret adılı olup bir adın önüne gelerek onu belirttikleri zaman işaret sıfatı olarak kullanılırlar. Türkçede sıfatlar çekim eki almadıkları için işaret sıfatı olarak işaret adıllarının yalnızca teklik şekilleri olan *bu, şu, o* kullanılır (Ergin, 2007: 247-248).

İşaret sıfatlarının gönderim değeri daha önce geçen eski bilgiyi taşıyan söz parçalarının tekrarlanmasını engellemeye yöneliktir (Özkan, 2014: 167-182).

Saussure'e göre bir dizge olan dilin en temel görevlerinden biri adlandırmadır. Adlandırma ise dış dünyadaki varlıkların adlandırması olmayıp insan zihnindeki kavramların adlandırılmasıdır. Bu varlık ve kavramları adlandırma işini de zihnimizde kümeleyerek gerçekleştiririz. Yani adlar, kümelerin adıdır. Ör. *Ev* sözcüğü dünyadaki bütün evleri içeren bir kümenin genel adıdır. Ancak *güzel bir evim olsa* dediğimizde ise tümcedeki *ev* sözcüğü gerçek bir ev olmayıp henüz olmayan ve hayal edilen bir eve gönderimde bulunur. Bu hayal edilen ev, *genel* bir ev kümesinin *belirtisiz* ve *hayali* bir üyesidir. *Şurada sana göstermek istediğim bir ev var* dediğimizde ise tümceyi söyleyen kişi için belirli ve gerçek olan *bir ev* ifadesi dinleyen kişi için gerçek ama belirtisiz *bir ev*'dir. Dolayısıyla bir ev ifadesi, *genel* bir *ev* kümesinin *gerçek* ama *belirtisiz* bir üyesine gönderimde bulunur. *Akşam eve gelirken ekmek almayı unutma* tümcesinde ise *ev* sözcüğü hem konuşan hem de dinleyen kişi için gerçek ve belirtili bir evdir. Genel bir ev kümesinin *gerçek* ve *belirtik* bir üyesidir. İşte, bir adın küme adı olarak mı, yoksa üye adı olarak mı kullanıldığı o adın belirlenimidir. Küme adı olarak kullanılıyorsa genelleme, üye adı olarak kullanılıyorsa belirtililik söz konusudur. Tümcenin genelleme ifade ettiği durumlarda yüklem çoğunlukla geniş zamanla çekimlenir. Belirtililik ifade edilecekse bağlamdaki başka ipuçlarına bakılır: *Adın bir tamlama içine alınması, bir sıfatla nitelenmesi, yüklemde zaman seçimi, bu, şu, o gibi işaret sıfatlarının tanımlık olarak kullanılması, tümcedeki diğer sözcüklerin anlamsal özellikleri ve tümcenin söylendiği ortam özellikleri…* (Akerson, 2007: 230-234).

Akerson (2007: 234-235) işaret sıfatlarının, adlarla öbekleştikleri zaman belirtililik (tanımlık) işlevi gördüğünü belirtir. Ancak belirtililiğin de farklı aşamaları olduğunu söyler:

> *''Eskiden, bitişiğimizde **bir kız** oturmaktaydı. **Bu kız**, akşamları bize gelir, yaşlı annemle ahbaplık eder, annemi oyalardı. Aradan zaman geçti, okumaya başka bir şehre gitti, bizi aramaz oldu. Sonra bir gün sokakta karşılaştık, uzun uzun konuştuk. Eve dönünce anneme dedim ki: 'Anne, hani **şu kız** vardı ya, komşumuz. İşte bugün ona sokakta rastladım. Ünlü bir doktor olmuş, sana selam söyledi, bir gün gelecek.' 'Aaa, o mu doktor olmuş?', diye şaşırdı annem. '**O kız**, pek uçarıydı, ciddi ciddi doktor olabileceği hiç aklıma gelmezdi'.''*

Metnin ilk tümcesinde kullanılan *bir kız* ifadesi *kız* kümesinin gerçek bir üyesidir. Ancak konuşan kişi için belirtili olan bu ifade dinleyen kişiler için *kız* kümesinin belirtisiz bir üyesidir. Metnin başında *kız* ile ilgili olarak eskiden bitişikte oturduğu ayrıntısı da verildiği için *kız* artık belirtisizlikten belirtililik aşamasına geçmiştir ve artık dinleyenler için de belirtili bir üyedir. Bu nedenle herkes için belirtililik ifade eden *kız* için *bu kız* ifadesi kullanılmıştır. *Bu* birimi bilindiği üzere hem zamanda hem de mekânda yakınlığı ifade eder. Dolayısıyla hem anne hem de kızı için bahsedilen *kız* yakındır. Ancak aradan zaman geçmiş ve anne bahsedilen *kızı* unutmuştur. Dolayısıyla anne için *kız* artık *şu kız* olmuştur. Ama yine de gerçek ve belirtili bir *kız*dan söz edilmektedir. Metnin sonunda kullanılan *o kız* ifadesi ise annenin bahsedilen *kız*ı geçmişte hatırladığı halidir. Yani hem zamanda hem de mekânda uzaklık söz konusudur. Bu nedenle de *o kız* ifadesi kullanılmıştır (2007: 235).

3.2.3.2.2. Soru Sıfatı ile Gönderim

Soru sıfatları, varlık ve nesneleri soru yoluyla belirten sıfat kategorisidir. Sıfatların bu işlevi adın önüne getirilen *kaç*, *kaçar, kaçıncı, hangi*, *ne*, *nasıl, neredeki* gibi soru sözcükleri ile karşılanır (Korkmaz, 2017: 381). Soru sıfatları da soru adılları gibi örtme, gizleme işleviyle adılsı bir nitelik taşırlar.

Soru sıfatlarının gönderim işlevi ise soru adıllarında olduğu gibidir.

*-**Kaçıncı** katta oturuyorsunuz?*

*+**Üçüncü** katta oturuyorum.*

*-**Nasıl** bir kitap alacaksınız?*

*+**Sürükleyici** bir kitap alacağım.*

Yukarıdaki tümcelerde soru sıfatları cevap tümcelerine gönderimde bulunmuştur.

3.2.3.3. Belirteç Kullanımı ile Gönderim

3.2.3.3.1. Soru Belirteci ile Gönderim

Soru belirteçleri, eylemdeki oluş ve kılışı çeşitli yönlerden soru yoluyla belirleyen belirteçlerdir: *hani, nasıl, ne, ne denli, ne biçim, neden, nerede, nereden, ne kadar, nice, niçin* gibi (Korkmaz, 2017: 482). Soru belirteçleri de soru adılları ve soru sıfatları gibi doğası gereği adılsı bir nitelik taşır.

Soru belirteçlerinin gönderim işlevi soru adılları ve soru sıfatları gibidir.

*-Okula **niçin** gitmedin?*

*+Okula **hasta olduğum için** gitmedim.*

*-Eve **nasıl** döndünüz?*

*+Eve **yürüyerek** döndüm.*

Yukarıdaki tümcelerde soru belirteci cevap tümcelerine gönderimde bulunmuştur.

3.2.4. Bağımlı Gönderim Ögeleri

3.2.4.1. İyelik Ekleri ile Gönderim

İyelik ekleri, adın karşıladığı nesnenin kime veya neye ait olduğunu belirten, sahiplik bildiren ve adlar arasında bağlantı kuran eklerdir (Korkmaz, 2017: 276). Temel anlamsal işlevi sayı ve kişi belirtmek olan iyelik eklerinin sözdizimsel bir işlevi yoktur

(Boz, 2013: 30). İyelik ekleri her dilde bulunmaz. Çoğu dilde mülkiyet ifadesi adın mülkiyet şekli yerine bir sözcük grubu ile karşılanır (Ergin, 2007: 129).

İyeliğin evrensel bir alan olduğunu belirten Uçar, her dilde iyelik kavramı için farklı anlam içeriklerinin olduğunu belirtir. Uçar'a göre birinin burnunun olmasıyla bir kitabının olması aynı iyelik kavramını anlatmaz. Çünkü birinin burnunun olması *devredilemez* (inalienable) iyelik iken kitabının olması *devredilebilir* (alienable) iyelik olarak adlandırılır. Sahibinden normal şartlarda ayrılamayan parçalar devredilemez. Ayrılabilen parçalar ise devredilebilir. Dolayısıyla *teyze, hala* gibi akrabalık terimleri, *el, göz* gibi vücut bölümleri*, üst, alt, iç* gibi ilişkisel uzam kavramları, nesnelerin içsel bölümleri ve *güç, korku* gibi fiziksel ve anlık durumlar devredilemez iyelik adını alır. Devredilebilir iyelik ise *mülkiyet* ve *geçici kontrol* olmak üzere ikiye ayrılır. Buna göre mülkiyet ya da içsel iyelik nesnenin kişinin mülkiyetinde olması durumudur. Geçici kontrolde ise nesne geçici bir süre kişinin kontrolündedir ama kişi o nesnenin mülkiyetine sahip değildir (2005: 241-252).

İyelik eklerinin gönderim değeri ise bir metin içinde farklı işlevler yüklenebilir. Anlatıma kısalık sağlamada, tümcenin öznesinin veya herhangi bir ögesinin adıl olması durumunda, eylemde kişi ekinin olması gibi durumlarda adıl veya özne söz düzleminde yer almayabilir (Özkan, 2004: 167-182). Yani eğer tümcede adıl kullanılmamışsa metin çözücü adda bulunan iyelik ekinin gönderimiyle tümcedeki adılı kolaylıkla belirler. (Parlak, 2009: 131). Ör. *(Ben) Yemeğ**im**i daima aynı saatte yer**im*** tümcesindeki nesnede yer alan birinci teklik kişi iyelik eki, eylemdeki kişi ekiyle birlikte özneye ya da adıla gönderimde bulunur. Söz düzleminde yer almayan adıl veya özne cümlenin daha kısa bir şekilde ifade edilmesine imkân tanımış olur. Özellikle belirtili ad tamlamalarında kullanılan iyelik ekleri sayesinde tamlamadaki unsurlardan tamlayan atılabilir (Parlak, 2009: 131). Bu durum en yaygın görülen eksiltme türlerindendir. İyelik ekleri kişi anlamı da taşıdığından tamlayanın kişi adılı olduğu ad tamlamalarında, genellikle ilgi ekli tamlayan kullanılmaz (Karademir, 2013: 264). Tamlananda bulunan iyelik ekinin gönderimiyle metin çözücü tamlayanı bir ada bağlayarak zihninde tamamlayabilir (Parlak, 2009: 131). Ör. *(Bizim) Ev**imiz** uzaktadır* tümcesinde tamlanandaki iyelik eki kişi anlamı da taşıdığı için tamlayan durumundaki adıl tümceden atılarak eksiltme yapılmıştır.

3.2.4.2. Belirtme Eki ile Gönderim

Belirtme eki, tümcede geçişli eylemin etkisinde kalan adın içinde bulunduğu durumdur. Bu durum ya eksiz ya da +{(y)I}+{(y)U} ekiyle karşılanır (Korkmaz, 2017: 112). Temel sözdizimsel işlevi adları eylemlere bağlamak olup adları bazı ilgeç ve adlara da bağlar (Boz, 2013: 32).

Belirtme ekinin gönderim yapabilmesi için işaret sıfatları, kişi adılları ya da iyelik ekleriyle beraber kullanılması gerekir. Belirtme eki bu şekilde tümceler arasındaki yüzeysel bağın kurulmasını sağlar (Parlak, 2009: 138).

Bir adın küme adı olarak mı yoksa üye adı olarak mı kullanıldığı belirlenimle ilgili olup Türkçede belirlenimin en açık gösterildiği yapı belirtme ekidir. Şu örneklere bakalım (Erkman Akerson, 2007:235-236):

Ben her yemekten sonra elma-Ø yerim tümcesinde *elma-Ø* genel kümeye gönderim yapmaktadır ve küme adı olarak kullanılmıştır. *Bir elma-Ø yesem!* Tümcesinde genel kümenin içindeki hayali ve belirtisiz bir üyeye gönderim yapılmaktadır. *bir* sözcüğü bu ifadede sayı anlamında değil de tanımlık olarak kullanılmıştır. *Ben bugün hiç âdetim olmadığı halde bir elma-Ø yedim* tümcesinde genel kümenin içindeki gerçek ama dinleyen kişi için belirtisiz bir üyeye gönderim yapılmıştır. *bir* sözcüğü yine tanımlıktır. *Bir elma-yı da ben yiyeyim* tümcesinde belirtisizlikten belirtililiğe geçiş söz konusudur. *Ben (o) elma-yı yedim* tümcesinde ise kümenin bilinen gerçek ve belirtili bir üyesine gönderim yapılmıştır. Dolayısıyla belirtme eki tümcede belirtililik de göstermeye yarar.

3.2.4.3. Kişi Ekleri ile Gönderim

Bitmiş bir eylemin oluşabilmesi için zaman ekinden sonra gelen en az bir kişi ekine ihtiyaç vardır. Türkçede eylemlerdeki bu kişi kategorisi, kişi ekleriyle belirtilir (Banguoğlu, 2015: 444).

Kişi ekleri bağımlı gönderim ögelerindendir. Türkçe, tümceden kişi adıllarının atılmasına imkân veren bir dildir. Bu durum kişi eklerine gönderimsel bir öge olma özelliği kazandırır. Öznenin yüzey metinden atıldığı durumlarda kişi ekleri özneyi bir adıl değeriyle belirtme görevini yerine getirir (Parlak, 2009: 139). Ör. *(Ben) Haftanın üç günü spor yapar**ım*** tümcesinde yüklemdeki birinci teklik kişi eki, tümceden atılan özneye gönderim yapmaktadır. Tümceden özne veya kişi adılı atan bir dil olan Türkçenin bu özelliği dilin en az çaba yasasıyla doğrudan ilgilidir (Özkan, 2004: 167-182).

3.2.4.4. İlgi Eki ile Gönderim

İlgi eki sözdizimsel olarak bir adı başka bir ada bağlayan, anlamsal olarak ise ilgi kuran bir ektir (Boz, 2013: 21). İlgi eki +{(n)In} biçiminde gösterilir.. *Duvar+ın rengi, dünyanın hâli* gibi. Ancak iki ad arasındaki ilgi bağı, ek olmadan da kurulabilir. Bu durumda ilk ad eksiz olur. İkinci ad ise üçüncü kişi iyelik ekini alır: *ağaç kabuğu, sokak kapısı* gibi. İlgi eki kullanıldığı yer bakımından üçe ayrılır (Korkmaz, 2017: 283-284):

i. Ek alsın veya almasın iki adı birbirine bağlar. *gönül bağı, insanın iyisi* gibi.

ii. Adılları bazı ilgeçlere bağlar. *ben+im gibi, sen+in için* gibi.

iii. Bazı eylemler ve +{Dır} bildirme ekiyle kullanılarak adları eylemlere bağlar. *El+in+deki Ali'nindir* gibi.

Subaşı Uzun'un (1995) Türkçe için yaptığı gönderim sınıflandırmasında ilgi eki, ardıl-bağımlı gönderim ögeleri arasında yer almaktadır. Metindeki birimler arasında bağ kurarak metinselliğe katkıda bulunan ilgi ekinin gönderim ögesi olarak alınmaması gerektiği kanaatindeyiz. Diğer bağımlı gönderim ögeleri olan kişi ekleri ve iyelik eklerinde artgönderimler ve öngönderimler doğrudan tespit edilebilirken bu durum ilgi eki için söz konusu değildir. Bu nedenle çalışmada bütünce kabul edilen eserde ilgi eki ile gönderim örneklendirilmeyecektir.

4. BÖLÜM

‘‘FİKRİMİN İNCE GÜLÜ’’ ADLI ROMANDA GÖNDERİM İŞLEVLİ DİL BİRİMLERİ

Adalet Ağaoğlu, 1976 yılında yazdığı ‘‘Fikrimin İnce Gülü’’ adlı romanında artgönderimsel ifadeleri sıklıkla kullanmıştır. Aşağıda bu artgönderimlerin metin içinde nasıl kullanıldıklarını tespit eden örneklere yer verilecektir.

4.1. Bağımsız Artgönderimler

4.1.1. Adıl Kullanımı ile Artgönderim

‘‘Fikrimin İnce Gülü’’ adlı romanda en çok adıl kullanımı ile artgönderim yapılmıştır.

4.1.1.1. Kişi Adılı ile Yapılan Artgönderimler

4.1.1.1.1. Birinci Teklik Kişi Adılı ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce artgönderim yapılan ad geçmekte ardından artgönderim yapan birinci teklik kişi adılı (ben) geçmektedir.

> *“**Bayram** böylece geliyor Ballıhisarlılar! Böylece. Haberiniz ola. Bir Mercedes işte, pırıl pırıl. Bir de **ben**, temiz pak. Gördünüz mü sizin deloğlanı?”* (24)

> *“**Bayram**, Nuran hanımın masası önünde durdu. Uzaktan yine o iri göğüslü, vişneçürüğü pantolonlu kadını gördü. Kadın, pasaportunu sallayarak kantine doğru koşuyor. Yoksa Solmaz’ı mı soracaklar **bana** şimci? Solmaz öcünü almak için sınır kapısına bir ihbarda mı bulundu yoksa?”* (29)

> *“**Veli’nin karısı** hemen naylon torbalarından birini karıştırmaya başlamıştı. **Benim** de sık sık başım tutar…”* (32)

*"**Bayram**'ın arabasına özlemi iyice artıyor. Ya **ben** uyurken, bunların arasından bir soysuz, kıskanç herifin biri kalkıp da Balkız'a bir halt ettiyse? Ya televizyon antenimizi de çaldıysa biri?"* (149)

*"**Kezban**, sırılsıklam olmuş, artık boyaları iyice birbirine geçmiş, gülleri karışmış başörtüsünü çenesinin altında üst üste düğümlüyor. Sanki, salt bu işi yapmak için bekliyor. **Ben** niye kopamıyorum şunun paçasından?"* (169)

*"Minibüsün sürücüsü, Afyonlu tanıdığıyla bu denli övündüğüne sonradan çok pişman olmuştu. **Bayram** tutturuyor: **Benim** işi yaparsa o yapıverir abi. Aman abi!"* (222)

*"Azarlayıcıydı sesi. Hoyrat. Diyarbakır Cezaevi'nin revir hademesini anımsattı **Bayram**'a. Hem kırıcı dökücü, hem içten pazarlıklı. Bir doktor, iki hemşire. **Ben** olmasam bu üçü zor başa çıkar bu öküz sürüsüyle."* (264)

Yukarıdaki örneklere dikkat edilirse artgönderim yapılan ad ile artgönderim yapan birinci teklik kişi adılı arasındaki mesafe değişebilmektedir. Örneklere baktığımızda bu mesafenin kimi yerlerde birkaç tümceye kadar çıktığı görülmektedir.

4.1.1.1.2. İkinci Teklik Kişi Adılı ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce artgönderim yapılan ad geçmekte ardından artgönderim yapan ikinci teklik kişi adılı (sen) geçmektedir.

*"**Bayram**'ın içinde bir ip kopuverdi. İyice bir ağlama duygusu bürüdü yüreğini. Artık, gözlerinin taa derinlerinde kalmış o küçük ışıltı da yayıldı, iyice karanlıklaştı, yitti. Hüzünle baktı Mercedes'ine. Hüzünlü çıktı sesi: Bir eksiklik mi var bacım? Nuran Hanım bu kez şrak diye çevirdi bir sayfayı: Hani **senin** giriş vizen?''* (39)

*"Osman Efendi, gözlerini **Raşit**'in üstüne devire devire: Ülen çulsuz, üç yıla kalmaz ben de **seni** bi tomofil taksi üstünde görüym de bak o zaman, götürüp*

doğru Menderes'in elini öptürmezsem ***sana****. Öptürmek ne? Şu Bayram'ı kurban kestiririm alimallah Menderes'in önünde, diyordu."* (87)

"Gördün mü ***Balkız****? Gördün mü bak? Güzelce yıkadı Allah baba her şeyi.* ***Senin*** *gibi beni de, yolu da, her şeyi yıkadı bak, gördün mü? Her sıkıntının sonu selamet işte."* (121)

"Ağır ağır, ***Bayram****. Ağır ağır, oğlum… Acele etme. Yavaş. Kıvamına gelince fırlarsın. Savurtup geçersin. Bırak çalsınlar kornalarını. Bırak öttürsünler düdüklerini. Aldırma. De ki arızalandınız. Kim ne diyebilir o zaman* ***sana****?"* (193)

"Millet itiş kakış. Yerler cıvık. Seyyarlar, kulak zarını patlatmada adamın. Sulu da bir kar serpiştirmede… Yahu ***İbrahim****! Nerden çıktın? Ne gezersin* ***sen*** *burlarda''* (251)

"Ah ***Kezban****, eğer* ***sen*** *beni kızıştırmak için salmadın da bu haberi, eğer sahiden o balıkçı dürzüsüne gittinse ne diyeyim?"* (287)

*"****İbrahim****, ayıp değil mi* ***sana****? Yakışır mı bana taktığın bu ad?* ***Sen*** *mi takdın, yoksa buralılar mı? Kezban'a öyle mi dedin yoksa?"* (312)

Metinde artgönderim ögesi olarak ikinci teklik kişi adılının da birinci teklik kişi adılı kadar sık kullanıldığını görüyoruz. Birinci teklik kişi adılının kullanımında olduğu gibi ikinci teklik kişi adılının kullanımında da artgönderim ögeleri arasındaki mesafe değişmiştir.

4.1.1.1.3. Üçüncü Teklik Kişi Adılı ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce artgönderim yapılan ad geçmekte ardından artgönderim yapan üçüncü teklik kişi adılı (o) geçmektedir.

"Bayram, beyaz fanilalının böyle dikleneceğini hiç aklına getirmemişti. Çarpacaktın… Olacaktı bi terslik… Allah Allah be… ***Kadına*** *sığınmak güdüsüyle, sözün sonunu* ***ondan*** *yana dönerek söylemişti."* (27)

*"Gümrük memuru da zaten, Veli'nin **Gümrük Müdürü** karşısına çıkmasına, derdini **ona** anlatmasına Köy Kalkınma Kooperatifi adını duyduktan, eh biraz da Veli'nin karısının 'çocukların bir armağanı kardeş' deyip bir gazlı çakmağı avucuna sıkıştırmasından sonra olanak sağladı."* (32)

*"**Kezban** da çalışır. Koyarız bir hazır elbise fabrikasına. Ne bileyim, bir oyuncak, bir bisküvi fabrikasına. Kadınlar için ne işler var. **Onun** da eline geçer şu kadar."* (180)

*"Düldüller'in oğlu **Osman Bey** var hani? Kazım Bey'in büyüğü. Mebustur şimdi. **Ona** koştum. Tam olacak gibi oluyor, gene bir pürüz. Gene bir pürüz."* (253)

*"Sonra, bir yerlerden bir merkep fırlıyor yolun üstüne. **Murat Nakliyat'ın sürücüsü**, direksiyonunu sola kırıyor. Bayram da **onu** izliyor."* (259)

*"Benim **Kezban**'ın burnu acık büyüktür ya, dik başlıdır ya, dedesinin böyle böyle efsanelerini çok dinlediğinden. Benim gibi **o** da babasını hiç bilmez yoksa. Babasını Porsuk yutmuş bir zamanlar."* (297)

*"Sen de tadını kaçırıyorsun Bayram, haa. Tadını kaçırmaya bahane arıyorsun. Köy bir onlardan ibaret değil ya? **Amcan** var, önce. Önce **ona** göster kendini. Elini öp."* (307)

Metinde üçüncü teklik kişi adılı ile yapılan artgönderimler sık kullanılmıştır. Bayram'ın yol boyunca yaşadığı olayların muhasebesini yapması, olay ve kişileri hatırlaması ve bunlara gönderim yapması metinde üçüncü teklik kişi adılının sık kullanılmasında etkili olmuştur. Ayrıca gönderim yapan öge ile gönderim yapılan öge arasındaki mesafe de değişmiştir.

4.1.1.1.4. Birinci Çokluk Kişi Adılı ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce artgönderim yapılan ad geçmekte ardından artgönderim yapan birinci çokluk kişi adılı (biz) geçmektedir.

*"**Veli** de, **karısı** da Bayram'ı görmemiş olurlar mı? Taa, sınır kapısından girerken gördüler. Büyük kız gösterdi hatta. Annesi, 'bırakın hayırsızı, bı rakın meymenetsizi' dedi. Veli hiç ses etmedi. Fakat artık hepsi küs Bayram'a. Çocuklar, görmemezliğe gelmek için tenbihli. Elbet bir gün onun da başı dara gelir. Elbet o da sıkışır bir gün. Bak bakalım, döner bakar mıyız **biz** de ona?"* (42)

*"**Kompartımandakilerin hepsi**, öğrencinin anlattıklarından çok şunları bilmek istiyorlar: Şimdi **bizi** ne yaparlar?"* (59)

*"Kıymetli hemşerilerim, aziz Ballıhisarlılar! Köylünün salâh yolu bu! Salâh yolu, **Demokrat Partimizin**, sizin partinizin başa geçmesi! İşte o zaman isteyin **bizden** su, isteyin **bizden** yol! Size kredi, size cami, size toprak! İş mi, iş. Para mı, para. **Bize** oy vermek, kendinize oy vermektir!"* (158)

*"Yaa **Balkız. Ben** diyorum, yine de çıkarsa bu yol çıkar. Başka nerde elime bin liraya yakın geçebilirdi ayda, o zamanlar? Bir düşün. Yemiyor, içmiyor, bir yana kımıldamıyor; orda paramı biriktiriyorum. Dört binin iki bin beş yüzünü hemen iki ayın içinde yan yana koyduk **biz**."* (224)

*"Bittik. **Ben** de bittim, **Balkız** da. Bundan böyle artık canımıza bakacağız. Yok çaresi. Sen sakınıyorsun, elin oğlu gelip sakındığın her şeyi bozuyor, elinden alıyor. Daha akıllıcası, **biz** o Bursa'da kalacaktık."* (234)

Metinde birinci çokluk kişi adılı yapılan artgönderimler, birinci teklik kişi adılı ile yapılan artgönderimler kadar sık kullanılmamıştır. Gönderim yapan birinci çokluk kişi adılı ile gönderim yapılan öge arasındaki mesafe de değişiklik göstermiştir.

4.1.1.1.5. İkinci Çokluk Kişi Adılı ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce artgönderim yapılan ad geçmekte ardından artgönderim yapan ikinci çokluk kişi adılı (siz) geçmektedir.

*"Duruşu, bakışı, sesi hiç umut verici olmasa da bu polis benim ülkemin polisi. Kurtarın bu adamdan beni **memur bey**! Bir vatandaşınız olarak çok rica etmekteyim **sizden** bunu…''* (105)

*"Sırtını biraz daha dönüyor. Dudak uçlarında, Bayram'a göstermediği bir sevinme titremesi. 'Bir mahzuru yoksa **bayan**, konuşabilir miyiz?' Ses yok. Ne evet, ne hayır. Bayram oturuyor. Yanık izindeki küçük pırpırlanmaların durmasını bekliyor. Geçti işte. Şimdi rahat. Ben uyuyakalmışım… Mercedes'ime bir bakıp geleyim dedim. Vapur da sallayınca, malum, yıkıldım. **Siz** bana kızınca, ben de affedersiniz demeye çekindim, malum.''* (182)

*"Belki de, Bay Mercedeslerden birinin bu arabayı sunduğu kişi, bir nedenle öfkelenip bu armağanı elden çıkarıvermiştir. Ama kimse, bu tür fırsatların gerçek olabileceğine inanmak istemez. Kimseye anlatamazsınız özel yapım ne demek? Fakat, anladığım kadarıyla **Bay Türk**, **siz** araba alımında oldukça titizsiniz. **Size**, bu fırsatı kaçırmamanızı söylemekse benim görevim."* (246)

*"Bayram böylece geliyor **Ballıhisarlılar!** Böylece. Haberiniz ola. Bir Mercedes işte, pırıl pırıl. Bir de ben, temiz pak. Gördünüz mü **sizin** deloğlanı?"* (249)

*"Bugünü başaran Bayram'a bundan sonra ne yaraşır? Bu işte. Yol ver **Diesel**! Yol ver **traktör bozuntusu**! Yol verin dedik **size**!.. Bas gaza şimci."* (287)

Metinde ikinci çokluk kişi adılı ile yapılan artgönderimlerin sayı olarak çokluk belirtmenin yanında nezaket amacıyla tek kişiye yönelik olarak kullanıldığını da görüyoruz. Gönderim ögeleri arasındaki mesafe de yine değişiklik göstermiştir.

4.1.1.1.6. Üçüncü Çokluk Kişi Adılı ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce artgönderim yapılan öge geçmekte ardından artgönderim yapan üçüncü çokluk kişi adılı (onlar) geçmektedir.

"Böylece, arabalarının üç aylık triptik sürelerini geçirmiş, ya da pasaportlarında yazılı oturma sürelerini aşırtmış dalgın ***işçilere*** *kanat germek için çırpınıyor.* ***Onların*** *her tür boyun eğmişliklerine başkaldırıyor."* (15)

"Ama, sınır kapısından içeri hemen hemen aynı anda girdikleri halde, ortalarda ne ***Veli*** *görünüyordu şimdi, ne de* ***Veli'nin karısı****. Çünkü* ***onlar****, küçükleri arabaya kilitleyip, büyük kızı da gümrükteki eşyaların başına dikerek TV yerine bir elektrikli hesap makinesinin hesabını vermek üzere taa Gümrük Müdürü'nün karşısına dek çıkmış bulunuyorlar."* (31)

"Sağ bankette omuzları silahlı ***iki asker****. Cılız bir akasyanın hiç gölgeleyemediği yol kıyısında, güneş altında, asfaltın alafını yüzlerinde duya duya bekleşiyorlar. Bayram,* ***onların*** *kendisine 'dur' diyeceklerini sandı. Askerler hiç kımıldamadılar."* (53)

"Veli oturuyor. Veli'nin karısı oturuyor. ***Çocuklar*** *Bayram'a dilini çıkarıyor. Veli'nin karısı* ***onların*** *başına vuruyor. Bayram'a bakmalarını engelliyor."* (119)

"Bir zamanlar ***gençlerimize*** *acır gibi olmuştum.* ***Onlar*** *için üzülmüştüm nerdeyse."* (151)

"Ben de, amcam öldü sandım. Aklıma ilk o düştü. İçim hop etti. ***Cemallerle Ademlerin*** *köyde olmayışına ne diyelim? Kendimizi ispat edemeyecek miyiz* ***onlara****?"* (307)

*"****Arkadaşlarına*** *kendini göstermek.* ***Onları*** *yenmek, Kezban'ın önünde sırtına yediği taşın acısını çıkarmak için uzun ve ağır çalışıyor Bayram."* (322)

Örneklere dikkat edilirse gönderim yapılan öge ile gönderim yapan üçüncü çokluk kişi adılı arasındaki mesafe değişiklik göstermiştir.

4.1.1.2. Dönüşlülük Adılı ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde metin bağlamında önce artgönderim yapılan ad geçmekte ardından artgönderim yapan dönüşlülük adılı (kendi) geçmektedir.

‘‘Arkasını dönüyor. Soğukkanlılığını, ağır başlılığını, anlayışlılığını beğenen bir memur olarak uzaklaşıyor oradan. Diyebileceklerini içinde gizlemeyi becererek: ***Trenle, hele uçakla gelenler****in canları çıkar. Varış zamanını* ***kendileri*** *seçemezler.’’* (45)

*‘‘***Bayram***, benzin ibresinin sıfıra yaklaştığını düşündü. Herkes Kapıkule’den çıkar çıkmaz dolduruyor. İyisine kötüsüne bakmıyorlar. Bulgarya’dan almıyoruz. Çok pahalı. Kötü de. Taa Yugoslavya’dan bu yana, gine iyi.* ***Kendim*** *bir doyunayım da, bunu da doyurmalı iyice. ’’* (65)

*“***Bayram***,* ***kendini*** *toparladığı zaman da yolunu şaşırttığı minibüsü artık hiç düşünmek istemedi.”* (99)

“Kezban*, Bayram’ın yüzüne indiriverecekmiş gibi elinin tersini bir kaldırdı. Sonra aynı eli,* ***kendi*** *başına koydu. Baş ağrılarını dindirmek isteyen biri gibi ovdu alnını.”* (165)

“Bayram*, insanların bir deniz kıyısı için bunca zora katlanmalarının birbirlerini bunca itip kakmalarının nedenini Kumburgaz’ı geçerken de anlayamamıştı. Memlekete gireli yedi saati geçti belki, ama o,* ***kendini*** *hala ve sık sık Münih caddelerinin yabancısı, BMW girişinde, fiş deldirme makinesi önündeki auslander olarak duyuyor.”* (194)

*‘‘***Biz kendimiz****, olacak gayreti bile göstermedik. Bir adres yollamadık Kezban’a.’’* (251)

Metinde dönüşlülük adılı ile yapılan artgönderimler, kişi adılları ile yapılan artgönderimlerden sonra en sık kullanılan artgönderim türü olmuştur. Artgönderim yapan dönüşlülük adılı ile artgönderim yaptığı öge arasındaki mesafe bazı örneklerde birkaç tümceye kadar çıkmıştır.

4.1.1.3. İşaret Adılı ile Yapılan Artgönderimler

4.1.1.3.1. Bu/Bunlar İşaret Adılı ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce artgönderim yapılan öge geçmekte ardından artgönderim yapan işaret adılı (bu/bunlar) geçmektedir.

> *"Vedat, **İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Kapıkule Şubesi**'ne iki ay önce atanmıştı. Önlenebilecek her tür kötülüğü önleyebileceği, eğri giden her şeyi düzleyebileceği inancını bir kez de **burada** denemeye hevesleniyor."* (15)

> *"**Kezban**, konfeksiyonculukta durmamış. İşini beğenmemişler. Hadi ordan! İşini beğenmediklerinden mi? Atelye şefi, evine temizliğe çağırmış. **Bu** da gitmemiş."* (179)

> *"Benim bildiğim **İsmail** gelip de Sarıcalar'ın adına çeşme mi örer? Evet, eli yakışırdı yakışmasına. Daha tee çocukken, iyi duvar örerdi **bu**."* (296)

> *"Taa ekin tarlasına uçtuğundan bu yana başına koymaya çekindiği **sentetik hasır şapka** elinde, arabadan indi. **Bunu** giymesek olmaz mı? Olmaz."* (300)

> *"Biri kolunu dürtmüştü. Döndü, baktı ki, **İbrahim**. İbrahim bunca mı yaşlanmış ayol? İnsan üç yılda bunca büker mi belini? Ne olmuş **buna** böyle?"* (315)

> *"Ekranda bir adam, bir otobüsün içinde giderken birden bağırıveriyor: **'Ben de bir Murat alacağım!' Bunu** yüksek sesle söylemiş olmaktan biraz sıkılmış, biraz da kararından mutlu, öteki yolcuların karmaşık bakışları altında öylece kalıyor."* (323)

Metinde kimi zaman bir yer adına, kimi zaman bir kişi adına, kimi zaman ise önceden söylenmiş bir tümceye *bu/bunlar* işaret adılıyla artgönderim yapıldığı tespit edilmiştir. Bazı örneklerde gönderim yapan *bu/bunlar* işaret adılıyla gönderim yaptığı öge arasındaki mesafe birkaç tümceye kadar çıkmıştır.

4.1.1.3.2. Şu/Şunlar İşaret Adılı ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce artgönderim yapılan öge geçmekte ardından artgönderim yapan işaret adılı (şu/şunlar) geçmektedir.

*"Bayram, yorgunluğunu duydu. **Arabasını** gösterilen yere dek güçlükle sürdü. Arabayı park etmekte hep zorlanıyor. Şimdi büsbütün terledi. Direksiyonu döndürüyor. Geri vitese takıyor, sonra ileri alıyor; Mercedes'in kuyruğu yine düz durmuyor. Sersem kafam! **Şunun** otomatik viteslisini almadım da…"* (13)

*"Yüreği burkulan yine Vedat oluyor: Canım, Nuran Hanım, siz… Hadi kardeşim, hadi. İçeri bir **pasaport** gönderdim. **Şuna** bir bakıver sen.''* (39)

*"Sağda Tunca Nehri, uzun bir köprünün altından toprak rengi akıyor ve yolun solunda **'Oto Reperature'** yazısı okunuyor. Bayram içinden: 'En azından şimdi **şurayı** boylamıştık.' Diye geçiriyor."* (58)

*"Sağda, Türk Petrol benzin istasyonunun çardağı altında yine beş altı işçi arabası toplanmıştır. Sürücüleri artık sık sık yorulduklarını, şimdiden sık sık benzin tükettiklerini fark ediyorlar. **Kadınlarla çocuklar** daha sık çiş malası istiyorlar. Bayram onlara acıyor. **Şunların** hali de sefillik. Döküm saçım."* (92)

*"İşte gör, nasıl sayıyor **trafikçilerimiz, polislerimiz** beni. Nasıl bey gibi tutuyorlar. Ben kendi memleketimdeyim. Sen nerdesin ulan dürzü? Yabancısın, yabancı! Auslander! (…) Şimci **şunlara** seni bi şikâyet etsem."* (102)

*"Sabahtan bu yana geçtiği hiçbir yolda, durduğu hiçbir durakta böylesi çarpıcı olmadı bu **Mercedes**. Bir de Ballıhisar'ı düşün!.. Bir de oranın göbeğine oturt **şunu**…"* (241)

*"**Başörtüsü** çok alımlı lâkin. Ben bu **başörtüsünü** görür görmez, dedim 'Al **şunu**. Hiç düşünme'. Bir yıl mı ne oluyor. İyi ki alakoymuşum."* (247)

Metinde *şu/şunlar* işaret adılıyla yapılan artgönderim sayısı, *bu/bunlar* işaret adılıyla yapılan artgönderim sayısından daha azdır. Gönderim ögeleri arasındaki mesafe değişiklik göstermiştir.

4.1.1.3.3. O/Onlar İşaret Adılı ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce artgönderim yapılan öge geçmekte ardından artgönderim yapan işaret adılı (o/onlar) geçmektedir.

*"Bayram'ın gözüne, direksiyonuna kurulduğu **Mercedes**'i bütünüyle bir kez daha göründü. Yüreğiyle bir kez daha tozunu aldı; sevip okşadı **onu.**"* (5)

*"**Cipi** hoplatıp zıplatıp iyice barbarlaştırarak koyverirdi taa karşıdan. Taş, tümsek tanımaz, **onu** sihirli bir Hint seccadesine benzetmek isterdi."* (11)

*"**Marklarını** banka memurunun istediği oranda bir çabuklukla bozdurdu. Kendi becerebildiği oranda bir çabuklukla da saydı **liralarını**. Yeniden saydı ve **onları** plastik cüzdanına yerleştirdi. Sonra, bir tenhada yerini değiştirecek. Ne olur, ne olmaz."* (26)

*"Bayram, Ayfer'i nikâhlayıp **Almanya**'ya götürmüş mesela. **Orda** giydirmiş, kuşatmış. Ayfer, büyük mağazalardan birinden çıkıyor, ötekine giriyor."* (186)

*"Bir **Anadol**, solda kalan daracık şeritten sıyrılıp geçmişti. **Onu,** hışımla iki araç daha izlemişti."* (193)

*''Ben Alamanyacıyım. Şimdi orda çalışırım… Ne hesap veriyorsun bu tüysüze? Mecbur musun? Çoktan mı? Çoktan… İlkin **İstanbul**'a gittim. **Ordan** Alamanya'ya…''* (309)

*"Ne **teyp**, ne **radyo** çalışıyor. Bayram, **onları** çalıştırmak için derin bir istek duymadığını anlıyor. Cızırtıyı dinleyip kalıyor. Terliyor. Durmadan terliyor Bayram."* (321)

Metinde *o/onlar* işaret adılıyla yapılan artgönderimler sık kullanılmıştır. Bazı örneklerde gönderim yapan *o/onlar* işaret adılıyla gönderim yaptığı öge arasındaki mesafe birkaç tümceye kadar çıkmıştır.

4.1.1.4. Belirsizlik Adılı ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce artgönderim yapılan öge geçmekte ardından artgönderim yapan belirsizlik adılı geçmektedir.

*''Ben **çocuklardan birini** almayınca eşyaların yarısını, hele o televizyonu bize yükleyivermek için amma direttiydi bu Veli…''* (9)

*''**Sucuklar, pastırmalar, helvalar, börekler** Volkswagen'in içinde pişmeye başladı. Her yerde böyle beklersek **hepsi** kokacak.''* (15)

*''Bayram, Nuran Hanımın karşısında bekliyor. Nuran Hanım, masasına bırakılan **pasaportların yapraklarını** çabuk çabuk çeviriyor. Çat, bir mühür. Sonra bir **başkasının** arkasını çeviriyor. Çat bir mühür, bir paraf. Bir **başkasını** inceliyor.''* (36)

*''Remzi de aşağıdan, elini gözüne siper etmiş, yukarı doğru bakıyor. Sonra birden, **çeşmenin yanını da, tarlaları, bağları, zerdali çekirdeklerini, dikenleri, sapanı, her şeyi** beyaz bir toz bulutu kaplıyor.''* (88)

*''İlle **bir ses, bir gürültü, bir konuşma, bir şeyler** girmeliydi Bayram'la İbrahim arasına.''* (235)

Yukarıdaki örneklere dikkat edilirse belirsizlik adılı ile yapılan artgönderimlerde gönderim yapılan öge ile gönderim yapan belirsizlik adılı arasındaki mesafenin kısa olduğu görülecektir. Ayrıca gönderim yapılan öge(ler) ile gönderim yapan belirsizlik adılı arasında bir kapsayıcılık ilişkisi bulunmaktadır.

4.1.1.5. Soru Adılı ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce artgönderim yapılan öge geçmekte ardından artgönderim yapan soru adılı geçmektedir.

''Hak mı verdiler, Bayram'ı baştan mı savdılar, yoksa ona karşı duydukları bir önemsemeyi mi belirttiler? Hangisi?'' (234)

‘‘Kova kova su boşaltıyor arabanın üstüne. Camlarını, çamurluklarını iyice yıkıyor, parlatıyor. Eziklerini, eksiklerini elinden geldiğince görmemeye, yok saymaya çalışarak… Hacı Ömer, o Hacı Ömer de, bu ***İsmail Usta kim****?’’* (296)

Metinde soru adılı ile yapılan artgönderimler, diğer adıl türleriyle yapılan artgönderimlere göre çok daha az kullanılmıştır. Soru adılı ilk örnekte kendinden önceki tümceye artgönderim yaparken, ikinci örnekte kendinden önceki ada artgönderim yapmıştır.

4.1.2. Sıfat Kullanımı ile Artgönderim

‘‘Fikrimin İnce Gülü’’ adlı romanda sıfatlar da artgönderim ögesi olarak kullanılmıştır. Metinde işaret sıfatları ile yapılan artgönderimler tespit edilmiştir.

4.1.2.1. İşaret Sıfatı ile Yapılan Artgönderimler

4.1.2.1.1. Bu İşaret Sıfatı ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce artgönderim yapılan öge geçmekte ardından o ögeye artgönderim yapan işaret sıfatı (bu) geçmektedir.

“Bizim ***Veligil*** *bunlar!.. Şuna bak. Salkımsaçak. Bir de kalkmış, eşyalarının yarısını sana yükleyeceklerdi Balkız. Ben çocuklardan birini almayınca eşyaların yarısını, hele o televizyonu bize yükleyivermek için amma direttiydi* ***bu Veli****…”* (9)

*“****Deponun Demirbaş Memuru****, Vedat’ın buradaki en yakın arkadaşı. Ama ancak burada olabileceği denli yakın.* ***Bu delikanlı****, depoya girip çıkan malları fişliyor. Defterini tutuyor.”* (16)

“Çılgınca öttürdü kornasını: ***Traray trarayyy****!* ***Bu ses****, en öndeki titrek sakallı sürücüye tanıdık geldi. O da başını camdan uzatıp geri baktı.”* (99)

*"**Bir karabasan**, Bayram'ın soluk alıp vermesini güçleştiriyor. Derin bir uykudan uyanıp **bu karabasandan** sıyrılmaya çabalıyor."* (119)

*"Haziran'dı evet. Bayram, Tatvan'da. **Bir kahveye** oturmuş, trenden inecek Başçavuşunu bekliyor. Başçavuşu izinden dönüyor. Saatler geçmek bilmiyor. Tren gelmiyor, daha da gecikeceği söyleniyor. Bayram, bir renkli gazozun başında, eli çenesinde, kahvedeki demiryolu işçilerinden biriyle olsun bir dostluk kurabilme umuduyla, çevresine gülümsemelerle bakınıp duruyor. **Bu kahve**, bu işçiler; yine hepsi yabancı ona."* (177)

*"Bir **köpek havlaması**. Yakın **çan sesleri. Bu havlamaları, bu çan seslerini** ılık ılık bastıran aynı 'Brı, brı, brı'lar.''* (301)

*"Bayram **Mercedes**'ini keltepenin üstünden usul usul döndürüyor. Burnunu geriye, geldiği yöne çeviriyor. Ama şimdi sanki **bu araba** onu taşımıyor."* (324)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere işaret sıfatı (bu) ile yapılan artgönderimlerde, dikkat edilecek olursa gönderim yapılan öge ile gönderim yapan işaret sıfatı (bu) arasındaki mesafenin çok uzun olmadığı görülür. *Bu* işaret sıfatı zamanda ve mekânda yakınlığı ifade eder. Bu nedenle gönderim yapan işaret sıfatı *bu,* gönderim yaptığı ögelerden çok fazla uzaklaşmamıştır.

4.1.2.1.2. Şu İşaret Sıfatı ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce artgönderim yapılan öge geçmekte ardından o ögeye artgönderim yapan işaret sıfatı (şu) geçmektedir.

*"Artık her işin başı **Nuran Hanım**. Kadının masasına bırakılan sigara kutuları, alçak gönüllü bir gazlı çakmak ya da alçak gönüllü bir şişe şampuan artık bütünüyle **Nuran Hanımın** sömürücülüğünü belgelemektedir. İşçilerse… Allah razı olsun **şu kadından**."* (15)

*"Veli de, karısı da **Bayram**'ı görmemiş olurlar mı? Taa, sınır kapısından girerken gördüler. Büyük kız gösterdi hatta. 'Bakın **şu kedibokuna**!' Annesi, 'bırakın hayırsızı, bırakın meymenetsizi' dedi."* (42)

*"Önünde ne var, ne yok, hepsini solladı. İniş aşağı koyuverdi Mercedes'*ini*. Sonra, usulca bir çıktı. Çıktığı düzlükte Balkan Restoran ilânını gördü. **Ardından bir dinlenme yerini.** Arabayı **şu dinlenme yerine** çekse şimdi…"* (98)

Metinde *şu* işaret sıfatı, artgönderim ögesi olarak *bu* işaret sıfatı kadar sık kullanılmamıştır. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere işaret sıfatı (şu) ile yapılan artgönderimlerde, dikkat edilecek olursa gönderim yapılan öge ile gönderim yapan işaret sıfatı (şu) arasındaki mesafenin de çok uzun olmadığı görülür. Çünkü *şu* işaret sıfatı biraz uzak olanı ifade eder. Bu nedenle gönderim yapan işaret sıfatı *şu*, gönderim yaptığı ögelerden çok fazla uzaklaşmamıştır.

4.1.2.1.3. O İşaret Sıfatı ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce artgönderim yapılan öge geçmekte ardından o ögeye artgönderim yapan işaret sıfatı (o) geçmektedir.

*"İlle bu son üç yıl; fenik fenik, mark mark biriktirilmiş. Salt bu Mercedes için biriktirilmiş. **Bir kadınla** yatılmışsa, **o kadına** bir Coca-Cola bile içirtilmeden yatılmıştır."* (21)

*"**Sahil Siteleri'nin balkonlarında** havlular, mayolar, masalar, sandalyeler, saksılar. Uzaktan, hep bir arada görüldüğünde yorucu bir karışıklıkta. Ancak, **o balkonlarda** olmalar, o pencere önlerine çıkmalar, o kumlarda uzanmalar hep dinlendirici."* (128)

*"Bayram'ın titremesi artmıştı. Neden sonra altını ıslattığını anladı. Kurunmak için, yok belki de bacakları kendini taşımaz olduğundan toprağa oturuverdi. Gözlerini, toza bulanmış şeytan arabasından artık hiç ayırmadan… Böyle bir aracın, içinde taşıdığı insana ne büyük bir saygınlık verdiğini sezinledi. Şaşkınlıklarından silkinen herkes, gelip gelip **adamın eline** sarılıyor. Öpüyorlar **o eli**."* (157)

*"Neden sonra, Sivrihisar'a çok yaklaştığı sıralarda, önünde DO MV 437 plakalı bej bir Mercedes daha görecek de, birden **Bayram'ın parlak yeşil şapkasını** anımsayacak. **O şapkayı**, sanki araba dışında da bir yerlerde görmüş olduğu düşüncesine kapılacak."* (273)

*"Yaa Balkız. Bak bakalım senin Bayram nerelerde, nasıl topraklar üstünde doğmuş. Bak, tanı da şaşakal. Ben bile şaşıyorum düşün. Nasıl delip çıktım o köyün yolunu… **Samanların arasına saklanıp kaçtığım gün** var ya, **o gün**?.."* (295)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim yapan *o* işaret sıfatı ile gönderim yapılan öge arasındaki mesafe değişiklik göstermiştir. *O* işaret sıfatı hem zamanda hem de mekânda uzaklığı ifade eder. Bu nedenle gönderim yapan işaret sıfatı *o* ile gönderim yaptığı ögeler arasındaki mesafe değişiklik göstermiştir.

4.2. Bağımsız Öngönderimler

4.2.1. Adıl Kullanımı ile Öngönderim

4.2.1.1. Kişi Adılı ile Yapılan Öngönderimler

4.2.1.1.1. Birinci Teklik Kişi Adılı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce öngönderim yapan birinci teklik kişi adılı (ben), ardından da öngönderim yapılan öge geçmektedir.

*"Yürüsene hokkabaz arabası! (…) Olup olmuşu bir kamyonetsin işte… Dökülen bir kamyonet… Lakin herif, bu süslü döküntüye bir Mercedes 280 motoru oturtmadıysa **bana** da **Bayram** demesinler!"* (5)

*"Şevki, 'püf' deyip güldü. Öğrenemezler, öğrenemezler… Anladın mı ahbap? Bak da öğren. Altına zerdali çürüğü bir araba çektin diye, aklın her şeye erer sanma. Arabayla iyi vatandaş olunsa, hey oğlum!.. 'Daha bu **benim** ilk girişim.' Dedi **Bayram**."* (40)

*"Yıldız derken, bu gidişle, yakıp çık canım motoru da gör gününü. Bak o zaman **ben** de seni nasıl yakıyorum cayır cayır, dürzünün **Bayram**'ı!"* (74)

*‘‘**Ben** şahsen biraz sıkılganımdır bayan. Af buyurun. Adım **Bayram**’dır. Münih’ten gelmekteyim. Bir de Mercedes aldım işte…*’’ (183)

*“Biz bir gün, en iyisi, eşi dostu alır, Günyüzü’ne gideriz. Bak, orda gör sen kuzu çevirmeyi. Yapacağım ula! Bir kuzu çevirtmezsem, **bana** da **Bayram** demesinler!”* (203)

*“Adamın elinde ne var ki, **ben** de üstüne üstüne gittim?(…) Ah **Bayram**, **ah Bayram**…”* (214)

Yukarıdaki örneklere dikkat edilirse öngönderim yapan birinci teklik kişi adılı ile öngönderim yapılan ad arasındaki mesafe artgönderimdeki kadar uzun değildir. Çünkü bir gönderim ilişkisinde asıl öge gönderim yapılan ögedir. Öngönderim ilişkisinde önce gönderim yapan öge, ardından da gönderim yapılan öge kullanıldığından iki öge arasındaki mesafe çok olursa gönderim ilişkisi zayıflar. Bu nedenle örneklerde öngönderim yapılan öge, gönderim yapan birinci teklik kişi adılına kısa mesafededir.

4.2.1.1.2. İkinci Teklik Kişi Adılı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce öngönderim yapan ikinci teklik kişi adılı (sen), ardından da öngönderim yapılan öge geçmektedir.

*“Bizim Veligil bunlar!.. Şuna bak. Salkımsaçak. Bir de kalkmış, eşyalarımn yarısını **sana** yükleyeceklerdi **Balkız**.”* (19)

*“Benzin göstergesi iyice düştüğü halde Bayram, solda birden görünüp yiten Petrol Ofis’i yok sayıyor. **Sana** iyi bir bakım, depona da benzin doldurmalı. Karnını doyurmalı **Balkız**, BP’den.”* (50)

***“Sen** en iyisi **Bayram**, Ballıhisarlı’larla bir tokalaştıktan sonra, doğru çek Ankara’ya. Git, çal kapısını. Çekinme.”* (153)

***“Seni** hiç unutmadım **Ayfer**. Unutamadım! İnim inim inleteceğim onu. Elime iki bin liracık sıkıştırıp beni başından savarsın ha? Bak ben şimdi iki bin lirayı üç çula veriyorum.”* (187)

‘‘Hepinizin canı cehenneme! Hepiniz fırsatçısınız zaten! Ayı gibi herifsin! Ayıdan beter. Ayı ***sensin, bayan****!’’* (190)

*“****Sen*** *boş ver* ***Balkız****. Biz bu kavgayı kazanmış sayılırız.”* (199)

“Kim önümüzde el pençe divan durur bu çatlak camla? Göstereceğim ***sana kamyoncu****! Bana Bayram demişler…”* (210)

Birinci teklik kişi adılıyla yapılan öngönderimde olduğu gibi ikinci teklik kişi adılıyla yapılan öngönderimde de gönderim yapan adıl ile gönderim yapılan öge birbirine yakındır. Bu durum gönderim ilişkisini kuvvetlendirmiştir.

4.2.1.1.3. Üçüncü Teklik Kişi Adılı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce öngönderim yapan üçüncü teklik kişi adılı (o), ardından da öngönderim yapılan öge geçmektedir.

‘‘Şu çulsuz hallerinde ***ona*** *babalık eden amcasını da,* ***ona*** *analık eden yengesini de yüz üstü bırakıp gitti deloğlan.* ***Bayram****’ın deloğlanlığı o gün kesinlikle onaylanmış olmalı.”* (204)

“Bu gerçekten böyle olmuştu sanki. Sanki Kezban ***onu*** *gerçekten yolundan alıkoyuvermişti de,* ***Bayram*** *şimdi elinden kurtulmaya debeleniyor.”* (163)

“Bu yemeğin hesabını ne denli alttan tutsa, yine de trafik polislerine kaptırdığı atmış lirayı ekliyor üstüne. Bu yemeği ***ona*** *bedava da yedirseler* ***Bayram****, sabahtan bu yana hep soyulmuş, sağana çevrilmiş duygusu içinde.”* (238)

Üçüncü teklik kişi adılıyla yapılan öngönderimlerde, gönderim yapan adıl ile gönderim yapılan öge birbirine yakındır. Bu durum da gönderim ilişkisini kuvvetlendirmiştir.

4.2.1.1.4. Birinci Çokluk Kişi Adılı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce öngönderim yapan birinci çokluk kişi adılı (biz), ardından da öngönderim yapılan öge geçmektedir.

> ***"Biz** de **BMW işçisiyiz.** Bunlar eninde sonunda akraba… GM'in BMW'ye sözü geçer, BMW'nin Mercedes'e…"* (22)

Metinde birinci çokluk kişi adılının öngönderim ögesi olarak sık kullanılmadığı tespit edilmiştir. Yukarıdaki örnekte, gönderim yapan adıl ile gönderim yapılan öge birbirine yakındır. Bu durum da gönderim ilişkisini kuvvetlendirmiştir.

4.2.1.1.5. İkinci Çokluk Kişi Adılı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce öngönderim yapan ikinci çokluk kişi adılı (siz), ardından da öngönderim yapılan öge geçmektedir.

> *"Veli, ağlayacak gibi oluyor: Benim beş çocuğum var. Heim'da da kalmadım **sizler** gibi. **Siz bekârların** işi iş tabii…''* (30)

> *"**Siz**, **montaj hattında çalışanlar**, bu tür sırları bilmiyor olabilirsiniz. Ama söküm, yenileme bölümlerinde çalışan arkadaşlarınıza sorabilirsiniz."* (141)

> *"İç geçirdi kadın. **Sizi** üzdüm mü yoksa **genç bayan**? Küstünüz mü yoksa?.. Allah Allah! Kırk yıllık tanışık mıyız da küseceğim?''* (183)

> *"Sürücünün ardında oturan yaşlı bir bay: 'Canımız **size** emanet, **şoför bey**…' dedi, zorla gülümseyerek.''* (218)

> *"Kamyoncular grev yaptı. Yolun malzemesi eksik kaldı. Kamyoncular neden grev yaptı? Grevi hep fabrikalarda yapıyorlar. **Siz** niye yolda yapıyorsunuz **amca**?"* (302)

Yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere ikinci çokluk kişi adılı, kimi zaman nezaket amacıyla kimi zaman da sayıca çokluk belirtilen durumlarda öngönderim ögesi

olarak kullanılmıştır. Gönderim yapan adıl ile gönderim yapılan öge birbirine yakındır. Bu durum gönderim ilişkisini kuvvetlendirmiştir.

4.2.1.1.6. Üçüncü Çokluk Kişi Adılı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce öngönderim yapan üçüncü çokluk kişi adılı (onlar), ardından da öngönderim yapılan öge geçmektedir.

> ***"Onlar*** *beni severler. Beni sayarlar. Benden çekinirler. Beni hoş görürler. Önümde eğilirler. Senin Mercedes'inden* ***onlara*** *ne?* ***Onlar*** *senin değil,* ***bizim memurlarımız.****"* (108)

> *''Kazıcılar* ***onları*** *ne denli kovalasalar,* ***çocuklar*** *büyük bir serüven duygusunun getirdiği gözü peklikle, kazılmış toprağın çevresindeler. Suya inmiş kuzucuklar gibi başları toprakta."* (135)

Üçüncü çokluk kişi adılının metinde öngönderim ögesi olarak sık kullanılmadığı tespit edilmiştir. Gönderim yapan adıl ile gönderim yapılan öge birbirine yakındır. Bu durum gönderim ilişkisini kuvvetlendirmiştir.

4.2.1.2. Dönüşlülük Adılı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce öngönderim yapan dönüşlülük adılı (kendi) ardından da öngönderim yapılan öge geçmektedir.

> *''Motorları* ***kendileri*** *yapmıyor ki* ***onlar****. Yaptırıyorlar. İnanma.''* (22)

> *"Buyruğa uymakta gösterdiği yatkınlığa bakıp, arka tampondaki ufak göçüğü unutmadan da sürücülük edebildiğine hem şaşıyor, hem kutluyor* ***kendini****. Franz Lehar'lı gömleği içinde yeniden Mercedes'li varlığından hoşnut* ***Bayram*** *oluyor."* (48)

***"Kendini** kurban ettirmeyen **Bayram**… Bakma sen kapıdakilere. Onların yüreği çoktan yalama olmuş. Ne bilir bunlar artık bir arabanın dilini?"* (49)

*"Ben seni korur kollarım ya, sen de **kendine** mukayyet ol haa! Bakımına nankör gelme, e mi **Balkız**'ım benim?"* (51)

*"Yanındaki adamın **kendisine** yaranmak istemesindeki evecenlikten güzel, doyurucu bir tat almıştı **Ayfer**."* (189)

*''Kör topal, Ballıhisar'da bir ilkokulu bitirip de **kendimi** Sivrihisar'ın benzin pompası başına attığımdan bu yana kaç yıl yaşadığımı **ben** bile unuttum.*'' (200)

Örneklerde de görüleceği üzere öngönderim yapan dönüşlülük adılı ile öngönderim yapılan öge arasındaki mesafe en fazla birkaç tümcedir. Bu da gönderim ilişkisini kuvvetlendirmiştir.

4.2.1.3. İşaret Adılı ile Yapılan Öngönderimler

4.2.1.3.1. Bu/Bunlar İşaret Adılı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde metin bağlamında önce öngönderim yapan işaret adılı (bu/bunlar) ardından da öngönderim yapılan öge kısa mesafelerle geçmektedir.

*"İşte **bura Marmaracık** Eh, işte **bunlar** da **Çorlu'nun günebakanları**. Demek bunları böyle hep yağ için eki ekiveriyorlar?"* (115)

*"Nereymiş **burası**? **Değirmenköy** müymüş? Hadi be, böyle köy mü olurmuş? Gecekondu azması. Kent bozması. Yerden bitme bir şey."*(125)

*"İşte **bu** da **Bayram**: Bir benzin tenekesi başında yağından, pasından arınmaya çalışıyor."* (154)

***"Burası** da **bir kahve**. Kahvede, pikaba konmuş bir plak: Fikrimin İnce Gülü. Neden bir türkü, bir halay değil de bir Vedia Rıza?"* (155)

*"Bak işte kavaklarla selviler. Bak işte, **bu** da **turşucumuz**. Ah be, bizim köyün turşusu. Koskoca küpler olur bilir misin? Eski zaman küpleriymiş. Öyle derlerdi. Artık İbraniler'den mi, Asurlar'dan mı, bilemem. Eskiler böyle derlerdi."* (202)

"Yaa işte, ***bura bizim köyün yolu****. Daha da açıp genişletmişler ha? Eh evet, asfalt değil. Sen gene de buna şükür de. Eskiden olsa canın yanardı. Şimdi az biraz tozlanacaksın."* (290)

"Bizim buraların insanı hep birbirine benzer zaten… İbrahim olacak da, kadınını damalı örtüden çıkaracak? ***Bunlar, açılmış saçılmış bir aile****…"* (293)

Yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere *bu/bunlar* işaret adılının öngönderim ögesi olarak kullanıldığı durumlarda öngönderim yapılan öge çoğunlukla, öngönderim yapan işaret adılından hemen sonra kullanılmıştır.

4.2.1.3.2. Şu/Şunlar İşaret Adılı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde metin bağlamında önce öngönderim yapan işaret adılı (şu/şunlar) ardından da öngönderim yapılan öge geçmektedir.

"Yani diyeceğim ***şu*** *ki Veli,* ***Solmaz karısı bana tebelleş oldu. Onun televizyonuna bağlanmış bulundum önceden… Kendi de uçakla gidecekmiş. Bu yüzdendir ki****…"* (30)

"Kompartımandakilerin hepsi, öğrencinin anlattıklarından çok ***şunları*** *bilmek istiyorlar:* ***Şimdi bizi ne yaparlar? İstasyonda kim karşılar? Nereye götürürler? Dilini bilmediğimiz bir yerde bir bardak suyu nasıl içebiliriz? Kaybolmadan nerden kalkar, nereye konabiliriz? Bize buyrulacak işleri nasıl anlarız? Anlamadığımızı nasıl anlatırız?****"* (59)

''Yaaa… diyor Bayram yüksek sesle. İşte böyle Ecevit kardeşim. İşte ***şurası Ulaş köyü*** *imiş."* (115)

"Esasta ***şu*** *dikkatimi çekti ki Balkız,* ***ben giderken ki gecekondular hepten apartmana kalbolmuş.****"* (125)

"Ulan Bayram, ***şunu*** *kafana bi türlü sokamadın:* ***İşin yolunda gitsin istiyorsan, hiç dönüp ardına bakmayacaksın. Kendi adına bir yararı yok mu, tökezleyeni olduğu yerde bırakacaksın****."* (173)

‘‘Ben yıkıldım be Kezban. ***Şurdan****,* ***alnımdan*** *bir kardaşım vurmuş gibi yıkıldım…’’* (315)

Metinde *şu/şunlar* işaret adılının öngönderim yaparken bazen bir ada, bazen de bir tümceye gönderimde bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca gönderim yapan işaret adılı ile gönderim yapılan öge(ler) arasındaki mesafe kısadır.

4.2.1.3.3. O/Onlar İşaret Adılı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde metin bağlamında önce öngönderim yapan işaret adılı (o/onlar) ardından da öngönderim yapılan öge geçmektedir.

“Tam orda, işte tam ***orda****,* ***Kınık Deresi başında****, Güldenhouse! Sürücüsü, kamyonetin yanına dikilmiş, çıplak göğsünü yağmura vermiş. Başı geride. Yüzü yukarda.”* (121)

“Hiç bir terslik yapmamışken ***onu*** *hemen gözden çıkarıvermesi,* ***Balkız****’ını kendi elleriyle hurdacıya teslim etmişçesine utandırdı onu.”* (143)

“Birden, altındaki Mercedes’i ***orada****,* ***onca ezik, çarpık, paslanmış, ortada bazen salt yarım karoseri, ya da şaşisi kalmış hurdaların arasında*** *görüverdi.”* (143)

“Kezban’ın başında düz pembe, naylon bir eşarp. Pembesi yanaklarına vurmuş. İyice keselenip yıkanmış sanki Kezban. ***Orda****,* ***söğütlerin altında****, Bayram’dan çok kendisine söylenip duruyor.”* (170)

“Bir çingene suratlı değnekçi dikilir; çekil, ***ora kamyonların yeri****. Vapura kuyruk olmaya kalkarsın; dur hemşerim, önce askeriye…*” (197)

“Hadi be! Ne balıkçısıymış? Başkentin göbeğinde balıkçı mı olurmuş? İçim hep, yalandır, düzendir, diyor. Bekledi bekledi de tam döneceğim zamanı mı buldu? ***Onu*** *söyler,* ***onu*** *bilirim:* ***Beni kışkırtmak için bu haber****…”* (250)

Metinde *o/onlar* işaret adılının öngönderim yaparken bazen bir ada, bazen de bir tümceye gönderimde bulunduğu görülmüştür. Ayrıca gönderim yapan işaret adılı ile gönderim yapılan öge(ler) arasındaki mesafe de yine kısadır.

4.2.1.4. Belirsizlik Adılı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce belirsizlik adılı, ardından öngönderim yapılan öge kullanılmıştır.

''Mühür Vedat'ın elinde değil ki. Mühür de, imza da Nuran Hanımın elinde. Vedat'ın elinde olan salt birkaç kitap. Birkaç öğüt. Dün, öğrenciyken elinin altında daha ***çok şeyi*** *vardı.* ***Arkadaşları, forumları, miting alanları****.''* (16).

''Biz kaç kişiydik ki a Balkız? Kaç kişiyiz az buçuk canını kurtarmış, Alamanya yüzü suyu hürmetine? ***Biri ben****, biri Sivrihisar'dan,* ***biri İstiklâlbağı'ndan Yaşar*** *işte, ikisi de Günyüzü'nden…''* (83)

''Düşünülecek ***tek şey*** *var şimdi:* ***Bu uzun aracı geçmek****. Karşıdan gelen hiç bir araçla toslaşmaksızın bu ustalığı bir an önce göstermek.''* (136)

''Denizden gelen sıcak bir nemle yumuşamış, gevşemiş bu insanların çoğu, gözlerini uzaklara dikmiş, ***bir şeyler*** *çiğniyorlar:* ***Kurabiye, sakız, şeftali ya da lakırdı****.''* (144)

''Zihni, ilk ağızda ***iki şeye*** *çalışabilmişti:* ***Birincisi, şapkasının başında durup durduğu. İkincisi de, zihninin yerli yerinde olduğu****.''* (275)

Yukarıdaki örneklere dikkat edilirse belirsizlik adılı ile yapılan öngönderimlerde gönderim yapılan öge ile gönderim yapan belirsizlik adılı arasındaki mesafenin kısa olduğu görülecektir. Ayrıca gönderim yapılan öge(ler) ile gönderim yapan belirsizlik adılı arasında artgönderimde olduğu gibi yine bir kapsayıcılık ilişkisi bulunmaktadır.

4.2.1.5. Soru Adılı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce soru adılı, ardından da öngönderim yapılan öge kullanılmıştır.

''Şimdi, bu Mercedes'le Havsa'nın içinden geçen ***hangisi*** *acaba?* ***Diyarbakır-Siirt İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı emrindeki er Bayram Ünal mı? BMW fabrikalarının tekerlek takıcısı Bayram Ünal mı? Yoksa bu, Ballıhisar'ın,***

Ballıhisarlı'dan çok küfür yemiş, onları ardından kendine çok güldürmüş Bayram'ı mı?'' (81)

''Benim Mercedes'in ***neyi*** *iskontolu? Bir* ***satış vergisi****.''* (140)

''Ay ışığında cipi deli gibi sürmüştü. Bir şenliğe gidercesine. Üsteğmeninin ve yanındaki iki çavuşun yeterince silahlı olup olmadıkları iyice kurcalamıştı zihnini. Getire getire ***kimi*** *getirdiler Bismil'den?* ***Bir sigara kaçakçısını****.''* (278)

''Sizce bu, ***kimlerin*** *işi? Bütün köy halkı, ağız birliği etmişlermiş gibi:* ***'İsmail Ustanın*** *işi' diyesilermiş.''* (297)

''Gitti. Gitti demek? ***Nereye*** *gitti?* ***Beyşehir****'e mi?* ***Beyşehir'in balıkçısına*** *mı?''* (310)

Soru adılları ile yapılan öngönderimlerde de, öngönderim yapan soru adılı ile gönderim yapılan öge arasındaki mesafenin çok olmadığı tespit edilmiştir. Bu da gönderim ilişkisinin güçlü olmasında etkili olmuştur.

4.2.2. Sıfat Kullanımı ile Öngönderim

''Fikrimin İnce Gülü'' adlı romanda işaret sıfatları ve soru sıfatları ile yapılan öngönderim örnekleri tespit edilmiştir.

4.2.2.1. İşaret Sıfatı ile Yapılan Öngönderimler

4.2.2.1.1. Bu İşaret Sıfatı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce öngönderim yapan işaret sıfatı (bu), ardından öngönderim yapılan öge geçmektedir.

"Ahdim vardı, ahdim! Bir taksim olunca ***bu şarkı*** *arabanın bayrağı… Arabanın milli marşı… Elin çenende az mı düşündün Bayram? Dere tepe* ***'Fikrimin İnce Gülü'*** *diye diye, ha? Ah seni gidi Bayram ah…"* (70)

*"Her bir damla, şimdi geride kalan, geride, hendeğin içinde kalan Ford cesedine iki heceli bir ad koyuyor. Sürekli koyuyor **bu adı**. Sürekli bir: **Veli, Veli, Veli**…"* (118)

*"Alçak bir burnu tırmanırken, tüm araçlar yavaşlıyor ve Bayram uzun süre önündeki **bu yaldızlı harflere** bakmak zorunda kalıyor: **Yol Ver Fargo Mustafa'ya.**''* (132)

*"Evet, baylar bayanlar, çünkü gördüğünüz gibi, çakmağınızın **bu ucu** da **tükenmez kaleminizdir**. Yazar mı, yazmaz mı? Tek şüpheniz olmasın. Bakın nasıl yazıyor…"* (147)

*"Kimseye belli etmeden, hiç sorup danışmadan, Kezban'a getirecek bir şey aramıştı. Hele, onun Yaşar'la gönderdiği **bu ikinci armağanından**, **plaktan** sonra… Kezban'a mutlak bir şey götürmeli."* (244)

Bu işaret sıfatı zamanda ve mekânda yakınlığı ifade ettiği için yukarıdaki örneklerde öngönderim yapan işaret sıfatı *bu*, gönderim yaptığı ögeden uzak değildir.

4.2.2.1.2. Şu İşaret Sıfatı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce öngönderim yapan işaret sıfatı (şu), ardından öngönderim yapılan öge geçmektedir.

*"Allah razı olsun **şu kadından**. Gözümün yaşına bakmasa bakmazdı. İşi yapmasa yapmazdı. Bayram, nerdeyse eğilip **Nuran Hanımın** elini öpecek."* (43)

*"Hele bu Mercedes, hiç arıza vermemiş, hiçbir sakatı olmadığı için, **şu sırrı** da açıklayayım ki, **75 arabaları içinde, ufak değişikliklere uğratılarak ve fiyatı da dört bin mark daha artarak satışa çıkarılacaktır**."* (141)

*"Sonunda, iş günü biterken, Rıfat Usta'nın **şu sözleri: ''İki saattir ellerimi hiç boş koymadımsa sana vurmamak içindi ha, bilmiş ol!**''* (154)

*"Bak sen de Balkız. Gördün mü? Okudun mu **şu yazıyı** da? Bak ne yazıyor: **Ballıhisar 13 Km.** "* (289)

Şu işaret sıfatı zamanda ve mekânda biraz uzaklığı ifade ettiği için yukarıdaki örneklerde öngönderim yapan işaret sıfatı *şu*, gönderim yaptığı ögeden çok fazla uzak değildir.

4.2.2.1.3. O İşaret Sıfatı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, metin bağlamında önce öngönderim yapan işaret sıfatı (o), ardından öngönderim yapılan öge geçmektedir.

> ***"O gece, yalnız, hep öteki Türklerin dışında kaldığını sezdiği gece*** *Veligiller, buyur etmişlerdi Bayram'ı işte"* (227)
>
> *"**O renkler** nasıl da açmıştı Kezban'ı. Gölgesi, çene yanındaki çukurlara düşüyordu. **Mavili, pembeli, yeşilli**…"* (247)
>
> *"Belki, çevresinde durmadan değişen bir şeyler, doğduğundan bu yana onun merakını zorladığından, sorular sormaya alıştırdığından. Bir traktör şöyle mi çalışır? Şu biçerdöver bir günde kaç adamın işini görür? Yolu açan **o kocaman makine** var ya? Adı neydi? **Dozer**."* (302)

Her ne kadar *o* işaret sıfatı zamanda ve mekânda uzak olmayı ifade etse de öngönderim ilişkisinde ögelerin birbirine yakın olması gönderim ilişkisini kuvvetlendirdiğinden yukarıdaki örneklerde öngönderim yapan işaret sıfatı *o*, gönderim yaptığı ögeden çok fazla uzak değildir.

4.2.2.2. Soru Sıfatı ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki iki örnekte soru sıfatı ile yapılan öngönderim tespit edilmiştir:

> *''**Kaç gün** izinlisin? **Otuz altı gün** bacım.''* (41)

> *''**Hangi adam**? **Kazının başındaki adam** işte.''* (307)

Metinde soru sıfatlarının öngönderimi oldukça azdır. Yukarıdaki örneklerde gönderim yapan soru sıfatı ile gönderim yaptığı öge arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.2.3. Belirteç Kullanımı ile Öngönderim

‘‘Fikrimin İnce Gülü’’ adlı romanda soru belirteçlerinin de öngönderim ögesi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

4.2.3.1. Soru Belirteci ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce soru belirteci, ardından da belirtecin öngönderim yaptığı öge kullanılmıştır.

‘‘Ben köyde ilk taksiyi görünce seni çiğnemiştim ya? ***Ne zaman? Hani o Menderes’in adamı geldiği zaman.****’’* (167)

‘‘Atları ***niye*** *vururlar, de bakalım?* ***Ayak bağı olmasın diye. Boşuna saman yemesin diye.****’’* (173)

‘‘İşçi takımı. Hep onlar. Gelip bir hatırımı sormaz benim. Hani ***ne zamandı****?* ***Bir haziran ayındaydı.****’’* (177)

Öngönderimlerin birçoğunda olduğu gibi soru belirteçleri ile yapılan öngönderimde de gönderim yapan öge ile gönderim yapılan öge arasındaki mesafe kısadır.

4.3. Bağımlı Artgönderimsel Tespitler

4.3.1. İyelik Ekleri ile Artgönderim

4.3.1.1. Birinci Teklik Kişi İyelik Eki ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere önce birinci teklik kişi adılı (ben), ardından da artgönderim yapan birinci teklik kişi iyelik eki geçmektedir.

*“****Benim*** *de sık sık baş****ım*** *tutar… Hem yol hali bu. İnsanın canı çıkıyor memur bey. İyi ki bir şişecik atıverdim çanta****m****a.”* (32)

*"**Ben** seni korur kollarım ya, sen de kendine mukayyet ol haa! Bağırma nankör gelme, e mi Balkız'ım **benim**? Emekler**im**i, didinmeler**im**i boşa çıkarma, emi?.."* (51)

*"Eğleniyor o… **Benimle**… Kendi memleket**im**de bile. Olur mu? Hadi, aldırmayım dedim. Bayram, sen terbiyeni bozma… Onların sana göstermediği yakınlığı sen onlara göster, utandır, dedim… Dedimse de, yine yine çıkıyor ön**üm**e. Yol**um**u kesiyor. Ard**ım**a yapışıyor."* (105)

*"Geride **bana** miras kalan, işte şu, surat**ım**daki cenabet yanık izi. Bu yanık izi her dakka, yapıp ettiğ**im** her şeyi yüz**üm**e vurur durur."* (171)

*"Şimdi sana Kezban'ı vermiyorum, deyip dikilmese bari. Sert herifin biridir. Bir Kezban'a yumuşak, **benim** de güven**im** bu yandan ya. Belli olmaz."* (308)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.3.1.2. İkinci Teklik Kişi İyelik Eki ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere önce ikinci teklik kişi adılı (sen), ardından da artgönderim yapan ikinci teklik kişi iyelik eki geçmektedir.

*''O **senin** nikahlı**n**sa bu da benim Mercedes'im! Bana bilmem neremden önemli Mercedes'im, anladın mı? Çarptırtmam sana! Çarptırtmam… İncittirmem, bilmiş ol haa.''* (27)

*"Nuran Hanım bu kez şrak diye çevirdi bir sayfayı: Hani **senin** giriş vize**n**?''* (39)

*"Neye yarar **senin** vızvızlanma**n** adamların kulaklarının dibinde hey oğlum?.."* (43)

*"Sür. Fakat dikkatli sür. O **senin** bildiğ**in**, alışık olduğ**un**, kolay**ın**a giden otobanlar çoktan bitti. Yugoslavya, Bulgarya yollarında kaç kamyonla burun buruna geldiğ**in**i unutma."* (48)

"Bu yeryüzünde varolduğunu söyleyen, 'beni de sayın, beni de sayın, ben de varım' diye haykıran yüzünü, omuzlarını, direksiyonu okşayan elini, onu seven, onunla yaşadığını anlayan ellerini görmediler mi ***senin****? Hani, tepe****n****de sevinç çığlıkları atan o şapka? Nerde?"* (106)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.3.1.3. Üçüncü Teklik Kişi İyelik Eki ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere önce gönderim yapılan ad, ardından da artgönderim yapan üçüncü teklik kişi iyelik eki geçmektedir.

*"****Bayram****'ın göz****ü****ne, direksiyonuna kurulduğu Mercedes'i bütünüyle bir kez daha göründü. Yüreğ****i****yle bir kez daha tozunu aldı; sevip okşadı onu."* (5)

"Bayram*, artık inadına acele etmedi. İnadına hemen sürmedi Mercedes'****i****ni."* (9)

*"****Vedat*** *da, bütün bunları, bütün bunların girdisini çıktısını kafa****sı****na not ediyor. Edirne'deki oda****sı****nda gece uykularını bölüp tümünün hesabını soruyor, karalığa…"* (17).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.3.1.4. Birinci Çokluk Kişi İyelik Eki ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce birinci çokluk kişi adılı (biz), ardından da artgönderim yapan birinci çokluk kişi iyelik eki geçmektedir.

"Sen boş ver Balkız. ***Biz*** *bu kavgayı kazanmış sayılırız. Eksikler****imiz****i, yaralar****ımız****ı sarmak kolay değil elbet. Lakin, kim menzile yarasız, beresiz ulaşmış, de bana?"* (199)

*"Ankara'nın her bir yol ağzı, her bir köşesi benzin pompası olmuş, demişlerdi. Kendi de görüp duruyor ya. Minibüs sürücüsü yamaklığından benzin pompası başına terfi etmeyi aklına koydu. Olursa öyle olur. Başka türlü, ıh… **Biz** bir taksiyi ömr**ümüz**de hiç çekemeyiz alt**ımız**a…"* (221)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.3.1.5. İkinci Çokluk Kişi İyelik Eki ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere önce ikinci çokluk kişi adılı (siz), ardından da artgönderim yapan ikinci çokluk kişi iyelik eki geçmektedir.

***"Siz**, montaj hattında çalışanlar, bu tür sırları bilmiyor olabilirsiniz. Ama söküm, yenileme bölümlerinde çalışan arkadaşlar**ınız**a sorabilirsiniz."* (141)

*"İşte **sizlere** beş marifetli bir alet! Benim aziz huzurlar**ınız**da şimdi yapacağım takdimse sadece bir hizmet. Sigara mı içeceksiniz? Çakmağ**ınız** mı yok?"* (147)

*"Bizim gibilerin arkasında **sizin** gibi babayiğitler olmadı mı, olmuyor ki beyim… Verin el**iniz**i öpüym… Beni kul**unuz** belleyin…"* (223)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.3.1.6. Üçüncü Çokluk Kişi İyelik Eki ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere önce üçüncü çokluk kişi adılı (onlar), ardından da artgönderim yapan üçüncü çokluk kişi iyelik eki geçmektedir.

*''**Onların** her tür boyun eğmişlik**leri**ne başkaldırıyor.''* (15)

*''Gerçi, bu gibi işler **onların** işi değil, Lâkin ben kulak**ları**na bi üflesem, bi fısılasam böyle böyle diye…''* (102)

*''**Onlar** tezgah**ları**nı kuralı çok olmuş. Karın**ları** tok.''* (231)

*‘‘**Onların** renkli çadır**ları** vardı. Bezden evler.’’* (302)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.3.2. Belirtme Eki ile Artgönderim

Aşağıdaki örneklerde belirtme eki işaret sıfatları, kişi adılları ve iyelik ekleriyle beraber kullanılarak gönderim yapmıştır.

> *“Güldenhouse yazılı, şişko çıplak adamlar, doğada rastlanması olanaksız çiçekler ve sırtlana benzer hayvanlarla renk renk resimlendirilmiş kamyonete yol verdi. Bundan yararlanan GG AN 321 plakalı mavi bir Taunus da, Bayram’ın M HU 617 plakalı Mercedes 230’un**u** solladı; gazlayıp öne fırladı.”* (5)

> *‘‘Bayram, artık inadına acele etmedi. İnadına hemen sürmedi Mercedes’in**i**.’’* (9)

> *‘‘Bayram, yorgunluğunu duydu. Arabasın**ı** gösterilen yere dek güçlükle sürdü. Arabay**ı** park etmekte hep zorlanıyor.’’* (13)

Yukarıdaki örneklerde yer alan belirtme eki metin boyunca farklı tanımlıklar alan ve tekrarlanan *Mercedes*’e gönderim yapmaktadır. Bu nedenle belirtme ekinin gönderim yaptığı durumlarda gönderim ögeleri arasındaki mesafe birkaç tümce veya paragrafa çıkabilmektedir.

4.3.3. Kişi Ekleri ile Artgönderim

4.3.3.1. Birinci Teklik Kişi Eki ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce birinci teklik kişi adılı (ben), ardından da birinci teklik kişi eki kullanılmıştır.

> *“Sanki **benim** teypimde kaset eksikti de… Hem stereodur **benim**ki. Aceleye geldi, anca üç şarkı doldurtabildi**m**. **Ben** esas şarkıyı başa çektirdi**m** ya sen ona bak.’’* (24)

***"Ben** bir şey yapmıyor**um**… **Ben** şimdi yoluma gideceğ**im** dosdoğru… Çeksin şunu,* gideceğ**im**… '' (28)

*"**Benim** başım ağrımasın da kimin ağrısın? Yerli aspirinler de midemi deldi. Sizde Alman aspirini bulunur. Verin iki tane de yutay**ım** bari…''* (32)

*"Allah kahretsin! Allah kahretsin! Oldu mu olanlar? **Ben** niye bilemedi**m** o gavurun arkadan tosladığını? Neden aval aval bakıp durdu**m** da yakasına yapışmadı**m** bu herifin?"* (45)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.3.3.2. İkinci Teklik Kişi Eki ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce ikinci teklik kişi adılı (sen), ardından da ikinci teklik kişi eki kullanılmıştır.

*"Canımı **sen** vermedi**n.** Sürdürürüm piyadeye haa!.. Anam avradım olsun sürdürürüm der, mavzeriyle Bayram'ın böğrüne böğrüne dürterdi."* (10)

***"Sen** basıyor mu**sun** mühürü? Basıyorsa**n**, bas geçeyim. Al bak şu çakmağı. Dönüşe saklamıştım."* (16)

*"Veli, bir gece, Bayram'ın kaldığı Heim'a gelmişti. İki televizyonum var. **Sen** televizyon götürmeyecekmiş**sin**. Bizimkinin birini sana yükleyelim be Bayram."* (29)

*"Her trenle **sen** de gelir**sin**. Her trenle **sen** de gider**sin**. Gidip gidip hep o bannhoflara çörekleniriz. Bedavaya durdurdukları başka nere var? İsterse**n** orada sabahaca durabilir**sin.**"* (69)

*"Abim geldi. Ardından ben de geldim tabii. Ballıhisar'da bakanım edenim mi kaldı a Bayram? **Sen** mi sahap çıktı**n** yoğsa bana? Çeken gitti, çeken gitti. Askere giderkene bir uğradı**n**. O zaman bile nişan takmadı**n**. Başımı bağlamadı**n.**"* (97)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.3.3.3. Üçüncü Teklik Kişi Eki ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce ad, ardından da üçüncü teklik kişi eki kullanılmıştır.

*"**Bayram**, arabasının iyi cins, lekesiz aynasında kendi yüzünü ilkin bilmeden gördü (Ø)."* (7)

*"**Bayram** gazlayıp ilerlemeden Ford kornasını öttürdü(Ø). Cırt cırtt! **Bayram** içinden güldü (Ø)"* (10)

*"İş ve İşçi Bulma Kurumu Sınır Şubesi önündeki açık hava masasına yerleşen **Nuran Hanım**, daha nöbeti devralırken hofluyor (Ø)"* (14)

*"**Vedat**, İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Kapıkule Şubesi'ne iki ay önce atanmıştı (Ø)"* (15)

*"**Bayram**, Nuran Hanımın masası önünde durdu (Ø). Uzaktan yine o iri göğüslü, vişneçürüğü pantolonlu kadını gördü (Ø)"* (29)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.3.3.4. Birinci Çokluk Kişi Eki ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce birinci çokluk kişi adılı (biz), ardından da birinci çokluk kişi eki kullanılmıştır.

*"Allah razı olsun şu kadından. Girişte olsun, çıkışta olsun **bizi** ne çeşit belalardan koruyor. Bir küçük armağan sunmuş**uz**."* (15)

"Kadına sığınmak güdüsüyle, sözün sonunu ondan yana dönerek söylemişti. Beyaz fanilalı, Franz Lehar'lı gömleğin kolundan tutup sündürerek Bayram'ı

kendinden yana döndürdü: ***Biz*** *çok araba gördü****k****. Lakin sen hiç karı görmemişin anlaşılan. Bas hadi!"* (27)

"Şimdi ***bizi*** *ne yaparlar? İstasyonda kim karşılar? Nereye götürürler? Dilini bilmediğimiz bir yerde bir bardak suyu nasıl içebilir****iz****? Kaybolmadan nerden kalkar, nereye konabilir****iz****?* ***Bize*** *buyrulacak işleri nasıl anlar****ız****? Anlamadığımızı nasıl anlatır****ız****?"* (59)

"İnsan, memlekete gelirken böyle, ***bizim*** *gibi efendice gelmeli ki tadı çıksın. Yıldızı kaptırdı****k*** *yoksa… Eh, canımızın ceremesi olsun bari, ne yapalım? Bunlar gibi sersefil dökülmüyor****uz*** *ya yollarda, değil mi Balkız?* ***Biz*** *iyi etti****k****."* (92)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe değişiklik göstermiştir.

4.3.3.5. İkinci Çokluk Kişi Eki ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce ikinci çokluk kişi adılı (siz), ardından da ikinci çokluk kişi eki kullanılmıştır.

"Kimseye rüşvet borcunuz yok. Alacağınız var. ***Sizse*** *veriyor****sunuz*** *habire…"* (15)

"Onca genç kalktı, bir de ***sizler*** *için deliklere girdi. Tıktılar hepsini. Onları bilmem, ama artık benden paso. Kendiniz ayarsa****nız*** *ayar****sınız.****"* (58)

*"****Siz*** *asıl gece görecekti****niz*** *burayı. Nah şöyle, kum gibi araba. Sabah erkenden çeken gitti, çeken gitti."* (63)

*"****Siz****, montaj hattında çalışanlar, bu tür sırları bilmiyor olabilir****siniz****. Ama söküm, yenileme bölümlerinde çalışan arkadaşlarınıza sorabilir****siniz****."* (141)

*"****Siz*** *bana kızınca, ben de affeder****siniz*** *demeye çekindim, malum. Bütün ondan… Yoksa… Mercedes'imi görmüş****sünüz****dür belki."* (182)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe değişiklik göstermiştir.

4.3.3.6. Üçüncü Çokluk Kişi Eki ile Yapılan Artgönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce üçüncü çokluk kişi adılı (onlar), ardından da üçüncü çokluk kişi eki kullanılmıştır.

> *"Askerliğini Gevaş'ta, bir jandarma çavuşunun kariyolüne sürücülük ederek yaptı Bayram. Komandoların silah kaçakçısı yakalamak için Uludere'de, Hoşap'ta verdikleri baskınlara, üstlerinin buyruğu,* ***onlar*** *da katılırdı****lar****."* (10)

> *"Yok canım. Motorları kendileri yapmıyorlar ki* ***onlar****. Yaptırıyor****lar****. İnanma."* (22)

> *"Ama, sınır kapısından içeri hemen hemen aynı anda girdikleri halde, ortalarda ne Veli görünüyordu şimdi, ne de Veli'nin karısı. Çünkü* ***onlar****, küçükleri arabaya kilitleyip, büyük kızı da gümrükteki eşyaların başına dikerek TV yerine bir elektrikli hesap makinesinin hesabını vermek üzere taa Gümrük Müdürü'nün karşısına dek çıkmış bulunuyor****lar****."* (31)

> *"Tarlalardan, tüneklerden. Bostanlardan, dam altlarından, hendeklerden, eski, ama çok eski duvarlar ardından fırlayan ne kadar adam ve çocuk varsa,* ***onlar*** *da toz bulutunun peşine takılıp koşuyor****lar****."* (89)

> *"Bayram'ın ardına takılmış bir yük kamyonu ile Mersin plakalı bir Chrysler, araya açıklık koyuyor.* ***Onlar****, her an her tür yanlışı yapabilecek görünen Mercedes'e fazla sokulmak istemiyor****lar****."* (90)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe değişiklik göstermiştir.

4.4. Bağımlı Öngönderimsel Tespitler

4.4.1. İyelik Ekleri ile Öngönderim

4.4.1.1. Birinci Teklik Kişi İyelik Eki ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere önce birinci teklik kişi iyelik eki, ardından da birinci teklik kişi adılı (ben) geçmektedir.

*"Anasını avradını! Bi hesap makinesi dertler**im**den hangi birine şifa olacak **benim** be! Fırlat kafalarına, çık git."* (36)

*"Balrengi, 74 model 230 4 Mercedes'in yüreğini incitti, onu kırdı sandı. Elini hemen bagaj kapağı üstüne koyup: Ama bunu çok severim haa.. . İlk göz ağrı**m** **benim**, dedi.* (64)

*"Şimdi yatıp güzel bir uyku çekmeli ki, değsin. Bu sıcakta nasıl süreceğiz bu mideyle? Tam da güne karşı? Olmazsa bir su başına, gölgeli bir yere çeker taksiyi, acık kestiririz. Başka türlü ölü**m** gider **benim** yahu…"* (67)

*"Sorarsan, bu hokkabaz gibisini de gördüm diyemem. Bu bir alem. Buna kafa**m** ermedi **benim**."* (114)

*"Afyonlu abi**m** **benimle** böyle konuşsun, böyle acelelensin de ben fırlamayaydım ha?"* (232)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe değişiklik göstermiştir.

4.4.1.2. İkinci Teklik Kişi İyelik Eki ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere önce ikinci teklik kişi iyelik eki, ardından da ikinci teklik kişi adılı (sen) geçmektedir.

*"Ben bir şey yapmıyorum… Ben şimdi yoluma gideceğim dosdoğru… Çeksin şunu, gideceğim… Vize**n** tamam mı **senin**?"* (28)

*"İsmet Paşa şöyleydi, Menderes böyle dense, ana**n** şöyleydi **senin**, baban da böyle denmesiyle eşanlamlıdır bu."* (86)

*"Bu yeryüzünde varolduğunu söyleyen, 'beni de sayın, beni de sayın, ben de varım' diye haykıran yüz**ün**ü, omuzlar**ın**ı, direksiyonu okşayan el**in**i, onu seven, onunla yaşadığını anlayan eller**in**i görmediler mi **senin**?"* (106)

*"Vay hayvan herif vaay! Şuna bak, canını çıkarmışın ön çamurluğun. Oğluna kurşun sıkan gaddar babadan ne fark**ın** kaldı şimci **senin**?"* (172)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe değişiklik göstermiştir.

4.4.1.3. Üçüncü Teklik Kişi İyelik Eki ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere önce üçüncü teklik kişi iyelik eki, ardından da üçüncü teklik kişi adılı (o) geçmektedir.

*"Yorgunluğ**u**nun, uykusuzluğ**u**nun üstüne tuz-biber ekti **onun**. Böylece, sabahın alacasında Bayram, kendi yüzünü sık sık görmek zorunda kaldı."* (6)

*"Hadi ordan! Bir yığın kaçak mal**ı**nı taşıdım ben **onun**. Çok konuşman, yoksaa…"* (20)

*"Ağzı sarmısak kokan memur, arkadaşından yana bakıyor. Traktörle iş**i** uzun **onun**. Biz de şu işi sonuna bağlayalım."* (109)

*"Baba**sı**nın kaç tane davarı vardı **onun**. Benim davarım mı vardı? Benim bir yarım tarlam."* (236)

*"Bu bizimki de laf ebesi oldu çıktı. Bir gün baş**ı**na bir iş gelecek **onun** da…"*(261)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe değişiklik göstermiştir.

4.4.1.4. Birinci Çokluk Kişi İyelik Eki ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere önce birinci çokluk kişi iyelik eki, ardından da birinci çokluk kişi adılı (biz) geçmektedir.

*"Deniz meniz yok. Hayal görüyoruz Balkız. Göz**ümüz**ü korkutmuş bu deniz meselesi **bizim."*** (202)

*"Hiç göz**ümüz** tutmadı **bizim** bu Bayram'ı ama, neme gerek, adam evladıymış."* (260)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.4.1.5. İkinci Çokluk Kişi İyelik Eki ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örnekte görüleceği üzere önce ikinci çokluk kişi iyelik eki, ardından da ikinci çokluk kişi adılı (siz) geçmektedir.

*"Memur onları gümrük binasının öte ucuna götürüp dar bir koridoru geçirirkene rastlıyor bu, aranan şişeyi buluverme. İş**iniz** pek zor **sizin** de."* (33)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.4.1.6. Üçüncü Çokluk Kişi İyelik Eki ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örnekte görüleceği üzere önce üçüncü çokluk kişi iyelik eki, ardından da üçüncü çokluk kişi adılı (onlar) geçmektedir.

*"I Numaralı Devlet Yolu'na başlamaktan, oradan da daha uzun yollara koyulabilmekten gayrı hiç bir ayrıntıyı görebilmek fırsat**ları** olamazdı **onların**."* (20)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.4.2. Kişi Ekleri ile Öngönderim

4.4.2.1. Birinci Teklik Kişi Eki ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce birinci teklik kişi eki, ardından da birinci teklik kişi adılı (ben) kullanılmıştır.

*"Fakültenin ilk sınıfındaydı**m ben** daha… Şimdi oraya da dönmek için nah şu kadar istek varsa içimde…"* (17)

*"Bir yığın kaçak malını taşıdı**m ben** onun. Çok konuşman, yoksaa…"* (20)

*"Şarkı türkü gidecek zaman mı? Basıp geçeceğ**im ben** doğruca Ballıhisar'a."* (23)

*"Yan gözle Mercedes'ine baktı yeniden. Mercedes'te çalışmıyordu**m** yani **ben**…"* (37)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.4.2.2. İkinci Teklik Kişi Eki ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce ikinci teklik kişi eki, ardından da ikinci teklik kişi adılı (sen) kullanılmıştır.

*"Hiç biri de, ne yapıyorsun, demiyor. Hiç biri de, gel **(Ø) sen** de, demiyor."* (18)

*"Karısının, oturduğu yerde oturttuğu gibi durup durmadığına baktı. Almanca, yeniden uyardı: Kalkma **(Ø) sen**. Otur. İçecek getiririm ben…"* (29)

*"Hem kesin dönücü olmadığın halde, bir dizgi makinesini parça parça nasıl geçirtti**n** önceki yıl **sen**?.."* (30)

"Hadi kardeşim, hadi. İçeri bir pasaport gönderdim. Şuna bir bakıver ***(Ø) sen.****"* (39)

*"Nerden buldu****n*** *beni* ***sen*** *yine? Nasıl bir yürek ki bu, caymıyorsun. Benim de başımı bulandırıyorsun… Beni yolumdan edecek sendeki bu inat."* (96)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.4.2.3. Üçüncü Teklik Kişi Eki ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce üçüncü teklik kişi eki, ardından da üçüncü teklik kişi adılı (o) kullanılmıştır.

"Çok beklemiştir ***(Ø)*** *sabahleyin* ***o*** *beni. Bense, geceden vurdum çıktım."* (23)

"Yarın ben makinenin başına geçince, bak nasıl konuşacak ***(Ø) o****! Anladın m cahil?"* (31)

"Nuran Hanım, elindeki pasaportu isteyerek büyük bir gürültüyle kapadı. Aynı özenli patırtıyla masanın köşesine attı. Bir sigara yaktı: Şimdi nerde olduğunu anlar ***(Ø) o****. Ayakları yere değer."* (41)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.4.2.4. Birinci Çokluk Kişi Eki ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce birinci çokluk kişi eki, ardından da birinci çokluk kişi adılı (biz) kullanılmıştır.

*"Elbet bir gün onun da başı dara gelir. Elbet o da sıkışır bir gün. Bak bakalım, döner bakar mıy****ız*** ***biz*** *de ona?"* (42)

*"İş çıkışı, üç, beş yol, iz bilir çeker gider. Kalır**ız bizler**. Portekiz'inden olmuş, İtalya'sından olmuş, Grikiş olmuş… Hepimiz birbirlerimize en çok orda benzeriz."* (69)

*"Aynı terazinin birer kefesindey**iz** şimci **biz** bununa. Lâkin onun kefesi ağır basıyor, benimki havada. Nasıl olur yahu?"* (108)

*"Kim takar tekeri, kim ipler şasiyi? Hatta cumaları kıyılan nikâhlara, yani işte parçaları birbirleriyle baş göz etmeye fukara evlenmesi derdi**k biz**."* (140)

*"İşimi beğenmediler. Çıkardılar. O hanım ablayı yine aradı**k biz**. Kader işte. O zaman da tatildeymiş."* (165)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.4.2.5. İkinci Çokluk Kişi Eki ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce ikinci çokluk kişi eki, ardından da ikinci çokluk kişi adılı (sen) kullanılmıştır.

*"Onları bilmem, ama artık benden paso. Kendiniz ayarsa**nız** ayar**sınız**. Aymazsa**nız**, işte cami, işte **siz**."* (59)

*"Düldüller'in Osman Efendi: 'Bak**ın siz**, Menderes bi geçsin başa, bu köyde herkesin altına bi taksi, tarlasında bi traktör… Nah şuraya yazıyorum. Amerika arkamızda olunca…' diyordu."* (87)

*"Adam basbayağı yanıyor, baksa**nız**a. İnanmay**ın siz** onun taksi maksi diye sayıkladığına."* (156)

*"İşte, kooperatife kaydolacak param hazır ya? Gel gör ki, benim ne İstiklâlbağı'na komşu tapulu tarlam var, ne bana sırada yer koymuşs**unuz siz**."* (255)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

4.4.2.6. Üçüncü Çokluk Kişi Eki ile Yapılan Öngönderimler

Aşağıdaki örneklerde önce üçüncü çokluk kişi eki, ardından da üçüncü çokluk kişi adılı (onlar) kullanılmıştır.

*"Motorları kendileri yapmıyor**lar** ki **onlar**. Yaptırıyorlar. İnanma."* (22)

*"Atlarını bile çabucak gözden çıkardıl**ar** **onlar**, hey Bayram. Atları gözden çıkarması kolay! Gelin de, beğenmediğiniz, alaya aldığınız bu Bayram gibi, atların yerine bir taksi koyun bakalım…"* (81)

*"Kaza yerinin çevresine sıralanmış konik trafik işaretlerini sollamaları için uyarıyor**lar** ve bu bir solukluk zorunlu matem duruşundan sonra, hemen geçmeye bırakıyor**lar onları.**"* (135)

*"Karınları tok. Mızmız bir garsona dayanabilir**ler onlar.**"* (231)

*"Kanımı akıtacak**lar** sözde. Sözde, kurbanlık sayıp… Görür**ler onlar**! Koşuyor."* (322)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere gönderim ögeleri arasındaki mesafe oldukça kısadır.

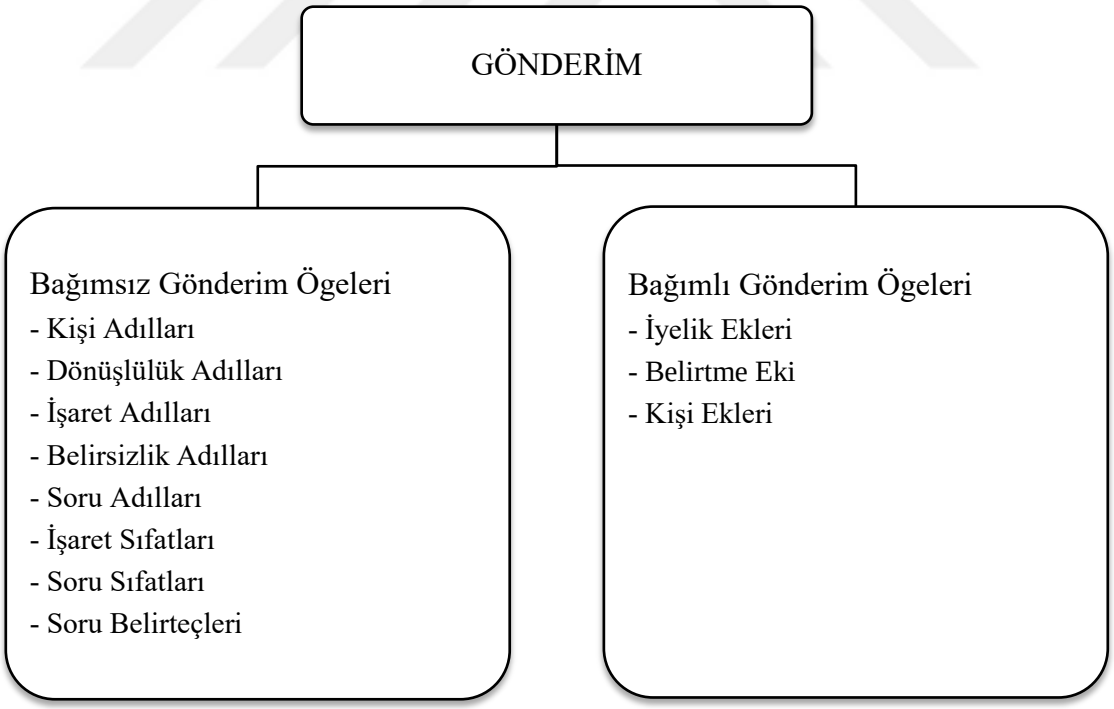
DEĞERLENDİRME

Araştırma sonucunda FİG'de gönderime dair elde ettiğimiz bulgular, gönderimle ilgili daha önce yapılan sınıflandırmalarla genel olarak örtüşmektedir. Ancak bu sınıflandırmaların yeniden gözden geçirilmeye ve genişletilmeye ihtiyacı vardır.

Halliday ve Hasan'ın (1976) yapmış olduğu gönderim sınıflandırması genel bir sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmanın Türkçe için yetersiz olduğu görülmektedir.

Subaşı Uzun'un (1995) Türkçe için yapmış olduğu sınıflandırmada ise bağımsız gönderim ögeleri olarak kişi adılları, dönüşlülük adılları, işaret adılları ve işaret sıfatları yer almaktadır. Ancak FİG'de belirsizlik adılları, soru adılları, soru sıfatları ve soru belirteçleri gibi başka bağımsız gönderim ögeleri de tanıklanmıştır. Bu da bizi bu sınıflandırmanın genişletilmesi gerektiği sonucuna götürmektedir.

Sonuç olarak FİG'de tespit edilen verilerden yola çıkarak şöyle bir gönderim sınıflandırması yapabiliriz:

Şekil 7. Subaşı Uzun'un (1995) Gönderim Sınıflandırmasının Yeniden Düzenlenmiş Biçimi

FİG'den elde edilen bulgulardan hareketle metindeki artgönderim ve öngönderim kullanımlarını şöyle tablolaştırabiliriz:

	KAG	**DAG**	**İAG**	**BAG**	**SAG**	**İSG**	**SSG**	**SBG**	**İEG**	**BEG**	**KEG**
Artgönderim	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+
Öngönderim	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Tablo 1. FİG'de Kullanılan Artgönderim ve Öngönderimler

FİG'de bağımsız gönderim ögesi olarak en çok adıl kullanımı ile gönderim yapılmıştır. Özellikle de kişi adılları, dönüşlülük adılları, işaret adılları ve belirsizlik adılları hem artgönderimde hem de öngönderimde sıklıkla kullanılmıştır. Soru adılları diğer adıl türleri kadar sık kullanılmamıştır. Adıllardan sonra en çok kullanılan bağımsız gönderim ögesi sıfatlardır. İşaret sıfatları hem artgönderim hem de öngönderim amacıyla metinde sıklıkla kullanılmıştır. Metinde soru sıfatları ve soru belirteçleri ile yapılan artgönderimlere rastlanmamıştır. Bağımlı gönderim ögelerinden iyelik ekleri, belirtme eki ve kişi ekleri de metinde hem artgönderim hem de öngönderim amacıyla sıklıkla kullanılmıştır.

SONUÇ

1. Bu çalışmada daha önceden yapılmış olan sınıflandırmalar da incelenerek gönderim için daha geniş bir sınıflandırma önerisi sunulmuştur.

2. Bir metinde gönderim yapan temel dil birimlerinin adıllar olduğu belirtilmiş ve adıllar dışında sıfatlar, belirteçler, soru sözcükleri, iyelik ekleri, belirtme eki ve kişi eklerinin de bir metin bağlamında gönderim yapabilen farklı dil birimleri olduğu ortaya konulmuştur.

3. Adıllar dışında gönderim yapan dil birimlerinin, gönderim işlevini adılsılaşma yoluyla kazandıkları tespit edilmiştir.

4. Metne edimbilim açısından bakıldığında gönderim ögelerinin gizleme, yok sayma, bilinmezlik, önemsizlik, nefret ve nezaket gibi ifadeleri belirtmek için de kullanıldığı ortaya konulmuştur.

5. Metinde gönderim ögelerinin kullanılmasının metinde tekrara düşülmesini engellediği ve dil ekonomisi yapmaya imkân sağladığı tespit edilmiştir.

6. Artgönderimlerin öngönderimlere göre bağdaşıklık aracı olarak daha sık kullanıldığı tespit edilmiştir.

7. FİG'den elde edilen verilerden hareketle bir artgönderim ilişkisinde gönderim yapan ve gönderim yapılan öge arasındaki mesafenin daha uzun olduğu, bir öngönderim ilişkisinde ise bu ögeler arasındaki mesafenin daha kısa olduğu gözlenmiştir.

8. FİG'den elde verilerden hareketle soru sözcüklerinin artgönderimden ziyade öngönderim yaptığı sonucuna varılmıştır.

9. FİG'den elde edilen verilerden hareketle belirsizlik adıllarının gönderiminde gönderim yapan belirsizlik adılı ile gönderim yapılan öge veya ögeler arasında bir kapsayıcılık ilişkisinin ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

10. Bu, şu, o işaret sıfatları ile gönderim yapılırken gönderim ögeleri arasındaki mesafede, işaret sıfatlarının zamanda ve mekânda belirttiği uzaklık etkili olmuştur. Ancak FİG'den elde edilen verilerden hareketle öngönderim ilişkisinde bazen bu yakınlık/uzaklık ilişkisinin kaybolduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Akçataş, A. (2001). ‘‘Dokuzuncu Hariciye Koğuşu Romanı Üzerine Bir Metin Dil Bilim İncelemesi’’, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Aksan, D. (1998). *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi.* Engin Yayınevi, Ankara.

Ayata Şenöz, C. (2005). *Metindilbilim ve Türkçe*. Multilingual, İstanbul.

Balyemez, S. (2011). ‘‘Dede Korkut Hikâyeleri’nin Metin Dil Bilimsel Yapısı’’, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Boz, E. (2013). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*. Gazi Kitabevi, Ankara.

Bozkurt, E. S. (2016). ‘‘Türkiye Türkçesindeki Zamirlerin Anlam Bilimsel Yapısı ve Kazandıkları Anlam Yükleri’’, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çeltek, Aytaç. (2008). ‘‘Türkçede Boş Artgönderimin Söylem-Edimbilimsel İşlevleri’’, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Çıkrıkçı, S. Sevim. (2007). ‘‘Metindilbilimin Temel Kavramlarının Anadili Öğretimi Süreci Açısından Değerlendirilmesi’’, *Dil Dergisi,* Sayı:138, ss.43-57.

De Beaugrande, R.A.-W.U. Dressler. (1981). *Introduction to Text Linguistics,* Longman, Londra.

Demir, Tazegül. (2006). ‘‘Peyami Safa’nın ‘Yalnızız’ Adlı Romanının Metindilbilimsel Çözümlemesi’’, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Demirci, K. (2014). *Zamirler Dilbilimsel Bir Yaklaşım*. Akçağ Yayınları, Ankara.

Günay, V. D. (2017). *Metin Bilgisi*. Multilingual, İstanbul.

Elyıldırım, S. (2008). ‘‘Ömer Seyfettin Öykülerinde Artgönderim Kullanımı’’, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* Sayı:36, ss. 121-146.

Ergin, M. (2007). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları, İstanbul.

Erkman Akerson, F. (2007). *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*. Multilingual, İstanbul.

Gül, M. (2015). ‘‘Sait Faik Abasıyanık’ın Semaver Adlı Hikâyesinde Metindilbilimsel Bağdaşıklık Görünümleri’’, *International Journal of Social Science*, Sayı:31, ss. 135-148. Doi number:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2639

Halliday, M.A.K. – Ruqaya, H. (1976). *Cohesion in English*. Longman Group UK Limited, Londra.

Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri* Sözlüğü. Engin Yayınevi, Ankara.

İmer, K.; Kocaman, A. ve Özsoy, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

İnan, İ. (2012). Dil Felsefesine Giriş. D. Taşdelen (Ed.), *Dil Felsefesi* içinde, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Eskişehir, ss. 7.

Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Karademir, F. (2013). *Türkiye Türkçesinde İyelik Olgusu*. Kesit Yayınları, İstanbul.

Karataş, Y. (2008). ‘‘Metin İncelemesinde Söylembilim Yöntemi ‘Binbir Gece Masalları’ Üzerinde Bir Uygulama’’, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Onursal, İ. (2003). ‘‘Türkçe Metinlerde Bağdaşıklık ve Tutarlılık’’, *Günümüz Dilbilim Çalışmaları,* ss.121-132.

Oraliş, M.- Ozil Ş. (1992). “Metindilbilimsel Yaklaşımla Yazınsal Bir Metni Çözümleme Denemesi”, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi,* Cilt: 3, ss. 37-51.

Özkan, B. (2004). ‘‘Metindilbilimi, Metindilbilimsel Bağdaşıklık ve Haldun Taner’in ‘Onikiye Bir Var’ Adlı Öyküsünde Metindilbilimsel Bağdaşıklık Görünümleri’’, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt:13, Sayı:1, ss. 167-182.

Parlak, H. (2009). ‘‘Kutadgu Bilig’in Metindilbilimsel Yapısı’’, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Sebzecioğlu, T. (2016). *Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi*. Kesit Yayınları, İstanbul.

Subaşı Uzun, L. (1995). *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*. Simurg Yayıncılık, Ankara.

Toklu, M.O. (2009). *Dilbilime Giriş*. Akçağ Yayınları, Ankara.

Türkkan, B. (2005). ‘‘Türkçe Bilimsel Metinlerde Belirginlik ve Gönderimsel Bağdaşıklık: Merkezleme Kuramı Çerçevesinde Bir Yaklaşım’’, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Uçar, Aygül (2005). ‘‘Türkçede İyelik Uzamdışı Anlambilim Alanı’’, *XVIII. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri,* Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, ss. 241-252.

Uzun, L. (2011). Metindilbilim: Temel İlke ve Kavramlar. A. S. Özsoy; Z. Erk Emeksiz (Ed.), *Genel Dilbilim II* içinde, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Eskişehir, ss. 153-180.

Üstünova, K. (2002). *Dil Yazıları*. Akçağ Yayınları, Ankara.

Vardar, B.(2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual, İstanbul.

Yüceol Özezen, M. (2013). ‘‘Türkiye Türkçesinde Dilsel Gönderimler Üzerine Birkaç Tespit’’, *Leylâ Karahan Armağanı,* Akçağ Yayınları, ss.759-776.

EKLER

Ek 1: Taranan Eser

Ağaoğlu, A. (2014). Fikrimin İnce Gülü, Everest Yayınları, İstanbul.

Ek 2: Türkçe-İngilizce Terim Dizini

A

adıl (pronoun)

adılsı (pronominal)

adılsılık (pronominality)

anlambilim (semantics)

B

bağdaşıklık (cohesion)

bağlam (context)

belirtik artgönderim (explicit anaphora)

boş artgönderim (zero anaphora)

Ç

çağrışımsal gönderim (associative anaphora)

D

devredilebilir iyelik (alienable possession)

devredilemez iyelik (inalienable possession)

dilbilgisel ilişki (grammatical contact)

dizge tümcesi (system sentence)

E

edimbilim (pragmatics)

eşgönderim (coreference)

G

gönderim (reference)

gönderim ögeleri (reference items)

gönderge (referent)

gösteren (signifier)

gösterge (signs)

gösterilen (signified)

İ

ikâme/yerine geçme (substitution)

M

metin (text)

metindilbilim (textlinguistics)

metiniçi gönderim (endophora)

metindışı gönderim (exophora)

metinsellik (textuality)

metin tümcesi (text sentence)

Ö

öncül (antecedent)

önvarsayımsal artgönderim (pressupposition anaphora)

örtük artgönderim (implicit anaphora)

S

soru sözcükleri (interrogative words)

söylem (discourse)

söylem analizi (discourse analysis)

sözce (utterence)

sözdizim (syntax)

T

temsil etme (representation)

tutarlılık (coherence)

Ü

üretici dilbilgisi (generetive grammer)

Ek 3: İngilizce-Türkçe Terim Dizini

A

alienable possession (devredilebilir iyelik)

antecedent (öncül)

associative anaphora (çağrışımsal gönderim)

C

coherence (tutarlılık)

cohesion (bağdaşıklık)

context (bağlam)

coreference (eşgönderim)

D

discourse (söylem)

discourse analysis (söylem analizi)

E

endophora (metiniçi gönderim)

exophora (metindışı gönderim)

explicit anaphora (belirtik artgönderim)

G

generetive grammer (üretici dilbilgisi)

grammatical contact (dilbilgisel ilişki)

İ

implicit anaphora (örtük artgönderim)

inalienable possession (devredilemez iyelik)

interrogative words (soru sözcükleri)

P

pragmatics (edimbilim)

pressupposition anaphora (önvarsayımsal artgönderim)

pronoun (adıl)

pronominal (adılsı)

pronominality (adılsılık)

R

reference (gönderim)

reference items (gönderim ögeleri)

referent (gönderge)

representation (temsil etme)

S

semantics (anlambilim)

signified (gösterilen)

signifier (gösteren)

signs (gösterge)

substitution (ikâme/yerine geçme)

syntax (sözdizim)

system sentence (dizge tümcesi)

T

text (metin)

textlinguistics (metindilbilim)

text sentence (metin tümcesi)

textuality (metinsellik)

U

Utterence (sözce)

Z

zero anaphora (boş artgönderim)